

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1972

ANDEN RÆKKE - BIND 6

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1972

ANDEN RÆKKE - BIND 6

UDGIVET AF
Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:

Skjern å's nye løb (Hedeselskabets arkiv).

*Billedet er taget i sommeren 1965 under arbejdets udførelse.
Vandløbet til højre er Sydlige parallelkanal, til venstre Skjern å's nye løb.
I forgrunden Ringkøbing Fjord. Yderst til højre og venstre i billedet
som hvide striber (vandrette) henholdsvis søndre og nordre fjorddige.*

INDHOLD

<i>P. Poulsen</i> : En Hardsyssel-sangbog, der fik sanghistorisk betydning	5
<i>N. C. Søby</i> : Mindetavle over 6 faldne soldater i Rind kirke, Hammerum herred	23
<i>N. C. Søby</i> : Thomas Nielsen – lærer, redaktør og politiker	37
<i>J. Graversen</i> : En „bibelhistorie“	55
<i>Jobs. Ridder</i> : En vestjysk bondegård omkring 1870	63
<i>M. Mølgaard Nielsen</i> : Rids af engvandingens historie i anledning af hundredåret for Skjernåkanalens tilblivelse	75
<i>Dagmar Halå Jespersen</i> : Erindringer fra en „blandet landhandel“ i Sørvad	91
<i>N. Westerlund</i> : Barndoms-, Ungdoms- og Alderdomserindringer fra Værn- og Tipper-Enge i Tiden fra ca. 1884 til 1964	97
<i>N. Jensen Dam</i> : Mattrups villa i Lemvig og kreaturhandler Niels Mattrup	109
Småstykker	123
Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt	138
Register	146
Regnskab	149

En Hardsyssel-sangbog, der fik sanghistorisk betydning

Af P. Poulsen, Bredballe

To ting har i de sidste hundrede år gjort Harbøøre kendt ud over det ganske land: de to store drukneulykker i halvfemserne, især den første i november 1893, hvorved 26 fiskere mistede livet, og den prædiken, som sognets tidligere præst, Carl Moe, holdt ved deres begravelse, en prædiken, som kom til at give genlyd i store dele af dagspressen – og så den sangbog, der blev til deroppe, og som i mange og efterhånden større og større oplag blev kendt ud over hele landet – ja, langt videre ud – under navnet „Harbøøre-sangbogen“. Om den kan oplyses et og andet, som fortjener at blive husket.

Det er klart, at der må have foreligget en særlig baggrund for, at en sådan sangbog blev til, og at den slog igennem, som den gjorde, og denne baggrund må man nok søge i befolkningens særlige livsvilkår og ikke mindst i den åndelige vækkelse, der i Carl Moes tid – og siden – gik som en mægtig bølge hen over sognet og egnen.

Befolkningen bestod dengang mest af fiskere, hvoraf en del også havde en fattig jordlod at dyrke. Men jorden var temmelig ufrugtbar, ødelagt, som den i tidens løb var blevet, af stormfloder, der var skyllet ind over den. Havet gemte ganske vist store rigdomme, som kunne komme dem til gode, men det var et yderst farligt og slidsomt arbejde at fravriste det disse rigdomme. Derfor blev det et nøjsomt og stræbsomt folk, præget af den alvor, som det altid at skulle leve livet farligt nødvendigvis må medføre.

Når der imidlertid gang på gang er blevet skrevet om Harbøøre-boernes uhyre fattigdom i tidligere slægtled, må det korrektivt nok føjes til, som forfatteren Erik Bertelsen har givet udtryk for med ordene:

„Søfolk har Harbøøre-boerne egentlig aldrig været; det vil sige, kun få af dem har haft lyst til koffardifarten med dens faste disciplin; de foretrak det uregelmæssige fiskerliv. En anden forklaring er den, at de nok aldrig som folk fra andre fiskerlejer, har været så ludfattige, at de blev tvunget bort fra fiskeriet. Om vinteren gav havet dem deres udkomme, og om sommeren tyede de til fjorden, hele

den udstrakte Limfjord, og den betød måske allermest for dem. De sejlede østerpå med deres tørrede og saltede havfisk og tiltuskede sig bondelandets afgrøder, som det var skralt med derhjemme“.

Harbøre er også ofte blevet skildret som et lille, elendigt, kulturforladt hav- og klitsogn med en fåtallig befolkning af fattige, forkuede og uvidende fiskere. Men er det mon helt korrekt?

Også her har Erik Bertelsen forsøgt at korrigere ved at henvise til et gammelt skrift, hvis forfatter, J. C. Holm, „var sekretær i det kongelige landhusholdnings-selskab, og efter mit skøn har været en nøgtern og saglig iagttager“. Af dette skrift fremgår det, at af amtets 112 sogne var i 1830 Ny-Sogn på Holmsland det, der havde flest indbyggere, nemlig 1281, og derefter kommer Harbøre med 1172, og i dette tal er anekssognet Engbjerg endda ikke medregnet. End ikke købstæderne Ringkøbing, Holstebro og da slet ikke Lemvig kunne monstre så mange indbyggere. Det bør erindres, når der tales om, hvor fattige og elendige forholdene dengang var i Harbøre sogn.

At stedet var et fjernt, afsidesliggende udhjørne gjaldt faktisk kun på landkoret og for befolkningen i det indre af landet, ikke for Harbøre-folkene selv, for på den tid var havets veje mere farbare end landjordens, især da i Vest- og Midtjylland. Og havets veje blev flittigt benyttet af Harbøre-fiskerne. De fiskede ikke blot i hele Limfjorden og fik dermed forbindelse med alle Limfjordsbyerne, men de blev også kendt i østkystens fiskerbyer, ja, endogså helt til Isefjorden og ned til Smålandshavet kom de.

„Ligefrem et lukket udhjørne var Harbøre altså ikke. I hvert fald kom de fleste af mændene temmelig vidt omkring. Også ved havsiden skete der meget. Der indtraf mange strandinger, og på de tider, da den smalle landtange ikke var gennembrudt af havet, færdedes der mange ad landevejen – Æ vajs – fra Thy. Alt dette prægede befolkningen. Den var driftig og vågen og slet ikke dårlig oplyst“, skriver Erik Bertelsen.

Og det kan tilføjes, at da landtangen blev gennembrudt, så indsejling til Limfjorden kunne finde sted gennem kanalen, kom der en ret livlig handelsforbindelse i stand med Norge. Vejen var nu åbnet også ud til den store verden.

De moralske tilstande har vel heller ikke været væsentlig anderledes på Harbøre end andre steder i landet. De temmelig modstridende skildringer, der er blevet givet af dem, må vel her – som andetsteds – vurderes ud fra den gamle regel, at det sete afhænger af øjnene, der ser. En fremmed vil aldrig kunne vurdere så nøgternt og sandt, som den kan det, der er opvokset på stedet eller i længere tid har haft sin gerning dér. Og når det drejer sig om en åndelig vækkelse, vil der altid blive en vis – vel endda ofte stor – forskel på, om den vurderende står midt i vækkelsen eller helt udenfor den. Sympati eller antipati må der her tages forbehold over for, så der her gives plads for en ret bred margin for fejlbedømmelse.

Karen Thuborg, der var født og opvokset på Harbøre, skriver:

„Med ganske enkelte undtagelser har jeg aldrig kendt drikkeri til overmål eller synderlig kortspil om penge blandt de indfødte Harbøre-boere – hverken i kroen eller i hjemmene“.

Carl Moe, der var præst på Harbøre fra 1877 til 1885, siger noget ganske andet. Som en af de hindringer, han mødte for sin forkyndelse, nævner han „de gamle skikke, der så godt som alle duftede af brændevin“.

Det var da også netop her, han satte ind med sin berømte – eller berygtede – brændevinsprædiken, der fik adskillige til straks at holde op med at drikke. Begge skildrer Harbøre-boerne som et folk med megen gammel gudsfrygt og med stor ærbødighed for både kirken og præsten. Det må man vel tyde derhen, at det kirkelige liv i sognet på det tidspunkt har været som i de fleste andre sogne.

Men med Carl Moe kom der en ny tid til sognet, og det er den, der er den egentlige baggrund for „Harbøre-sangbogens“ fremkomst.

Han var en yderst stilfærdig mand – også på prædikestolen – men fordi han skildrede synden, som den var, og drog det frem, han så af den, uden persons anseelse, blev han straks et modsigelsens tegn. Nogle bøjede sig for den sandhed og redelighed, der prægede hans forkyndelse, andre forargedes. Den førte med andre ord til vækkelse, og det en vækkelse, der satte sit umiskendelige præg på Harbøre. Året før hans forflyttelse til Skanderup byggedes missionshuset; det var i 1884, og det blev betalt med det samme.

Med vækkelsen fulgte både lyst og trang til at synge. Både i kirken, missionshuset og ikke mindst i hjemmene blev der sunget meget, for Harbøre-boerne er et syngende folk. Det understreger Erik Bertelsen gang på gang, og han synes også at have forstået, hvorfor de er det.

„Det er næppe tilfældigt, at sangen er elsket på den jyske vestkyst. For det, der skaber sangere, er netop noget af det samme, der skaber ægte fiskere – en vis løftelse i sindet, en spænding mellem udve og hjemve, et strømdrag mellem længsel og erindring, et fortroligt udsyn mod grænsen, hvor liv og død mødes, og alt dette har i århundreder åndet i den skarpe, salte vind over Harbøre“.

Et citat mere af Erik Bertelsen. Han begynder sin bog „Dagen bryder frem“ fra 1938, hvori han giver en såre smuk og forstående skildring af Harbøre, således:

„Harbøre er et fladt og fattigt land, der ligger bredt ud som et forrevet hjørne mellem Vesterhav og Limfjord, åbent for alle vinde, åbent for solen, åbent og modtagelig som et barnesind, men også barsk og alvorligt som en gamlings furede ansigt.“

Uvej og ulykker har tit hjemsøgt dette store fiskersogn. Sorgen har været en kendt gæst i de lave huse. Men alligevel har der lydt megen sang derude. Ungdom gik syngende langs havstranden i måneklare frostnætter. Lystige viser hørte sammen med høleernes sving over de brede fjordenge på brændende hede sommerdage. Vemod og vovemod, kærlighedslykke og skibsforslis blev skildret i sang,

mens man sad ved aftenarbejdet omkring matskinnende tranlamper i de små stuer, hvor vuggerne skumplede over sandstrøede lergulve. Og en fremmed vandrer var som en længe savnet ven, hvis han bragte en ny, skøn sang med sig. For Harboøre er et sangens land“.

At Harboøre virkelig var et sangens land, har han givet udtryk for i følgende skønne vers:

Der er en bitte strimmel land långt ud' imod nordvest;
 så lav og åben er en lå, så frit for sol og blæst.
 Og ingen steder o æ jord Æ so en eng så grøn,
 og åller hør Æ i mi lyw en lærkesang så skjon.

Æ klitter er kuns få og små, og et swår møj de lær,
 æ hus er heller et så stur, og der er ingen træer;
 men der er mer å tummelplads end manne skønner o,
 og blomster står der bunker av i hver en landvejsgro'.

Der bor en folk, som tit hå kjend, hvad alvor vil sejj;
 de tørt, de manne gång var streng, som Gud han viist hans vej,
 en storm blæst op, æ hav bløw gal, æ båd' ku et slipp ind,
 og baer og kvindfolk stu så tit med tårer o dje kind.

Men åltid bløw der sungen møj derud' i lyst og nød,
 med fryd og med frimodighed, med tak for dawle brød;
 og vi må nok ha lov å trow, æ sang den åller dør,
 så læng' der er en sån stump land, der kaldes for Harb'ør.

Denne trang og lyst til at synge, der fra gammel tid har været et særpræg for Harboøre-folk, er en yderligere forklaring på, at dette folk fik sin egen sangbog.

Der kom nemlig en dag, da det følte for besværligt at bevare alle de nye sange, man havde lært, i hukommelsen eller i lasede afskrifter. Man måtte have dem samlet. At det var en af grundene til, at man gav sig i kast med at samle denne sangbog, fremgår af forordet til førsteudgaven fra 1888, hvori det hedder:

„Skønt vi vel vide, at der ikke i vor tid kan siges at være mangel på åndelige sange, har vi dog ved flere lejligheder følt en mangel i så henseende, idet hver egn har sine særegne sange, hvilket gør det vanskeligt ved større sammenkomster at forenes i fælles lovsang. For om muligt at afhjælpe denne mangel særlig for de nærmeste egnes vedkommende er vi blevet enige om at udgive nærværende samling af sange, der er samlede på forskellige egne og af forskellige sangbøger – dog ikke af den almindelige salmebog, Brorsons salmebog eller Pilgrimsharpen“.

Hvem disse „vi“ er, der var blevet enige om at udgive sangbogen, kan de næppe herske tvivl om. Det må have været ældsterådet, „dem ældste“, som det blev kaldt, der i lighed med nutidens samfundsråd traf beslutninger på hele sam-

fundets vegne. Og den gamle, forlængst afdøde indremissionær Laust Bruun, der stammede fra Harbøre, har oplyst, hvem disse første ældste var. Han skriver:

„Pastor Moe valgte fire ledere til at stå for møderne i bagerens sal (hvor møderne blev holdt, inden missionshuset blev bygget), nemlig: Laust Smed, Jens Toft, Per Skjødt og Bertel Hou. Præsten havde et åbent blik for betydningen af at få de hellige sat i arbejde, og han mente ikke – som så mange præster nu om dage – at de selv kan klare det hele“.

Det må altså have været disse fire, der stod bag Harbøre-sangbogens udgivelse.

Men der er dog ingen af dem, der kan nævnes som primus motor i dette foretagende. Det blev derimod en femte, der rimeligvis også er den, der har undfanget ideen. Det blev da også ham, der påtog sig det store arbejde med at få alle disse sange samlet og udgivet i 1888, ligesom han også redigerede de 10 efterfølgende forøgede oplag, nemlig tømrer og snedker Niels Christian Kirkgaard Laugesen (1858–1930).

Han stammede fra Rønlandsgården, der dengang lå, hvor Cheminova-fabrikken nu ligger. Gården eksisterer altså ikke mere, men de, der kunne ønske at få lidt at vide om ham, hans forældre og det liv, der levedes i hjemmet, kan få det ved at læse Erik Bertelsens før omtalte bog, „Dagen bryder frem“.

Forelagt spørgsmålet, om den skildring, der her gives, nu også må anses som pålidelig og ikke bare fri digterisk fantasi, svarede forfatteren: „Jeg har kun skildret, hvad der er blevet mig fortalt af de ældre“. Og det vil sikkert for en væsentlig del sige: af hans far, der var lærer på Harbøre.

Et lille afsnit i bogen er ikke uden interesse, når det drejer sig om, hvad Niels Christian Laugesen kom til at betyde for sangen på Harbøre. Den bør derfor medtages her.

En dag kom en kolportør til Rønlandsgården. Han tilbød Niels' forældre, Lauge og Sidsel Mari, nogle bøger, men de ville ingen købe. Så spørger han, om han måtte synge en sang for dem, og det syntes Lauge ikke, han kunne være bekendt at nægte ham.

Kolportøren tog så frem en lille sangbog, der hed „Kom til Jesus“ (af missionær Peder Madsen Hinge), og da han begyndte at synge sangen „Farlig er vejen, varsomt vi vandre den må“, lagde de mærke til, at han havde en virkelig smuk sangstemme.

Sangen var meget lang. Og allerede efter første vers havde den lærenemme Niels lært så meget af tonen, at han kunne synge med, da han fik lov til at se i sangbogen.

„Deres dreng synger godt“, sagde kolportøren, da sangen var sunget til ende. „Vil De ikke købe sangbogen? Den koster en mark“.

Men heller ikke det ville Laust. Så vendte han sig til Sidsel Mari, som om det var hende, det kom an på, og sagde: „Jeg har set, at både De og de andre har ærbødighed for Guds ord og hellig sang. Og jeg vil sige Dem, at De har et stort

ansvar over for Deres hjem og Deres børn. Lad ikke Djævelen narre Dem til at leve og dø på en kundskabstro. Også De kan blive lykkelig“.

Så lagde han sangbogen på bordet som en foræring og hilste farvel og Guds fred, og inden de vidste af det, var han ude af døren. Men Lauge ville ikke tage mod foræringer, derfor sendte han Niels efter manden med en mark.

Da Niels nåede ham og rakte ham beløbet, rystede han på hovedet og sagde, at de penge måtte han selv beholde. Men Niels ville bestemt af med pengene, som hans far havde ønsket det.

„Så hils og sig mange tak“. Han trykkede drengens hånd, så fast på ham med sine gode øjne og sagde så: „Kære unge ven, giv Gud dit hjerte og syng meget om ham“.

Disse ord kunne Niels aldrig glemme. Han følte sig ligesom forpligtet af dem. Og det var nok en af grundene til, at han senere vovede sig i lag med udgivelsen af Harboøre-sangbogen.

Dens officielle navn var: „Aandelige Sange til Menighedens Opbyggelse, samlede og udgivne af Missionsvenner paa Harboøre“. Populært blev den kaldt „æ swot bog“, fordi den udkom med sort voksdugsomslag.

Selv om denne sangbog oprindeligt kun var beregnet til brug på Harboøre og nærmeste omegn, blev den efterhånden den mest brugte sangbog på den tid, ja, den formåede endogså at holde Indre Missions store samfundssangbog, „Hjemlandstoner“ fra 1895, ude fra Harboøre. Her kom den aldrig i brug. Oplagens størrelse voksede fra år til år, ligesom antallet af sange forøgedes fra oplag til oplag. Første oplag fra 1888 havde 114 sange, tolvte og sidste oplag, der kom i 1908, var nået op på 331.

Alle tolv oplag blev trykt i Hestbechs trykkeri i Lemvig, og regnskabet for udgivelsen af den er endnu i behold. Det findes i en lille „Kontrabog mellem Hr. N. K. Laugesen, Harboøre, og Redaktør M. S. Hestbech, Lemvig“. Af dette regnskab, der er ført til niende oplag 1896, fremgår det, hvor store de forskellige oplag var, og hvad det dengang kostede at få dem trykt.

Regnskabet viser, at begyndelsen blev gjort med, at man i efteråret 1888 lod trykke nogle små sangblade. Den 10. september kom 1000 firesidede til 8,50 kr., den 15. og 20. september igen 1000 ottesidede til 12,50 kr., efterfulgt den 18. oktober af 1000 supskriptionsindbydelser til 8,50 kr. Derefter fulgte så 8. december samme år 800 eksemplarer af selve sangbogen. Det var første oplag, og det kostede dengang 161,00 kr. Sangbogen må være blevet godt modtaget, for allerede 29. april 1889 fulgte andet oplag på 4000 eksemplarer til 720 kr., suppleret op den 9. maj samme år med 1000 til 160 kr. Den 22. marts 1890 kom 3. oplag, der var på 7000 og kostede 1425 kr. Den 21. november samme år kom 4. oplag på 3000 til 309 kr. 5. oplag var på 5000 og kom i to afdelinger, den 7. september 1891 4000 til 666,66 kr. og 6. april 1892 1000 til 166,66 kr. I januar 1893 fulgte 6. oplag på 3000 til 500 kr. Den 7. februar 1894 7. oplag på 3000 til 608 kr.,

<u>1888</u>				
Septemb	10	En 1000 4-tidige Sang	8 50	
"	15	" 1000 8-tidige Do	12 50	
"	20	" 1000 do Do	12 30	
Oktober	18	" 1000 Subskriptionsindbytte	8 50	
November	13	Pr. Kantant		100 00
December	8	En 800 Exemplarer af Aarsdelige Sang	161 00	
"	14	En 100 Skriftepros med Ramme (2 del Billed)	4 50	
"	"	En 900 Skriftepros (Hel- ark Propatria)	17 15	
<u>1889</u>				
Januar	5	" 100 4-tidige Sangark	3 15	
			227 80	100 00
"	15	En Saldo ifølge Regning	127 80	
Februar	3	Pr. Kantant		85 00
"	5	Pr. Kantant		17 80
Marts	30	En 300 Transkriptioner	8 00	
"	"	" 3000 Subskriptionsind- bydelse	14 00	
April	15	" 1000 2-tidige Sangark	25 00	
"	26	" 1000 fire-tidige Do	8 00	
"	"	" 4000 Aarsdelige Sang (andet Oplag)	720 00	
			902 80	102 80

31. august 1894 8. oplag på 5000 til 950 kr. og 9. oplag 11. januar 1896. Det var også på 5000 og kostede 1000 kr. Hermed slutter regnskabet, men det vil sige, at til og med 9. oplag var sangbogen nu udkommet i 36.800 eksemplarer. Hvor store oplag de sidste tre kom i, vides ikke, da der for disse mangler regnskab.

Af dette fremgår endvidere, at udgiveren ligefrem har drevet en lille forlagsvirksomhed, idet han ikke blot har forhandlet sangbogen og de sangark, der hvert år blev trykt, vel sagtens til brug ved de store Harbøre-møder, og hvis sange efterhånden blev indlemmet i bogen, men også „skriftsprog med ramme“, „gravskrifter“, „femøres brevkort med påtryk“, „mindevers“ over afdøde Harbørefolk med mere.

Denne sangbog har været brugt ud over hele landet og har været med til at gøre Harbøre kendt. De fleste ældre, der er opvokset i Indre Missions kredse, har været med til at synge af den, og en del af dem husker endnu disse sanges melodier, hvortil der aldrig blev udgivet noder. Det er derfor et fortjenstfuldt arbejde, professor Karl Clausen, Århus, har gjort ved i tide at have fået dem indsunget på bånd.

Om melodierne skriver organist Jens Laumann, Hillerød, der stammer fra Harbøre, og som derfor fra barn af kendte disse sange:

„Det er undertiden faldet mig ind, at man måske kan gætte på, at mange af melodierne kan føres hen til værtshuse eller lignende steder i fremmede havne. Der har de gæve søfolk, mens de endnu var „verdens børn“ måske sunget dem til helt andre tekster! Men da så søfolkene blev omvendt (og en virkelig bevidst omvendelse krævedes dengang i missionskredse), kunne melodierne godt bruges i helt andre øjemed, og måske til selvlavede tekster. Ja, hvad ved man“.

Og han fortsætter:

„M. h. t. udførelsen af sangene gælder det, at de i forsamlingerne blev sunget af den inderste sjæl, og uden overdrivelse kan det siges, at deltagerne, når „ånden kom over dem“, faktisk var i ekstase. Under udførelsen af de „glade“ sange blev der klappet taktfast i hænderne samtidig med, at tårerne trillede ned ad kinderne, og sveden randt af alle porer. Et sådant møde trak ofte ud til langt ud på natten, og dette gjaldt, hvad enten mødet fandt sted i private hjem eller i missionshuset. Orgel (eller harmonium) fandtes ikke, men der var mange deltagere, der kunne være forsangere, og så blev der sunget, ja, sunget! Og gribende var det i høj grad. Tekstudtalen var absolut højdansk, med en såre bred vestjysk udtale af de på højdansk stavede ord.

Når vi sang disse ting i mit hjem, skete det altid med den største alvor og respekt. Det faldt os ikke ind, at både tekst og melodi undertiden kunne friste til smil“.

At der blev klappet i hænderne, når de glade sange lød, og grædt stride strømme, når de mere alvorlige sange blev sunget, betvivler Erik Bertelsen. Han havde i det mindste aldrig selv set det, og han føjer til: „Det lignede heller ikke rigtigt

de nøgterne Harboøre-fiskere at te sig sådan; derimod kunne de godt sidde og rokke i takt til sangen“.

Om melodiernes kvalitet er de derimod enige. Om dem skriver Erik Bertelsen: „De kunne være letbenede, næsten som hentet fra dansesale. – Men det betød altså sammen så lidt. Selve sangglæden bar oppe som en mægtig bølgegang og lagde glans over alle mislyde. Og der var mange gode sangere på Harboøre, mange prægtige stemmer“.

Om selve sangen på Harboøre har en af de gamle, Andreas Bro, sagt:

„Sangene blev sunget med nogle forfærdelige sløjfer. Først da der kom orgel, blev der rettet lidt på de værste. De blev dengang sunget efter hukommelsen, og den kunne svigte. Kom vi andre steder hen, kunne vi næsten ikke synge med. Som børn sang vi dem med fynd og klem. „Ja, vi elsker dette landet“ var der rigtig klang i“.

Hertil kan føjes, hvad Carl Moe skrev om sangen på Harboøre mange år efter, at han var flyttet derfra:

„Det kunne både høres og mærkes på alle ting, at „sangens tid var kommet“. Dengang kunne de udenad de fleste af de sange, der senere blev samlet i Harboøre-sangbogen. Unge var de jo alle i troen, og livet var endnu ofte kun spædt, men de mente det for alvor, og at det var deres agt at fortsætte på den begyndte vej, det klang så opmuntrende, når de med kraftige stemmer sang det lidet poetiske omkvæd på den halvnrorske sang:

Jeg vil holde ut, til rejsen bli'r slut,
ja, det er min faste beslut at holde ut.

Og de holdt ut, de allerfleste af dem!“.

Sangteksterne blev kendt ud over landet i takt med salget af sangbogen. I forvejen var en del af melodierne kendt fra andre sangbøger, resten lærtes efterhånden, som Harboøre-fiskerne på deres fisketogter gæstede deres trosfæller. For dem sang de dem, og der er mange vidnesbyrd om, hvor betaget man blev af disse jævne fiskeres frimodige og glade sang.

Fra Ringkøbing skrives der således:

„Teksterne blev ofte læst først, vers for vers, og derefter sang man dem, både unge og gamle, ja, børnene med. På den måde har disse sange forplantet sig fra slægt til slægt; thi børnene fik dem lagt ind i hjertet, hvor de blev lægret til senere brug, når deres tid var inde. – Der er næppe noget sted her på vestkysten, hvor sangen har betydet så meget som på Harboøre. Selvfølgelig var der noget på „egen melodi“, som ikke kunne stå for kritik, men sangen var en indre udløsning af deres hjertes indhold og trang både i sorg og i glæde. Har man én gang mødt den slags, kan man aldrig glemme det“.

Og en nu afdød sønderjyde, der i sine unge år havde oplevet Harboøre-fiskernes sang i selve hovedstaden, skriver:

„Jeg mindes altid med glæde og tak fra de helt unge år i København, når

fiskerne fra Harboøre kom til „byen“ og altid trofast mødte op til møderne i „Siloam“, det daværende missionshus på Grundtvigsvej, hvor de med deres jublende lovsang var en vældig inspiration for os unge“.

Selv fra så fjerne egne som Smålandshavets fiskerbyer hører man om deres virksomhed. Fra Nakskov skrives der:

„Fiskerne fra Harboøre kom i 80'erne og 90'erne hertil på ålefiskeri, og når de gik i land på havnekajen og spurgte: „Hvor bor de hellige i Nakskov?“ blev der svaret: Reimersgade 12. (Her boede en arbejdsmand, hos hvem de troende samledes). Når fiskerne kom, tonede sangen, og ordet lød til gensidig opbyggelse“.

Også fra Askø hører man om deres virksomhed:

„Askø-boerne så med undren disse fiskere, som gik syngende til møde og spurgte, hvem de mødte: – Er du med på himmelvejen?“.

Men det allermest slående vidnesbyrd om, hvordan disse Harboøre-sange og deres melodier havde bidt sig fast, finder vi i Achton Friis' fornemme værk „De jydys land“. Heri skriver han:

„Når de ugudelige på egnen samledes til fest og drak sig fulde, kneb det med at få sanglitteratur, som kunne sætte sving i foretagendet. Men deltagerne så med samme largesse på indholdets karakter som Jens Dobler, der havde hørt Carl Moe prædike. Han vidste ikke, hvad han havde sagt, „men det var s'gi da endele en præjst, jen ku ha fånywwels å o hør!“.

Bare det var skrap. Derfor brugte de uden smålighed „Harboøre-sangbogen“, hvis indhold udelukkende var salmer, dels danske, dels oversættelser, som udgaves og forhandles af en missionsk savmøller i Harboør. Sammen med skålerne og duften af kaffepuncherne steg tonerne af den missionske savmøllers antologi ud i natten fra gildeshuset“.

Vi har nu hørt en række udtalelser, der udtrykte beundring for sangen fra Harboøre, men der har naturligvis også lydt kritik af den, og den har til tider været ret skrap.

Det er tydeligt, at når Achton Friis kalder Harboøre-sangbogen for „den missionske savmøllers antologi“, er det ikke ligefrem for dermed at give den sin anbefaling eller anerkendelse. Han har tydelig nok ikke haft særlig megen sympati for den.

Ordet antologi er et græsk ord, der betyder blomstersamling, og i overført betydning: et udvalg af smådigte. Og det må indrømmes, at det er en svær broget og blandet blomstersamling, der findes i den have, der hedder Harboøresangbogen. Der kan være langt imellem prydblomsterne, og om der i det hele taget findes pragtblomster i den have, er vel et spørgsmål, hvis man vil se på den med æstetiske øjne. Men der findes jo også blomster, som man kan kalde nytteblomster, andre lægeurter, og de udmærker sig ikke altid ved deres skønhed. Men de gør altså nytte. Og det må blive ud fra den betragtning, vi må vurdere disse sange, hvis vi skal finde noget værdifuldt i dem. Det er også ud fra det synspunkt, de er

blevet vurderet af deres brugere, der netop derfor er kommet til at holde af dem. En sådan vurdering har deres kritikere ikke haft øje for.

Mest skånselsløst har Jeppe Aakjær kritiseret disse sange. Han har kun hån tilovers for dem, som for Indre Mission i det hele taget. Om Indre Missions Tidende skriver han:

„Dette blad er en afløbstrende for de udsondringer, hvormed Beck og kolleger bespuler en æret samtid. Her er prædikener så lange og sejge, at man kan sno halmsimer af dem, der er syndesuk på tre alens længde, der er hellige tuderes erbarmelige gøen mod tidens fordærvelse oven i købet på vers, og hvilke vers! Det er min overbevisning, at Vorherre med sædvanlig rundhåndethed skænker disse skrålere tilgivelse for deres øvrige synder, men for disse vers alene fortjente de evig fortabelse. Et af versene begynder: „Dagene løber, årene går, bagud sig timerne stjæler“. Ikke sjældent ser den missionske lyrik ud til at have måttet tilbagelægge den samme frange vej“.

Otte år senere dristede Aakjær sig en dag til „helligforsamling“ i Harboøre missionshus, og i sin beskrivelse af denne nøjes han ikke blot med at håne forkyndelsen og sangen, men også de mennesker, der deltog i den. Han skriver: „I lange, bugtede rækker sivede folk hen over sletten mod et punkt langt inde, der viste sig at være de helliges forsamlingshus, en rød, uanselig bygning med et muret kors over indgangen. Skønt der var en halv times tid, til mødet skulle begynde, stimedede man allerede omkring dørene. Høje, knoklede kvinder med skarpe kindben – og den sorte sangbog knuget mellem de knortede hænder – ludede ind over dørrinet. Mændene gled tavse efter med en svælgende bevægelse i det stride hageskæg. Og så gik de ind. Salen var fyldt til sprængning; bænkenene knagede under deres fromme byrder.

Så begyndte man at synge; længe havde forsangeren, en høj, mørk mand med et brøstigt udseende, gået og harket slimet af halsen, nu skar hans stemme igennem mudderet som en rundsav. Det var en sang af P. E. Benson. Hvorledes denne forfatter har kunnet tages til indtægt af Skanderup-Moe og hans sorte garde, er ikke let at sige. Første vers lød:

Hvor ingen kilde vælder,
og sol er ikke tændt,
går verdens folk og træller
fra Herrens And bortvendt.
Men enten de sig døver
i dagværk eller dynd,
så er dog alt, de øver:
synd, synd, synd.

Sangen ledsagedes af et orkester, som en af præsterne havde ført med sig langvejs fra. Da endnu tre-fire salmer var afsungne, trådte en af præsterne på stilladset hen til dets rand og bød en art velkommen“.

Aakjær vidste ikke, hvordan denne sang af P. E. Benzon, denne gode, grundtvigske præst, kunne blive taget til indtægt af Skanderup-Moe og hans sorte garde, men det ved vi i dag, og vi har det endda fra forfatteren selv. Benzon var absolut ikke nogen tilhænger af og heller ikke just nogen ynder af Indre Mission, men som kristen havde han en respekt for denne bevægelse, som Aakjær åbenbart ikke havde, og han havde lyttet sig til tonen i dens forkyndelse og sang, så han skrev denne sang, der blev godtaget af Harbøre-fiskerne og indlemmet i deres sangbog. Og Benzon har klart udtalt sig om, at han ikke havde skrevet den for at parodiere Indre Mission, men for at skildre denne bevægelse så troværdigt, som han kunne. Og når sangen i dag kun er kendt i IM-kredse, tør det vel være det bedste bevis på, at det er lykkedes ham ganske godt.

Alle 12 oplag af Harbøre-sangbogen har varierede forord, og lægger man mærke til, hvad der står i dem, får man svar på adskilligt af det, man uvilkårligt spørger om, når man sidder med denne gamle sangbog i hånden. Her får man nemlig at vide, hvordan de selv så på den og ønskede den brugt. Vi får at vide, at den kun var beregnet „til brug for Harbøre og omegn“, men at den nu „strejfer Danmark over, ja videre“, og at man bevidst har undladt deri at optage sange fra „den almindelige salmebog, Brorsons salmebog eller Pilgrimsharpen“, fordi disse på det tidspunkt var i brug på Harbøre (1. oplag). Hensigten med den var at „styrke sangen, når vi er glade, som efter møder, ved små eller større sammenkomster, på rejser, til opmuntring under det daglige arbejde o. s. v.“ (6. oplag). Men kun 5 år efter dens fremkomst har der alligevel vist sig farer ved dens brug. Der har været tilløb til at bruge den „til vanesang eller til vigtighed i sang, til fantasi og sværmerisk tidsfordriv eller i partiånd“, og den har været med til at befordre, hvad man fra først af bestemt ville forhindre: at de gamle, gedigne salmer skulle blive fortrængt af den. Imod denne tendens advares der med ordene: „Det er sørgeligt at høre og at mærke, at denne vor bog, som er bestemt til menighedens opbyggelse, på flere steder er blevet til nedbrydelse derved, at den har fortrængt Brorsons salmebog og den gamle Pilgrimsharpe.

Det er en vildfarelse, kære; I kommer galt af sted, idet I ikke skelner mellem salmer og åndelige viser. Brorsons salmebog indeholder salmer, og disse kan på ingen måde erstattes af de sange og åndelige viser, som findes i denne vor bog“ (6. oplag).

Det samme gentages, ja, forstærkes i 10. oplag: „Lad os bruge dette oplag til opmuntring på rejser hjem, i sømmelig orden, til Herrens ære, og lad os aldrig tage fejl af, hvad vi har i denne sangbog, så vi ikke vildt synger ene viser, således som nogle gør af dem, der kalder Brorsons og Luthers salmer for tunge og trykkende. Nej, når disse dybe, af kerne så indholdsrige salmer er vor mad, da har vi det mod, der altid vil synge for Herren, og så kan vi ikke lade være med at synge dem“.

Disse ord røber en sund modenhed hos disse gamle ledere og en klar forståelse

af, at der er en kvalitetsforskel på salmer og åndelige viser, en forståelse, man ikke altid siden har fundet. Det tjener dem i høj grad til ære. Ikke alt, hvad der er brugbart, er lige værdifuldt.

Bortset fra en årlig forøgelse med omkring 15 sange, er de 11 første oplag af sangbogen ens – kun ganske enkelte sange er her udskiftet. Men da man i 1908 skulle til at udgive 12. og sidste oplag, var der sket det, at Pilgrimsharpen, hvis 11. og sidste oplag udkom i 1885, næsten var gået af brug, så man nu kunne optage en række af dens sange. Mange af de gamle og mindre brugte sange blev derfor strøget og erstattet med andre, så sangbogen kom til at fremtræde i en helt ny skikkelse. I forordet skriver man da også – på sømandssproget – at den nu „lægger ud igen efter et grundigt eftersyn og kølhaling. En del brøstfældige sange er udskudte i dette oplag, og andre mere holdbare indføjede, ligesom en del rettelser er foretaget både i retskrivning, ord og vendinger. At alt nu skulle være ulasteligt, tror vi dog langt fra, men vi har ikke villet rette mere end nødvendigt. For mange rettelser kan jo let udvande og ødelægge hele sangen“.

Sangbogen var nu nået op på 331 numre.

Det store arbejde med dette sidste oplag blev besørget af sognets daværende præst, Jens Christian Berthelsen, der også selv har leveret nogle få sange til den. Ellers finder vi kun få bidrag i den fra selve Harbøre. Fiskerne var sangere, ikke digtere. En af de få lokale bidragydere til den var gårdmand Bertel Madsen, Houe, der bl. a. har skrevet „Mindeversene over de den 21. november 1893 druknede fiskere“: „Din røst, o Herre, højt blandt os lyder“, nr. 321.

Da denne sang så helt hører Harbøre til, vil det vist være rigtigt at aftrykke den her – med den norske folketone, der fulgte sangen: „O, at jeg kunne min Jesus prise“ hertil – blot har den på et eller andet tidspunkt herhjemme skiftet klangfarve fra en mørk moll-tone til en lys dur-melodi.

Din røst, o Herre, højt blandt os lyder.
Bertel Madsen Houe. *1893 folkemelodi*

Din røst, o Her-re højt blandt os lej - der, den
 stær-ke kændt vi tænt på os har højt, hvor-for vi suk-ker, og
 få-er lej - der. Hans hver stær stil-te for sin stær-ke mygt.

Din røst, o Herre, højt blandt os lyder,
 din stærke hånd du tungt på os har lagt,
 hvorfor vi sukker, og tårer flyder,
 tavs hver står stille for din stærke magt.

Fra hustru, hjem og de børn så kære
 drog fiskeren så glad med frejdigt sind,
 thi søen rolig den nat mon være.
 Hvem aned' fare! – Der var ingen vind.

Snart stormen bruste, og bølger høje
 som kirketårne vælted' ind mod land.
 Alt blev bælgmørke, død vis for øje!
 Ej under frygt fandt vej til modigst mand.

Tænk, hvilken jammer nu blev på havet,
 båd efter båd på revlen kæntred' om.
 Dens mandskab blev i et nu begravet;
 i bråden sø dem døden gjorde stum.

O, hvilken rædsel, o, hvilken smerte,
 på kysten snart man dynger så af lig!
 Og nogle døende til hus man kørte.
 Endnu til søs så mange, hvilket skrig!

„O Fader kære, du stærke Herre!“
 Så blev der bedet af Guds folk i land –
 „Vi kan ej tåle at miste flere,
 hjælp, hjælp nu hver, som endnu reddes kan!“

Og nu, I kære, som Gud har revet
 af dødens strube ud med stærke hånd,
 betal de løfter, I Gud har givet,
 og prøv ej kræfter mod Guds helligånd.

I salig glæde de nu sig fryde,
 som her i tiden havde Jesus kær,
 ej storme mere, ej brådsøer bryde,
 men de må evig være Jesus nær.

Men – hvilken rædsel for Gud at møde,
 når man ej olie på lampen har,
 har ringeagtet ham, som for os døde! –
 „Fortabt, i helved brænd!“ er Herrens svar.

Tak, Fader kære, vi kan os glæde,
thi tro vi tør, at store ting skal ske:
at syndere mange nu gør sig rede,
til Jesus flyr og undgår evig ve.

O, Jesus kære, se nu i nåde
til enkerne med deres mange små.
Så de dig finder og lader råde,
at de med deres må til himlen nå.

Hvorfra hentede man så alle disse sange?

Af forordet til 1. oplag får vi at vide, at de „er samlede på forskellige egne“ – hvilket vel nok vil sige, at det er sange, der har cirkuleret i afskrifter – og „af forskellige sangbøger“, men hvilke siges der intet om. Det oplyses derimod i det nye optryk af sangbogen, som Laugesen udsendte så sent som i 1927. Da den ikke havde været optrykt siden 1908, forsøgte han nu at genoplive den ved at udsende „En pilgrimsharpe for lægfolk af åndelige sange og viser til opbyggelse i troen, kamp og bøn“. Den slog dog aldrig igennem. Men i forordet til den skriver han: „Harbøre-sangbogen var jo foruden de mange norske sange samlet af de små sangbøger, som da var gangbare: Pilgrimsharpen, Konrad Hansens og P. Madsen Hinges „Kom til Jesus“ og andre lægfolks sange“.

Her får vi altså et fingerpeg om, hvilke sangbøger, der har ligget på Laugesens bord, da han samlede den. Det viser sig da også, at der i første oplag findes hele sammenhængende grupper af sange fra disse. Han har altså gennemgået dem én for én, pillet de sange ud, han har villet bruge, og har ladet dem stå sammen i Harbøre-sangbogen, uden at gøre noget forsøg på at gruppere dem efter indhold. Således er numrene fra 69 til 76 hentet fra Jens Christensen Haasums tillæg til Conrad Hansens åndelige sange fra 1829. Numrene 77–83 er taget fra P. Madsen Hinges „Kom til Jesus“ af 1869, og 91–104 fra „Salmer og åndelige sange, samlet og udgivet og tildels forfattet af H. Ottesen“, fra omkring 1880. Men også andre dengang benyttede sangbøger har han hentet stof fra, således „Psalmer og lovsange, samlede og udgivne af R. Rask, missionær, København 1885“, hvorfra der er optaget 11 sange, ligesom ni er hentet fra den svenske trubadur Oscar Ahnfelts „Åndelige sange“, der først udkom i 12 småhæfter, men som i 1875 blev samlet i et bind. Ellers er vel en stor del af sangene af fiskerne bragt hjem til Harbøre fra deres lange fisketogter.

En betragtelig del er dog blevet bragt dertil af norske skipper. Sidste halvdel af forrige århundrede var de små sejlskuders glansperiode, og et særlig stort kontingent af disse kom fra Norge, hvilket tydeligt fremgår af Agger-kanalens lodseris journal. Der foreligger ikke nogen opgørelse over hvor mange, der kom af disse sidst i 1880'erne, da Harbøre-sangbogen blev til, men i sommerhalvåret

1896 blev der bugseret ikke færre end 488 småskuder gennem kanalen, og af disse var de 226 fra Norge, flest fra Mandal og Kristiansand. Der var dage, da der indløb 15-20 af disse små fartøjer, lastet med træ fra Norge, og som returnerede med korn og kartofler fra Danmark.

Blandt disse var der flere, der bar bibelske navne: Ebenezer, Eliezer, Hermon o. s. v., og både de og mange andre førtes af haugianske skippere. Når de så lagde til i Limfjordsbyerne, Lemvig eller Thisted – eller de ankrede op udenfor Harboøre – fandt de straks sammen med samfundene dér. Især med Harboøre-fiskerne blev der knyttet stærke venskabsbånd, og for dem sang de deres medbragte sange. På den måde blev en del norske (og svenske) sange bragt til Harboøre, ligesom der også derfra blev hjembragt sange til Norge. En frugtbar udveksling af sange blev på den måde sat i gang.

Men også engelske sange bragte de med sig i stort tal. På samme tid, som de mange norske småfartøjer gik til Danmark, gik endnu flere til England, især til havnebyen Cardiff. Her kunne man på enkelte dage i 1880'erne tælle op mod hundrede sådanne, og liggetiden kunne strække sig over uger, ja, undertiden måneder. Det gav disse norske skippere rig lejlighed til at lære det engelske kirkeliv at kende, og her lærte de også en del engelske sange, som de tog med sig hjem, hvor de sang dem for deres kolleger og trosfæller.

Når disse så tog til Danmark, bragte de også dem med. Det er en af forklaringerne på, at et forholdsvis stort antal af disse kom med allerede i førsteudgaven af Harboøre-sangbogen, siden suppleret op af adskillige andre.

Her i Cardiff var det, at „Broderkredsen på havet“, en sammenslutning af kristne sømænd og fiskere, blev stiftet i 1885, ligesom det også var her, sømændene 3 år senere fik deres egen sangbog, „Sømænds harpe“. Med den og den norske „Hjemlandstoner“, rimeligvis også den svenske „Ahnfelts sange“, i lommen gæstede de Harboøre, og det kom til at sætte sit umiskendelige præg på Harboøre-sangbogen.

Desværre er alle disse gamle skippere forlængst borte, så de kan ikke spørges ud om deres virksomhed på det område, og noteret noget derom har de ikke, ellers ville der have været meget interessant at berette om denne udveksling af åndelig sang mellem Sørlandet og Danmark. Tiden er forpasset til at kunne skrive dette stykke skipper- og sanghistorie, men gennem Harboøre-sangbogen aner man, at det kunne være blevet ganske interessant.

Hvad der end kan siges om denne sangbog, så er den uden sammenligning den interessanteste af samtlige lignende, der har set lyset både før og efter denne. I Harboøre blev den åndelige sang sigtet. De, der ikke havde spirekraft i sig, gik gennem sigten og forsvandt i glemslens dyb. De andre blev i den, og en stor del af dem er gået videre til efterfølgende sangbøger. Og mange af dem lever endnu og synges stadigt.

Og hvad der så end kan siges om Harboøre og de gamle Harboøre-boere, må

man nok give Erik Bertelsen ret, når han slutter sit lille skrift „Harboøre for 150 år siden“ med følgende konklusion: „ – hvis det åndelige stade hos de gamle Harboøre-boere har været så ringe, som godtfolk synes at tro, er det mærkeligt, at der i forbindelse med dette sogn kan peges på så mange skribenter, som er født dér eller har rod dér, enten gennem forældre eller bedsteforældre: Karen Thuborg, Maren Kirk, Anders Thuborg, Hans Kirk, Ivan Rønn, Ellen Kirk, Clemens Sørensen. Med mig selv bliver det otte. Visse spor tyder desuden på, at Valdemar Vester og Thøger Larsen bør regnes med. Der er endogså gået snak om, at Johan Skjoldborgs mor skulle stamme fra Harboøre, og det lyder ikke usandsynligt, da en mængde Harboøre-boere var bosat i Hannæs, især Øsløs. Dertil kommer nogle forfattere af småskrifter.

Hvilket andet dansk landsogn kan møde med en tilsvarende liste? Det vil vist endda knibe for de fleste af vore købstæder“.

Om hvilket andet dansk sogn kan møde med sin egen sangbog – af format som Harboøre-sangbogen?

Benyttet litteratur:

Samtlige 12 oplag af H.S. – Regnskabsbogen for de første 9 oplags udgivelse. – Aggerkanalens lodseri's journal. – Erik Bertelsen: „Dagen bryder frem“, 1938, og „Harboør for 150 år siden“, 1932, samt mundtlige samtaler med ham. – Achton Friis: „Landet bag klitterne“ B. 3, og „De jydys land“ B. 2. – Carl Moe: „Oplevelser“, 1926. – Karen Thuborg: „Det gamle Harboøre“. – Laust Bruun: „Oplevelser fra Harboøre og Vendsyssel“, 1929. – Poul Nedergaard: „Dansk præste- og sognehistorie“. – Niels Møller: „Salmesang fra Ribe stift“, 1948. – Karl Clausen: „Dansk folkesang gennem 150 år“, 1958. – Jeppe Aakjær: „Missionen og dens høvding“, 1897, samt „Politikken“, 20.1.1905. – Breve fra og samtaler med en række, der har kunnet fortælle om Harboøre-sangen i gamle dage.

Mindetavle over 6 faldne soldater i Rind kirke, Hammerum herred

Af N. C. Søby

Mindet rækker langt. I 1972 er der hengået 122 år, siden den første slesvigske krig sluttede – og 108 år er forsvundet i tidens hav siden 1864.

Og dog er mine minder om disse to krige stadig friske i min erindring. Det skyldes mine forældre, der havde venner og familiemedlemmer, der faldt i krigen.

Navnlig min mor kunne fortælle om de faldne – og når hun forklarede os, at hendes bedste veninde, Karen, hvis mand faldt i Dybbøl skanser, næsten var blevet blind af at græde, så rullede store tårer ned ad hendes kinder. Jeg ser disse tårer tydeligt, som var det i går – nu over 80 år efter – for mindet rækker langt.

Det er fra Rind sogn, at disse erindringer stammer. Dette udbredte tyndt befolkede hedesogn havde 6 faldne og nogle sårede i de to krige. En af de sårede levede kun 4-5 år efter sin hjemkomst fra krigen, så gik han også til Ryes Brigade.

Min bedstefar, Peder Kristen Mikkelsen i Fejerskovhuse i Rind sogn, var en dygtig og vittig fortæller. Hans beretning om hans deltagelse i slavekrigen i 1848 gjorde indtryk på os børn, så den måtte han gentage adskillige gange.

Han fortalte også om opsætningen af mindetavlen over de faldne i Rind kirke, og når jeg som lille dreng var i kirke sammen med mine forældre, så fandt mine øjne hurtigt navnet på min bedstemors bror, Jens Nielsen, der faldt ved Isted i 1850.

Og jeg gjorde mig mine egne barnlige tanker om, hvad det ville sige at falde i krigen.

I det følgende vil jeg nu forsøge at kaste lys over denne tavle og fortælle, hvor langt jeg er kommet i udforskningen af hver enkelt soldats skæbne.

Tavlens indskrift:

FRED MED EDER,

I SOM STRED OG FALDT FOR DANMARK.

THOMAS OLESEN, KØLKJÆR, 1849.

JENS NIELSEN, KOUSTRUP, 1850.

PEDER CHRISTEN CHRISTENSEN, NØR VEJEN, 1850.

PEDER PEDERSEN, GUNNERUP, 1864.

NIELS CHRISTEN JENSEN, FJEDERHOLT, 1864.

NICOLAJ PEDERSEN, SKOLDBORG, 1864.

EDERS MINDE I TAKNEMLIG HUKOMMELSE.

Thomas Olesen, der står øverst på tavlen, var født i Snebjerg i 1819. Han havde været soldat i København, hvor han lå ved 1. jægerkorps i Kastellet. Dette berømte korps var et elitekorps, hvis speciale bestod i en uhyre hurtighed og udholdenhed – alle jægerne var af middelhøjde og havde været igennem en vedvarende og krævende træning.

Da Thomas i 1844 blev hjemsendt, tog han plads som tjenestekarl på forskellige gårde, og i 1846 finder vi ham som karl på en større gård i Fjederholt i Rind sogn.

Her traf han en pige ved navn Ane Kirstine Lauridsdatter, der var født i Gjellerup. De to unge fandt hinanden, og den 23. april 1847 blev de gift i Rind kirke.

Thomas og Ane havde fæstet eller lejet et lille stykke græsklædt jord, der stødte op til Malmkjær bæk, samt et meget stort hedeareal, der hævdede sig svagt op ad en bakke mod syd. Her havde de i fællesskab opført en hytte af lyngtørv og tækket med lyng. Huset havde kun én stue. Og gulvet var af stampet ler. Bag en skillevæg, også af tørv, lå så dyrenes rum, og her var så deres stolthed, en ko og to får, som de havde købt for deres sparepenge.

De to unge tog godt fat. Inden året var gået, havde de allerede fået opdyrket og tilsået et par agre, og på et større stykke jord var lyngen blevet fjernet ved afbrænding. Alt så lyst ud for de to unge, og de var lykkelige over at se rugen komme frem på de nysåede agre. Og de glædede sig til det barn, som skulle komme.

Men nu begyndte ulykkerne allerede at vælte ind over det unge par.

I vinteren 1848 nedkom Ane med et barn, men det var dødfødt. Det var en grusom skuffelse for dem. Konen gik da og skrantede resten af vinteren, så hun vanskeligt kunne passe hus og hjem, når manden var på dagleje for at tjene de nødvendige rede penge.

Og så kom der en ny bekymring. Krigen i 1848 brød ud, og Ane gik i stadig angst for, at hendes mand skulle med. Han trøstede hende daglig, så godt han kunne. Han var jo gået over i reserven, og han forklarede hende, at han sikkert slap helt fri, for de fik absolut ikke brug for de gamle soldater.

Men hun troede ikke på det, for hun havde set ængstelsen i hans øjne. Og selv troede han vel heller ikke derpå.

Og så en dag kom sognefogden med den frygtede seddel, der fortalte, at jæger Thomas Olesen ufortøvet skulle møde ved sin afdeling i Kastellet.

Det var en sorgfuld mand, der drog af sted. Men han håbede som alle andre soldater, at han ville komme hjem igen – for der er jo aldrig så slem en krig, uden at nogle slipper fri.

Menig Thomas Olesen, nr. 91, andet kompagni, af 1. reservejægerkorps, kom ikke med i de indledende svære kampe i foråret 1848, men han kom med for alvor i 1849. Hans afdeling hørte til 5. brigade, der havde general Rye som chef. Under

henholdende kampe marcherede soldaterne fra Sønderjylland op gennem Jylland og helt ud på spidsen af Helgenæs.

Herfra overførtes i hemmelighed en stor del af brigaden, heri indbefattet 1. reservejægerkorps, med skib til Fredericia, der jo var belejret af fjenden.

Om natten mellem 5. og 6. juli var Rye klar til kamp. Længe før solopgang den 6. juli var soldaterne på deres pladser. Alle var tavse og stille, og stilheden bredte sig også til hestene, der mod sædvane helt undlod at sparke i brolægningen.

Hver soldat vidste nøjagtigt, hvad han skulle gøre. Jægerne skulle rense hele den store Treldeskov for fjender, om nødvendigt med bajonetten.

Så snart de grønne jægere var kommet uden for porten, drejede de til højre ned til stranden, som de fulgte nordpå. De så, at angrebet på Treldeskansen allerede var godt i gang, men det var jo ikke deres sag.

Foran Treldeskovens dannede de skyttekæde med lang afstand mellem mændene for at spare mandskab. Og nu begyndte fremrykningen. Skoven var tilsyneladende kun tyndt besat af fjenden, som havde dannet grupper, og disse grupper måtte nedkæmpes, før kæden kunne gå videre.

Omtrent midt i skoven styrtede Thomas Olesen til jorden. En fjendtlig kugle havde endt hans liv.

Under oprydningen efter det store slag fandt ambulancefolkene mange døde og hårdt sårede, som blev bragt ind til byen. Da man opgjorde tabet, manglede man Thomas Olesen, som derfor blev opført blandt de savnede. De overlevende af hans kompagni blev forhørt, og en af disse sagde, at han så nr. 91 falde, men sikker var han ikke, da der var stor afstand mellem dem.

Nu blev ambulancen sendt ud en gang til. De søgende soldater fandt dog ikke Thomas, men inde mellem nogle buske fandt de en død, helt afklædt mand med skudsår i brystet. Ved siden af liget lå der et brev, som de tog med tilbage tillige med den døde.

Der var noget mystisk over dette fund, og officerer og læger holdt råd og grublede over sagen. Hvem var den døde? Var det en falden soldat? Ingen kunne besvare dette spørgsmål. Det fundne brev, hvori Thomas Olesens navn ikke var nævnt, blev lagt sammen med listen over de savnede til senere opklaring, og Thomas måtte stadigvæk betragtes som savnet. Den døde blev dog begravet sammen med alle de øvrige faldne i heltegraven den 8. juli.

Det skulle dog vise sig senere, at den døde netop var nr. 91, Thomas Olesen, men det varede længe, inden det blev opklaret. I det følgende fortælles hvordan.

Uvished er værre end vished. Da Ane Kirstine fik brev om, at hendes mand var opført blandt de savnede efter det blodige slag, blev hun lige straks meget lettet. Der var jo dog håb om, at han var i live. Men det viste sig snart, at denne uvished om hendes mands skæbne var mere tung at bære end visheden, hvor slem den end kunne være.

Efter et par måneders pinefuld venten kunne hun ikke holde det ud længere.

Efter en rask beslutning gik hun direkte til Hammerum herreds kontor i Nørholm ved Herning og spurgte, hvad hun skulle gøre for at få oplyst, om hun var enke eller ej.

Herredsfoged Tillisch rådede hende til at anlægge sag for at komme i besiddelse af deres fæstebo. Og han ville skaffe hende fri proces. Det gjorde hun så, men det blev en lang ventetid. Endelig i 1851 blev dommen afsagt, og enken fik fællesboet tildømt, og det var vurderet til 113 rdl.

Og nu fik hun også rigtig besked om sin mands endelige skæbne. En soldat havde jo set, at han faldt, og det var rigtigt. Men om natten var hans lig blevet udplyndret af ligrøvere, som havde taget alt, både tøj og penge. Men da de rodede videre i hans lommer efter flere penge, fandt de et brev, som de smed ved siden af den døde, da det ingen værdi havde for dem.

Og dette brev blev det afgørende bevis for, at den døde virkelig var Thomas Olesen, for det var nemlig skrevet af hans egen kone, og han havde gået med det i lommen ca. 3 uger, lige til han faldt.

Dette betydningsfulde, smukke og rørende brev lyder sådan i uddrag:

Malmkjær, den 12. juni 1849.

Højtelskede kære mand!

Dit brev af 29. maj modtog jeg den 10. denne måned. Du kan tro, at det er en glæde for mig over alle glæder i denne tid, når jeg får en skrivelse fra dig, og jeg deraf kan se, at du har helbred og er i live ubeskadiget, hvorfor jeg takker den algode, som har beskyrmet dig indtil denne tid, og vore bønner må stedse være, at Han vil bevare dig, og at vi må se hverandre igen med sunde lemmer. Min hjertens ønske er, at du kunne få lov at gøre en rejse herhjem i sommertiden, især ville det være mest kærkomment hen ved Lundmarkeds tid.

Jeg kan, Gud være lovet, tilmelde dig, at jeg er nogenledes ved helbred. Al ting er i god stand. Græsningen er god, som du nok kan slutte. Koen har nu knap 3 uger til kælvetiden, og den giver mælk endnu. Fårene har jeg hjemme ved huset, da der er græs til dem nu. Ageren mod øst har jeg fået brændt og besøet med boghvede, og tørvene har jeg nu samlet i skruer.

Ane Marie har jeg stor hjælp af, da hun har stor omsorg for både ko og får. Nu vil jeg slutte min skrivelse for denne gang med mange kærlige hilsener fra alle gode venner, men især fra vores familie. Men først og sidst fra mig, din uforglemmelige kone. Mine ønsker er for dig og eder alle, lige såvel som os, at Gud, som sørger for alle ting, vil holde sin beskyrmende hånd over os her i verden.

Lev ved godt håb, det ønskes af mig, din oprigtige, tro, indtil døden hengivne kone.

Ane Kirstine Lauridsdatter.

Dette kærlige og oprigtige brev har sikkert været Thomas til usigelig trøst på hans sidste svære færd. Og det viser, hvordan hun slider i det, for at alt skal være i fremgang, når han efter krigen vender hjem til deres fælles hjem og paradis. De to havde jo et fælles mål, at opdyrke den genstridige hede, der omgav deres lille hjem. Begge to var de uhyre flittige og nøjsomme. Ja, Thomas havde endda af sin ringe soldaterløn af og til sendt nogle få skillinger hjem til sin kone.

Han havde endog penge til gode hos militæret ved sin død. Disse penge fik enken udbetalt, da dommen var faldet. Det blev i alt 10 rigsdaler og $23\frac{4}{5}$ skl.

For Rind sogn og selve samfundet var det et stort tab, at Thomas Olesen faldt dernede i Treldeskovene den 6. juli. Men med stædigt mod fortsatte hans kone, Ane Kirstine Lauridsdatter, hans afbrudte arbejde derude på Kølkjær Hede.

Min bedstemors bror, Jens Nielsen, Koustrup, er den næste på tavlen. Han blev født i Koustrup i Rind sogn, Hammerum herred, den 19. august 1823. Han var søn af Niels Kristoffer Jensen Søby og Ane Marie Nielsdatter Macholm, som i mange år boede i det lille hvidkalkede hus, der endnu den dag i dag ligger ved indgangen til Rind kirke. Faderen var ringer og graver og moderen kirkekone.

Tidligt måtte Jens ud at tjene. Som 11-årig begyndte han i 1834 som hjord-dreng i Rind præstegård hos pastor Peder Tang.

Så snart han havde kræfter nok, tog han plads som tjenestekarl på nærliggende gårde. I 1845 boede han hjemme hos sine forældre og gik ud som daglejer. Da han var en adræt og meget udholdende ung mand, blev han på sessionen i 1845 udskrevet til det hurtige fodfolk og mødte 30. maj 1846 ved 1. jægerkorps i Kastellet, hvor han fik nr. 15 ved 2. kompagni.

Som skik og brug var dengang, blev hans fødested knyttet til hans navn, så at han i tjenesten næsten altid blev kaldt nr. 15 Koustrup. Han var nu soldat i 2 år og har sikkert glædet sig til at skulle hjemsendes i 1848, men så kom pludselig krigen, som han måtte gøre med lige til slaget ved Isted.

Da Jens Nielsen jo endnu var i trøjen, da oprøret brød ud i 1848, kom han med i krigen lige fra begyndelsen af. Han og hans kammerater var jo gennemtrænnet efter næsten 2 års tjeneste, så de blev sat ind her og der og næsten alle vegne.

Han kom til at deltage i følgende træfninger og slag: Rinkenæs, Egerfnørde, Slesvig, Sundeved, Kolding og Vejle.

Hans afdeling er med på general Ryes strategiske tilbagetog til Helgenæs, hvor den del af 1. jægerkorps, hvortil Jens Nielsen hørte, blev ladet tilbage for at fastholde og narre fjenden ved henholdende kampe, medens Rye sejlede til Fredericia med hovedstyrken.

Koustrup slap altså for Fredericia-slaget, men året efter møder han sin endelige skæbne ved Isted.

De indledende kampe i det såkaldte Isted-slag begyndte allerede den 24. juli 1850. De hurtige skytter af 1. jægerkorps, de grønne Kastel-jægere, som var

meget frygtet af fjenden, blev kastet frem i en mægtig omgående bevægelse for at sikre overgangen over åen Trenen. Da jægerne kom frem til åen, viste det sig, at broen, Solbro, allerede var besat af fjenden. Og 2. kompagni blev da sat ind med det samme og tog også broen, men under dette angreb den 24. juli 1850 faldt jæger Jens Nielsen, Koustrup, i en alder af knap 27 år efter at have været soldat i næsten 5 år.

Med ham mistede hæren en elitesoldat, som er nævnt ved navn i 1. jægerkorps' historie.

Den 28. juli blev han begravet sammen med alle de øvrige faldne i kæmpegraven på Flensborg gamle kirkegård.

Omtrent på samme tid på dagen den 24. juli var Jens Niensens broder, lærer Jacob Ølholm Nielsen, også i kamp. Han tilhørte 11. bataillon og var med til at rense Stenderup skov i nærheden af Isted for fjender. Under kampen blev Jakob hårdt såret, idet han fik en kugle i lysken eller underlivet, og denne kugle formåede datidens læger ikke at fjerne.

Han var jo også min bedstemors broder, og hun fortalte mig før sin død i 1894, at Jens var den heldigste af de to drenge, idet han blev dræbt på stedet, medens Jacob ofte havde frygtelige smerter i sit sår.

Kort før sin død i 1855 jamrede han somme tider så højt, at det kunne høres helt ned i Kollund by. Han blev kun 28 år gammel.

Nu følger historien om en soldat, der forsvandt i 3-års krigen. Og denne soldat var Peder Christen Christensen, Nør Vejen, nr. 3 på mindetavlen.

Han blev født i 1827 i Nør Vejenhus ved Ørneborg i Rind sogn som søn af glarmester og blikkenslager Christen Caspersen og hustru Else Sophie Pedersdatter.

I det fattige hjem kom der efterhånden 8 børn, og faderens navn og håndtering tydede på, at han hørte til de såkaldte kætringer eller natmandsfolk, som der på den tid var mange af i Rind sogn.

Rundt om på heden lå der hist og her nogle tomme og ubeboede rønner, hvor disse tatere holdt til i kortere eller længere tid. De havde som regel uro i blodet, og de holdt af forandring. Også Christen Caspersen flyttede ofte med sin store familie. I folketællingslisterne kan vi se, at de har boet i Nør Vejenhus, Fejerskovhuse, Gunnerup og Taulund – og antagelig mange flere steder. Alle disse hytter eksisterer naturligvis ikke mere. Men i Taulund krat ligger der endnu et par kålgårdsdiger, hvor overleveringen fortæller, at der engang har ligget et keltringehus.

Allerede som 8-9-årig begyndte Peder Christen at tjene ude hos fremmede. Han var en meget pligtopyldende dreng, men han led i høj grad af mindreværd på grund af sin afstamning – og hertil kom så de sædvanlige drillerier fra andre

drengene. Men han ville vise, at han var lige så god som andre. Og han gjorde sig umage og blev lang tid i sine pladser.

Under den første tid af 3-års krigen tjente han i Øster Høgild, men da han i 1849 fyldte 22 år, kom han på session, hvor han blev udskrevet til infanteriet.

Den 5. januar 1850 mødte han ved eksercerskolen i Ålborg, hvor han gennemgik en kort og hastig uddannelse. – Krigen truede jo med at blusse op igen.

Han følte sig godt tilpas i trøjen. Nu var han jo på lige fod med de andre.

I slutningen af april er uddannelsen endt, og han afgår til sin afdeling, det vil sige 9. bataillon, 4. kompagni, der lå i Viborg. Han fik nr. 61, og da hans fødested blev knyttet til hans navn, blev han som regel kaldt 61, Nørvejenhus.

Alt det kan vi se i 9. bataillons stabsrapportbog, der går fra 1. april 1850 til 31. marts 1851. Der står her følgende under den 23. april 1850: „Fra eksercerskolen i Ålborg er rekrut Nørvejenhus tildelt kompagniet (4) og er indført i det nævnte som nr. 61. – Han er forplejet ved eksercerskolen med lønning til den 25. ds. inkl. samt med brød til den 20. ds. inkl.“

Peder Christen Christensen er altså nu optaget blandt de kampklare tropper som menig nr. 61 af 9. batt., 4. kompagni, og det fremgår af rapportbogen, at han opfører sig godt, idet der ikke findes nogen vedtegning ved hans navn.

Der kom nu snart nogle drøje dage for soldaterne ved 9. batillon. De blev trænet i lange og hurtige marchture, først i Viborgs omegn og senere i Vejle-egnens bakkede terræn.

Men endelig den 16. juli 1850 blev det rigtig alvor. Marchen ind i Sønderjylland begyndte. Målet var egnen syd for Flensborg. – Det blev en lang tur, hvor der marcheredes 120 km på 3 dage. Vejret var kvælende hedt. Under den brændende julisol gik den lange kolonne frem, indhyllet i en tæt støvsky.

Mange segnede besvimet om under byrden af den tunge oppakning. Men de fleste kom dog på benene igen, og under nattens kølighed indhentede de deres afdeling igen. – Men hvordan gik det nu vor soldat fra Rind sogn i disse hårde dage? Nåede han frem i god behold sammen med sin afdeling? Nej, det gjorde han ikke. Han var så syg og medtaget, at han blev sendt til lazarettet i Flensborg. Det kan vi se af ovennævnte rapportbog, hvor der under 20. juli 1850 står følgende: „Nr. 61, 4. kompagni, menig Nørvejenhus, er sygemeldt og indlagt paa lazarettet i Flensborg. Han er forplejet med alt indtil den 19. ds. inkl.“

Soldaten er altså afgang til Flensborg den 20. juli, men er han ankommet til lazarettet? Ja, det er han. Han har i hvert fald meldt sig. Flensborg lazaret var lige blevet indrettet med hovedafdeling i Borgerforeningens store sal, og i lazarettets sygeprotokol, der går fra 20. juli 1850 til 11. januar 1851, står der under 20. juli: „9. batt. 4. kompagni, nr. 61, Nørveje . . .“, hvorefter det hele er overstreget. Hvordan skal det nu forstås?

Man må her huske på, at man hver dag kunne vente et stort og blodigt slag med mange døde og sårede. Og derfor havde man oprettet filialsygestuer rundt

om i byen. Det må derfor sikkert forstås således, at den syge soldat har stået med sin indlæggelsesseddel i hånden og var ved at blive skrevet ind i protokollen af en sygepasser. Så er en læge kommet til og har sagt, at han ikke ville have den syge på hovedafdelingen, men henvist ham til en af filialerne.

Soldaten er så trasket videre til den angivne filial, men hvilken får vi intet at vide om.

Ovennævnte sygeprotokol bringer det sidste livstegn, vi har af soldaten. Hvad der er hændt ham efter den 20. juli 1850, er en gåde, som indtil nu ikke er blevet opklaret. I rapportbogen kan vi se, at han aldrig er vendt tilbage til sit kompagni, ligesom han heller ikke er meldt død eller savnet. Han er pludselig forsvundet fra jordens overflade.

Hans forsvinden kan imidlertid forklares således: 3 dage efter hans ankomst til sygestuen begyndte det blodige Isted-slag, og en mængde sårede strømmede til sygestuerne, hvor de døde snart hobede sig op i dynger.

Det er derfor min opfattelse, at Peder Christen Christensen er afgået ved døden i disse hektiske dage. På filialen, hvor ingen kendte ham, har man på grund af den umenneskelige travlhed og personalets træthed ikke nået at få hans død registreret.

Det ligger endvidere nær at antage, at han den 28. juli er blevet begravet sammen med de øvrige faldne i kæmpegraven på Flensborg gamle kirkegård. I denne kæmpehøj, som jo endnu eksisterer, hviler alle ofrene fra det store Isted-slag, i alt 48 officerer, 47 underofficerer og 750 menige.

Naturligvis pintes soldatens pårørende i Rind sogn af uvisheden om hans skæbne, og lægdsmanden, sognefogeden, rykker derfor 9. bataillon for nærmere oplysning om den forsvundne.

Endelig i 1852 svarer 9. batt. således: „Peder Christen Christensen, Nørvejenhus, soldat 1850, mødt 5. januar, er udført (slettet) af nr. ved samme. – Han er formentlig død. – Dødsfald ubevist“.

I Rind sogn tog man til sidst skrivelsen til efterretning og betragtede ham som død, og han kom derfor naturligvis med på mindetavlen over de faldne, der blev opsat i kirken nogen tid efter 1864.

Vi kommer nu til krigen i 1864, hvor Rind sogn også mistede 3 soldater, og mærkværdig nok fandt de alle tre døden på Dybbøl Banke.

Den første af dem eller nr. 4 på tavlen er Peder Pedersen, der er født i 1833 i Gunnerup i Rind sogn som søn af husmand P. Pedersen og Mette Thuesdatter. Faderen var født i Rind 1789 og moderen i Vorgod i 1798. I ægteskabet var der også to døtre, nemlig Ane Katrine, født 1836, og Kirsten Marie, født 1841.

Allerede i 1845 dør faderen, og Mette Thuesdatter driver nu sit husmandsblod i Gunnerup ved børnenes hjælp. I 1850 bor familien endnu sammen i Gunnerup. Sønnen Peder er blevet 17 år og kan nu drive jordlodden alene, men i 1855 har

Mette solgt husmandsstedet i Gunnerup og har giftet sig med den 74-årige indsidder Christen Jensen i Sig i Rind. Hun har den yngste datter hos sig, medens den ældste datter er ude at tjene. — Sønnen Peder tjener i Kollund by hos gård-ejer Christen Pallesen Fløe.

I 1855 mødte Peder på session og blev udtaget til artilleriet. Han var en kraftig ung mand af middelhøjde. Han målte 63 tommer. Den 10. maj 1856 mødte han som konstabel ved 2. artilleri-regiment i København. Efter endt uddannelse blev han hjemsendt, og han havde vel håbet på, at han nu var færdig med at være soldat, men det skulle gå helt anderledes.

På grund af de truende krigsudsigter blev der i slutningen af 1863 foretaget en delvis mobilisering. Peder Pedersen blev også indkaldt, skønt han var 8 år gammel soldat og stod lige for at skulle gå over i forstærkningen.

Han havde nogle måneder i forvejen købt et hus på Kollund Mark, og han måtte nu forlade sin unge kone, Karen, og deres lille datter, Mette, der kun var et par måneder gammel.

At det var alvorligt, kunne man se af den omstændighed, at han ikke skulle møde i København, men derimod direkte i Dannevirke-stillingen. Ankommet hertil blev han den 11. januar 1864 tildelt det nyformede 6. fæstningskompagni med kaptajn Hertel som chef. Ved kompagniet fik han nr. 109 og blev i daglig tale kaldt Gunnerup.

6. kompagni fik tildelt stillingen øs for Slesvig by med centrum i Mysunde, og allerede den 2. februar deltog Gunnerup i den heftige artillerikamp ved Mysunde, som blev en sejr for 6. kompagni, der skød sikkert på alle mål, medens prøjserne blev ikke nåede at få indskudt sig.

Efter rømningen af Dannevirke finder vi den 7. februar 6 kompagni i Sønderborg, og snart efter afgik det til Dybbøl-stillingen, hvor det fik tildelt skanserne 7, 8, 9 og 10. Det var en hård prøve, Peder her kom på, men han gjorde sin pligt til det sidste.

Fjendens beskydning begyndte for alvor den 13. marts og blev i løbet af kort tid så voldsom, at hver kanon, der viste sig i skydeskåret, blev demoleret på få minutter og dens mandskab dræbt. Navnlige den 7. og 8. april gik det så hedt til, at der hver dag faldt 3500 granater i skanserne. — Man overvejede nu at lade være at forsøge at affyre kanonerne i dagslys, da tabet af artillerister havde været for stort.

Den 9. april ville man dog forsøge endnu en gang at få afgivet skud fra den skanse, i hvilken Gunnerup gjorde tjeneste. Da korporalen spurgte, om nogen frivillig ville gå op på platformen og rette kanonen ind, trykkede mandskabet sig, og ingen meldte sig.

Korporalen, der havde sine ordrer, blev da nødsaget til at udtage en af mandskabet, og hans valg faldt på vor soldat, som han henvendte sig til med følgende

ord: – Du, Gunnerup, vil du ikke gå op og rette kanonen, du har jo aldrig nægtet at gøre din pligt.

Det var en ordre, men indsvøbt i den milde danske form, og Gunnerup rejste sig derfor også straks op fra sin dækning og gik op til kanonen, men så snart han viste sig i skydeskåret, blev han ramt af flere skud og var død på stedet. Derefter opgav man helt at affyre kanonerne.

Peder Pedersens lig blev om natten ført til Sønderborg. Den 12. april blev denne til døden pligttro soldat jordet på Sønderborg kirkegård under militære æresbevisninger. – Med ham mistede Rind sogn en dygtig borger, og efterretningen om hans død blev modtaget med sorg i sognet, hvor han var meget afholdt. Og navnlig havde man medfølelse med hans enke, Karen, hvis sorg var stor, og som græd så meget, at hun fik en øjensygdom, der gjorde hende halvblind resten af livet.

En korporal fra 1864, Niels Chr. Jensen fra Fjederholt, er nr. 5 på mindetavlen. Han var født i Ringkøbing, men han flyttede senere sammen med sine forældre til Herning. Efter at have aftjent sin værnepligt i infanteriet blev han i 1862 i Herning gamle kirke viet til pigen Ane Kirstine Andersen, som var født i Herning sogn i 1839. – Det unge par kom til at bo i Rind sogn, hvor de havde købt et hus med lejejord på Fjederholt Mark.

I 1863 fik de deres første barn, som i dåben i Rind kirke fik navnet Jens Haugaard Nielsen. Drengen var kaldt op efter sin farfar, Jens Haugaard.

Krigen i 1864 nærmer sig imidlertid ubønhørligt. Niels Chr. Jensen bliver indkaldt og må forlade sit nystiftede hjem, sin lille dreng og sin unge kone. – Han skulle ikke mere få dem at se.

Det var i november 1863, at Niels Jensen mødte ved 22. regiment i København. Han blev tildelt 3. kompagni og fik nr. 9. Da man manglede befalingsmænd, blev han nogen tid efter udnævnt til korporal. Allerede i december afgik regimentet i krigsmæssig stand til Dannevirke.

22. regiment havde et dårligt rygte. Det nedstammede fra det berygtede 5. jægerkorps i Kiel, som i 1848 gjorde oprør mod Danmark, og som med Prinsen af Nør i spidsen marcherede nord på og besatte fæstningen Rendsborg.

Det var denne begivenhed, der gav stødet til Treårskrigen. Der hvilede derfor ligesom lidt vanære over dette regiment, og det værste var, at det ikke blev anset for at være pålideligt.

Det må have været en mærkelig afdeling for Niels Chr. Jensen at komme til. Han kendte næsten ingen ved sit kompagni. De fleste af soldaterne var holstenere, der talte tysk indbyrdes. De erklærede åbenlyst over for korporalen, at de ikke ville kæmpe, hvis krigen brød ud. – Befalingsmændene var fortvivlede. En sådan afdeling var ganske uanvendelig.

Da krigen til sidst syntes uundgåelig, afmarcherede 22. regiment den 28.

januar 1864 til Lyksborg, hvor det udskilte og internerede alle holstenere og modtog 700 mand i stedet for, alle fra Nørrejylland og for størstedelen ældre folk af forstærkningen.

Den 2. februar, Mysundedagen, afgik 22. igen sydpå og tog stilling nord for Slien lige over for Mysunde. – Man mærkede straks en stor forandring ved afdelingen. En anden ånd var kommet til stede. Med ét slag var regimentet blevet et af de mest trofaste i hele hæren. Alle mand var opsat på at gøre deres pligt og parat til at sætte livet ind, hvis det blev nødvendigt. Alle befalingsmænd åndede lettet op. Vor korporal følte sig helt hjemme. Han fik gode kammerater blandt de andre korporaler. En af dem var den senere berømte korporal Nellemann, der faldt i skanse II den 18. april.

Niels Jensen deltog også i tilbagetoget fra Dannevirke, men da 22. havde dygtige førere, var tilbagetrækningen så godt planlagt med hvil ind imellem, at regimentet var i fuld kampdygtig stand, da det nåede Als. Regimentet deltog nu efter tur i forsvaret af Dybbøl-stillingen.

Den 22. februar var vor korporal i ilden for første gang. Han var på forpost i skansernes forterræn. Mandskabet kæmpede umådelig sejt og fornuftigt og skaffede sig luft ved et bajonetangreb på et kompagni prøjsere, der lå bag et hegn og råbte hurra uden dog selv at turde gå frem. Ved angrebet blev hegnet ryddet.

Regimentets stædige modstand på denne første kampdag bevirkede, at vore udstillede feltvagter kunne trækkes uskadt tilbage. Men 22. havde haft store tab under fægtningen – i alt 36 døde og 49 sårede, medens 19 blev taget til fange.

Den 28. marts kom Niels Chr. Jensen i ilden igen. Han lå med sine folk mellem skanserne, da angrebet kom, men vore tog koldblodigt mod fjendens stormløb og lod sig ikke rukke. Og angrebet blev hurtigt afblæst.

De følgende dage blev fjendens beskydning stærkere, og navnlig var den særlig heftig de første dage i april. Den 4. april lå 3. kompagni i beredskab bag skanserne. En granat slog ned i afdelingen, og korporal Niels Chr. Jensen blev dræbt på stedet.

Denne trofaste og pligtopfyldende soldat, som krigen havde revet ud af en fredelig tilværelse på Fjederholt Mark og ført helt ned til Danmarks sydgrænse, blev i nattens stilhed ført over til Als. Den 6. april blev han begravet på Sønderborg kirkegård. Kammerater bar hans kiste, og en æressalve blev affyret over hans grav.

Vi skal nu se, hvordan den officielle efterretning om korporalens død når frem til Rind sogn. Den 8. april skrev 22. regiment til udskrivningschefen i Ringkøbing, at korporalen var faldet den 4. april i Dybbøl-stillingen. Denne meddelelse gik nu videre til Herning skifteret, der tilsagde den faldnes enke til at møde på herredsfogedens kontor den 29. april.

Enken, Ane Kirstine Andersen, mødte i retten med sin lille søn på armen. De

to blev tilkendt fællesboet på Fjederholt Mark. Ligeledes fik de overrakt den afdødes pengepung, der indeholdt 9 rdl., 2 mark og 6 sk.

Hermed er korporalens historie egentlig forbi. – Dog til slut lidt om, hvad jeg ved om den lille søns skæbne.

I Rind kirkebog kan vi se, at sønnen, Jens Hauggaard Nielsen, blev konfirmeret i Rind kirke i 1877. Han voksede op, giftede sig og sørgede for, at korporalens slægt blev ført videre. – Der findes endnu den dag i dag, under navnet Hauggaard, direkte efterkommere efter den faldne korporal. Så det må anses for meget sandsynligt, at nogle af den afdødes udmærkede egenskaber lever videre i slægten.

Den sidste på mindepladen i Rind kirke er Nicolai Pedersen. Han var født den 14. marts 1840 i Skoldborg i Rind sogn som søn af gårdmand Peder Christensen Holm og Inger Nicolaisdatter. I hjemmet var der 6 børn, hvoraf Nicolai var nr. 3. Faderen var født i Vorgod i 1804 og moderen i Arnborg i 1814.

Nicolai har efter al sandsynlighed boet hjemme indtil sin konfirmation, men så kom han ud at tjene for at lære fremmed sæd og skik. I 1855 tjente han således som hyrdedreng hos gårdejer Jens Understrup i Vesterlind.

I 1863 mødte han på session, hvor han målte 62 $\frac{3}{4}$ tomme – lidt under middelhøjde – og blev taget til infanterist. Den 15. maj 1863 mødte han i Viborg ved 9. bataillon, hvor han fik nr. 15 ved 1. kompagni. I tjenesten blev han nævnt ved sit fødested og blev derfor stedse kaldt Skoldborg.

Efter endt rekrutuddannelse afgik Nicolai til sin bataillon, som på grund af den truende krig lå i Rendsborg. Sidst på året 1863 blev 9. bataillon flyttet til Altona, hvor der blev indkaldt ekstra mandskab, så styrken blev fordoblet, og antallet af kompagnier blev forøget fra 4 til 8. Ved disse forandringer blev Nicolai flyttet fra 1. til 5. kompagni, hvor han fik nr. 361.

3. januar 1864 finder vi 9. bataillon i Dannevirke-stillingen, hvor der afholdtes revy for Chr. IX, og den 3. februar var Nicolai i ilden første gang. Det gik hårdt til, så 9. bataillon på denne første kampdag mistede 66 mand.

Vor soldat var også med på tilbagetoget fra Dannevirke natten mellem 5. og 6. februar, og han måtte her igennem særlig slemme strabadser. Da 9. batt. under uhyre besværligheder nåede Stenderup og Frørup, gjorde den holdt med front mod syd. Den skulle nu opholde fjenden, for at hærens hovedstyrke kunne nå i sikkerhed over på Als. – 5. kompagni fik stillingen på selve landevejen og blev her beskudt med kanoner, så at mandskabet oplevede nogle frygtelige, nervepirrende timer. – Senere kom der ordre til at gå langsomt tilbage til Sankelmark, hvor 9. bataillon blev afløst af 11. regiment.

Marchen gik nu hurtigt til Flensborg, hvor soldaterne var så trætte, at de kastede sig ned på den hårde stenbro for at hvile og sove. Men kort tid efter hørtes den vældige kanontorden fra slaget ved Sankelmark, og soldaterne måtte op fra deres hårde leje på gaden og igen ud syd for byen, hvor de stod et par timer som

reserve i den bidende kulde. Da der imidlertid ikke blev brug for deres hjælp, gik marchen videre nordpå ad Sønderborg til, hvortil man nåede den 7. februar kl. 4 om eftermiddagen. Mændene af 9. bataillon kom under tag på en fabrik, hvor de måtte ligge på det bare gulv, da strå ganske manglede. Nicolai havde da ingen rigtig hvile og søvn fået i 5 døgn.

Den 9. februar afsejlede Nicolai sammen med sine kammerater med damper til Fredericia, hvor 9. bataillon fik en længere hvilepause og blev bragt helt i orden igen efter de hårde prøvelser. Men også her skulle krigen nå hen. – Den 20. marts viste prøjserne sig foran fæstningen og begyndte at beskyde byen. Beskydningen varede imidlertid kun 2 dage, hvorefter fjenden drog bort igen.

Da tilstanden i Dybbøl-stillingen forværredes dag for dag, afgik 9. bataillon den 11. april fra Fredericia til Høruphav på Als, og den 14. april om aftenen marcherede vor soldat og de andre brave jyder ind i skanserne, støtte og rolige, parate til at gøre deres pligt.

Under stormen den 18. april fik vor bataillon den store opgave at foretage et aflastningsangreb i retning mod Dybbøl mølle for at opholde fjenden, så vore tilbagegående tropper kunne nå over til Als.

Angrebet gik rask fremad mod møllen, hvor haven og nogle udhuse blev taget, og hvor der blev holdt stand i nogen tid mod fjendens modangreb. – Da opgaven nu var løst, gik 9. bataillon tilbage mod Sønderborg, men angrebet havde kostet uhyre tab. Over halvdelen af styrken blev på valpladsen, deriblandt vor soldat, Nicolai, der lå hårdt såret ude på marken. Da det var umuligt for vore soldater at bringe de mange hårdt sårede med tilbage, måtte man lade dem ligge og overlade dem til fjenden.

Hen på eftermiddagen var den prøjsiske ambulance allerede i gang med at finde de sårede. Vor soldat fra Rind sogn blev også godt nok fundet, lagt på en vogn og ført til Flensborg, hvor han blev indlagt på det prøjsiske feltlazaret nr. 2.

Her lå han og droges med døden indtil den 4. juni, da han gik til Ryes brigade. Den 8. juni blev Nicolai Pedersen, denne til døden pligttro soldat, begravet af fjenden på Flensborg gamle kirkegård, hvor så mange hundrede danske soldater sover deres sidste søvn.

Og her slutter jeg så mine undersøgelser vedrørende de seks faldne soldaters endelige skæbne.

Kilder:

1. De forskellige batailloners protokoller og sygejournaler: Hærens arkiv.
2. Folketællingslister og lægdsruller: Rigsarkivet.
3. Soldaterlæsning. Forskellige batailloners historie: Kgl. Bibliotek.
4. Niels Overgaard: En hedeopdyrkers skæbne. H. A. 1932.
5. Mundtlige overleveringer.

Thomas Nielsen - lærer, redaktør og politiker

Af N. C. Søby

Ved folketællingen i 1840 boede der på en ret stor bondegård i Sdr. Lem ved Ringkøbing følgende personer: Niels Jørgensen, 47 år, gårdmand. Mette Kirstine Thomasdatter, 43 år, hans kone. Anne Nielsen, 10 år, datter. Jørgen Nielsen, 8 år, søn. Thomas Nielsen, 2 år, søn. Endvidere: Christen Jensen, 18 år, karl. Kirsten Marie Christensdatter, 19 år, pige. Mette Kirstine Christensdatter, 15 år, hyrde- og barnepige.

Som man vil se, havde den lille Thomas halvgamle forældre. Faderen var 44 år og moderen 41, da han blev født. – Men det kom ikke til at betyde noget, for drengen var fra naturens hånd blevet udstyret med strålende egenskaber, der skulle føre ham frem til en førende stilling i det danske samfund.

Han blev således efterhånden både lærer, redaktør, folketingsmand og landstingsmand, ligesom han blev betroet en mængde tillidsposter.

Men den vej, der lå forude for den lille dreng, var knudret og stenet. Og i lang tid så det ikke ud til, at denne ubanede sti ville føre ham ud bag hjemegnens fjerne horisont.

Som alle vestjyske børn dengang måtte han gøre nytte, så snart han kunne gå alene. På den gamle bondegård var der altid et eller andet, som en lille dreng kunne sættes til. Sådan var vilkårene nu en gang for et barn, der var ud af en gammel bondeslæggt. – Som alle sine forældre blev han opdraget til strengt pligtarbejde og en enestående nøjsomhed.

Efterhånden som drengen voksede til, blev han sat til strengere og strengere arbejde, men han voksede med arbejdet og pligterne, så han snart blev en stærk og udholdende fyr. Han følte ikke arbejdet som en tvang, for i det trygge hjem mærkede han altid forældrenes omhu og kærlighed bag ved alt.

Men denne følelse af tryghed i hjemmets milde luft fik desværre en brat ende. Hans far blev pludselig syg og døde i året 1847. Thomas var da kun 9 år gammel.

Moderen magtede ikke at drive gården alene, og et års tid senere giftede hun sig igen, og Thomas fik stedfar. – Først nu gik det op for drengen, hvilken katastrofe, der var sket ved faderens død, og hele hans verden styrtede med ét sammen.

Stedfaderen var en reel mand og en dygtig, men hård mand. Thomas følte straks, at kravene til ham blev større. Hans egen far var meget mildere end den nye far, der aldrig kunne få gjort arbejde nok. – Og det gik nu her, som det er gået mange vestjyske bonde drenge; han blev efterhånden sat til arbejde, der egentlig oversteg hans kræfter.

Da han blev voksen, kunne det ses, at han havde haft det for strengt under sin opvækst. Hans lange arme og brede hænder – hans duknakkethed – hans brede krop og krumme knæ fortalte mere end ord, hvorfra han stammede.

Da han var blevet konfirmeret, havde han derfor kun ét ønske – at komme hjemmefra og væk fra det hårde bondearbejde, som han følte, at han i længden ikke kunne tåle. Han måtte se at lære noget nyt. Men hvad skulle det være? Han fik da den ide at forsøge at blive lærer. Og det kunne man nu blive på Jelling seminarium, der var oprettet nogle år i forvejen, i 1841.

Forberedelsen til seminariet

For at komme ind på Jelling seminarium skulle han bestå en optagelsesprøve, og han begyndte da snart at forberede sig hertil. Men det var ikke let dengang for en bonde dreng at gå læsevejen. Næsten alt var imod ham. Hvor skulle han få bøger fra? Biblioteker eksisterede jo ikke, og i hans hjem fandtes der ikke andre bøger end Bibelen og nogle gudelige skrifter. – Han måtte se at låne sig frem.

Heldigvis kunne han låne bøger både hos læreren og præsten, men de fleste af disse bøger lå alt for højt for ham. – Han lod sig dog ikke skræmme heraf, og i de følgende år læste han alt, hvad han kunne få fat i. Lidt efter lidt hævede han sig op i bøgernes verden og tankekreds.

I disse år blev han anset for at være en sær én. Han havde næsten ingen omgang med de øvrige unge i sognet. Ensom gik han altid rundt i sine egne tanker. Sommetider stoppede han op og holdt lange enetaler med sig selv. Han citerede da noget af det, han lige havde læst. For han havde jo en mægtig frisk hjerne, der registrerede alt – en såkaldt klæbehjerne.

På den tid fejede der en kirkelig bevægelse hen over hans egen, en slags grundtvigianisme. Men Thomas blev i hvert fald ikke vækket ret meget af den. Dertil var han for optaget af sine egne problemer.

Før seminariets tunge porte lukkedes op for Thomas, skulle han endvidere møde med bevis for, at han ca. 1 år af og til havde overværet undervisningen hos en lærer i en offentlig skole. – Det var vanskeligt at skaffe sådan et bevis, da de allerfleste lærere ikke ønskede at have sådan en læreraspirant gående i sin skole.

Thomas fandt imidlertid en udvej. Sagen var den, at der dengang – som så ofte før og senere – var lærermangel i Jylland. I 1855 manglede man således en vandrelærer i det vidtstrakte sogn Thorsted ved Ringkøbing. Thomas meldte sig som ansøger, og han fik stillingen. – Det blev en rig vinter for ham. Han lærte

at omgås børnene, og han nåede også en vis indsigt i undervisningens vanskelige kunst. I vinteren 1856 gik det ham endnu bedre. Han blev ansat som vinterlærer ved en lille biskole i Dejbjerg, der ligger nær ved hans fødesogn. Her vandrede han ikke rundt til børnene, men de kom til ham.

Han fik også meget ud af den vinter. Navnlig fik han rettet de fejl, han nu indså, at han havde gjort året i forvejen.

I juni måned 1857 mødte han da med alle sine attester i orden til adgangsprøven på Jelling seminarium. Og han bestod prøven og blev optaget.

Jelling 1857–60

Seminarieret i Jelling var kommet til verden i året 1841 under store vanskeligheder og efter årelange forhandlinger i Christian VIII's regering. – Det var jo således, at de dansktalende sønderjyder og holstenere ønskede et seminarium oprettet i Sønderjylland i deres egen landsdel. Hidtil havde læreraspiranter fra hertugdømmerne måttet tage til Skårup ved Svendborg. Skårup seminarium var oprettet i 1806 og havde uddannet mange, mange hundrede danske sønderjyder, som så senere gjorde tjeneste i deres hjemegn. Ja, selv fra Holsten og Fehmern kom der elever.

Men nu pressede de hårdt på for at få deres eget seminarium, så de var fri for at krydse Lillebælt for at få deres uddannelse. Der gik dog nogen tid, uden at der skete noget. Men endelig blev det besluttet, at seminarieret skulle bygges. – Det blev dog en stor skuffelse for sønderjyderne. Chr. VIII ville jo så gerne gøre alle tilpas, og for ikke at støde tyskerne besluttede han, at seminarieret skulle ligge i Jelling. Resultatet blev, at praktisk talt ingen sønderjyder kom til Jelling, men de vedblev at søge til Skårup, som de plejede.

Det viste sig dog snart, at seminarieret ikke var bygget forgæves. Der var stort behov for det, som det lå der ved de gamle kongehøje, omtrent midt i Jylland. Det trak straks elever til sig fra alle egne, og det blev snart fyldt til randen, så at det kunne begynde at vrage blandt ansøgerne.

I 1857 var det 16 år siden, det blev anlagt, og i denne ret korte tid havde det trådt sine børnesko og var allerede blevet en anset læreanstalt.

Det var en broget samling, der i august 1857 satte sig på seminarierets hårde bænke for at læse til lærer. Der var folk med gode forkundskaber som studentereksamen eller andre eksaminer, så at Thomas følte sig som den ringeste af dem alle, for han kom jo med de bare næver og næsten tomme hænder.

Det skulle dog snart vise sig, at han havde egenskaber, som de andre komplet manglede. – Han var jo vant til at arbejde strengt og vedholdende. Han skyede ingen anstrengelser, når det gjaldt om at gøre et arbejde færdigt. Tillige var han stædig, når han mødte vanskeligheder på sin vej. – Men det allervigtigste var dog,

at han selv alene havde valgt sin vej. Han ville, ja, han *ville* være lærer. Og så blev han det også.

Thomas Nielsen var heldig. Han kom ind på seminariet i en gylden tid, hvor Grundtvigs tanker var ved at slå igennem. Striden mellem det levende og det skrevne ord udkæmpedes i disse år.

Forstanderen – Svendsen – var ivrig tilhænger af Grundtvig, og han udbredte hans tanker om det levende ord blandt sine elever på en så varm måde, at ingen forblev upåvirket, men tværtimod præget heraf på livstid. Hans elever begejstredes og gik som lærere ud i folkeoplysningens tjeneste ved hjælp af den store reformators tryllemiddel, det levende ord.

For at vænne sine elever til at bruge ordets kraft holdt forstanderen gerne en gang om ugen et møde i salen, hvor han som oftest selv indledte en diskussion og bad tilhørerne om at tage ordet. Til at begynde med kviede de unge sig ved at gå op og sige noget af frygt for at dumme sig og få latteren ned over hovedet. Men lidt efter lidt vænnede de sig til at optræde, og det kom dem til gode senere. Det var dog som regel kun eleverne i de ældste klasser, der vovede sig op på talerstolen; de „små“ fra 1. klasse sad og hørte på.

Da Thomas imidlertid havde overværet en diskussion et par gange, så var han parat til at tage ordet. – Den lørdag talte Svendsen netop om forskellen mellem det levende og skrevne ord, men der var ingen, der rigtig turde sige noget, for det var jo indlederens kæphest.

– Er der virkelig ingen, der vil sige noget, spurgte Svendsen og så søgende ned over den store forsamling. – Jo, jeg vil da meget gerne sige et par bitte små ord, sagde Thomas, idet han rejste sig og gik med slæbende skridt den lange vej op til talerstolen.

Der blev en fnisen i salen, da eleverne så, hvem det var. Thomas var også meget aparte at se på. Han stod nu deroppe med halvåben mund, som han havde som sædvane – og hans mægtige hænder var ligesom i vejen for ham.

– Ja, det er godt nok alt det med det levende ord, som forstanderen siger, men hvis jeg skulle have ventet på det, så var jeg ikke kommet herind på seminariet. For dér, hvor jeg kommer fra, var der næsten ikke andre levende ord end køernes brølen og grisenes hvinen, når de forlangte æde. – Men jeg er blevet optaget her ved hjælp af de trykte ord i bøgerne – så det skrevne ord har da også en vis betydning.

Der brød en latter løs, og indlederen lo med. Isen var brudt, og diskussionen kom rigtig i gang.

Senere deltog Thomas altid i diskussionen, ofte i opposition til indlederen, og på denne måde kom han til at forfægte meninger, som han slet ikke selv delte. Man kan sige, at han deltog for diskussionens skyld og ikke for sagens – og han endte derfor med at blive en dygtig debattør. – Og det var vel også hans mål.

Det var en dejlig junidag i 1860, at lærer Thomas Nielsen fik overrakt sit

eksamensbevis efter et varmt håndtryk fra forstanderen. Han var glad, men også forbavset over, hvor de tre år var blevet af. Da han begyndte, syntes han, at det var en uendelig tid, der lå foran ham, og nu var det, som om de tre år var svundet ind til intet.

Det var med vemod, at han forlod Jelling, hvor han havde haft det så godt, og hvor så meget var lykkedes for ham. Han var mange gange oppe på oldtidshøjene for at sige farvel til den smukke omegn. – Men han måtte videre. Han var allerede blevet ansat som lærer i Øster Bording ved Silkeborg. Børnene ventede på ham. De havde ingen lærer.

Endelig rigtig lærer

Thomas Nielsen var ivrig efter at få begyndt sin gerning som lærer. Han var fyldt med ideer og tanker, så han var lige ved at sprænges. Nu skulle han nok vise, hvordan det levende ord virkede på børnene. Nu skulle det gamle terperi i skolen være endt, og al udenadslært oplapren af ting, som børnene slet ikke forstod, skulle være forbi.

Skolen i Øster Bording lå i en hedeegn, der meget lignede hans egen hjemegn, og børnene dér havde de samme spørgende og videbegærlige øjne, som han kendte så godt fra sin virksomhed i Thorsted og Dejbjerg.

Imidlertid tog han for brat og hårdt fat. Det viser sig nemlig, at reformer lykkes bedst i tankerne, men i praksis er det meget vanskeligt at reformere, da folk sædvanligvis er træge med at godtage nye tanker. Nu var børnene og deres forældre så vant til al den udenadslære, så en forandring følte som en hel omvæltning af gamle sæder og skikke.

Det vakte uro og bekymring i de ensomt beliggende hjem, når børnene kom fra skole og fortalte henrykt, at de slet ingen lektier havde for til den næste dag.

– Hvad bestiller I da derhenne i skolen, spurgte forældrene. – Ingenting, svarede børnene. – Vi sidder bare hele dagen og hører på, hvad læreren fortæller.

En vis utryghed opstod derfor i forældrekrederne, og efter en samtale med læreren gik denne ind på, at børnene skulle have visse opgaver for til hver skoledag. – Den ny lærer måtte således lempe sig frem til at begynde med. Men hovedsigtet tabte han ikke af syne.

1860'erne var en frodig tid. Det var foredragernes tid – de forskellige møders tid – den folkelige vækkelsestid og det levende ords tid. Rundt omkring i hedeegnene samledes folk til møder; om vinteren i de små skolestuer, i præstegårdene eller i større bøndergårde. Om sommeren ofte i fri luft – i haver eller på toppen af Himmelbjerget. Der var noget at gøre for foredragsholdere, folks videbegærlighed var næsten ikke til at mætte.

Nu kom Thomas Nielsen rigtig på sin hylde. Alle havde bud efter ham, og

han lod sig ikke nøde. Overalt, hvor han kunne, mødte han frem – enten som indleder eller som deltager i diskussionen.

To særprægede mænd mødes

En af de mest søgte foredragsholdere på den tid var digteren Hostrup, der var præst i Silkeborg og Linå anneks. Han var kommet til Silkeborg i 1856 og havde nu i fire år uddannet sig til en dygtig folketaler.

Det varede ikke ret længe, før Hostrup og Thomas Nielsen rent tilfældigt mødtes ved et møde, hvor de begge havde ordet. De to kom straks til at synes om hinanden. Navnlig var Hostrup betaget af den urkraft, der udstrålede fra den unge lærer.

Hostrup var af naturen meget frisindet og demokratisk, og det levende ord, som det kom frem i foredrag og på højskolerne, var han en ivrig tilhænger af. Hans form var sædvanligvis let og ordrig, medens derimod Th. Niensens taler var mere enkle, men kraftigere, så de to lærte meget af hinanden.

Det var således Hostrup, der havde del i, at Th. Nielsen i 1862 blev redaktør af Silkeborg Avis, et arbejde, han klarede godt. Og det var også Hostrup, der sørgede for, at Th. Nielsen i 1862 holdt grundlovstalen på Himmelbjerget, hvor hans jævne ord faldt i så god jord, at han blev „dagens helt“.

De to mænds gode samarbejde fik imidlertid hurtigt ende. Der var nemlig bud efter dem fra andre steder. I 1862 blev Hostrup præst i Hillerød, og samme år blev Th. Nielsen forflyttet til Birk skole ved Herning.

Hostrup har i sine erindringer, 1891, omtalt Th. Nielsen på den smukkeste måde. Han siger, at han var en mand med varme, religiøse følelser og folkelige interesser – en ivrig demokrat og et godt hoved og med et ungdommeligt gå-på-mod.

Forflyttelsen

Hvad var nu årsagen til, at Th. Nielsen flyttede fra Silkeborg-egnen til den en-somme Herning-egn? Svaret må blive, at han havde flere vægtige grunde til denne flytning. For det første kendte han en ung pige fra Birk, som han blev gift med den 27. marts 1863. Hun hed Margrethe Pedersen og var datter af gårdejer Peder Pallesen Fløe, som var af den mægtige Fløe-familie, der stammede fra gården Fløe ved Brande, og hvis stamfader ifølge sagnet skal være rytteren Palle fra svenske-krigenes tid.

For det andet kendte han lidt til sin nye egn i forvejen, idet han dér havde begyndt sin politiske virksomhed.

Fabrikant M. Drewsen fra Silkeborg Papirfabrik opfordrede ham i 1862 til at rejse til Herning for at støtte Blixen Finneckes valg til folketinget. Han sagde

straks ja til opfordringen, og han deltog i en mængde vælgermøder, og han havde stor andel i, at Blixen Finnecke blev valgt. – Og det var egentlig her under den hidsige valgkamp, at han virkelig fik smag for politisk virksomhed.

For det tredje syntes han særdeles godt om sin hustrus fødeegn. Han så straks, at denne egn var mere uberørt end så mange andre, han kendte. Her var noget at gøre for en folketaler og en folkefører. Han ville være med til at vække liv i denne døde egn. Måske anede han allerede dengang, hvilke muligheder for udvikling, der lå på denne midtjyske hedeflade.

Hertil kom, at der intet var, der bandt ham til Øster Bording. Hans primære mål var dengang at blive en dygtig lærer, og han følte det som tillokkende at prøve sine pædagogiske principper på en flok helt nye børn.

Den gamle skole i Birk lå på en bakkeside, der mod syd skrånede jævnt ned mod den vidtstrakte Knud Mose, der dannede en slags skel mellem Gjellerup, Herning og Rind sogne. Fra skolen var der en smuk udsigt over mod Rind sogn, hvor terrænet bølgede opad fra den lave mose, og hvor man i klart vejr kunne se flere kæmpehøje på bakketoppene. Der var kun et par kilometer mod vest til Herning by, der på den tid næsten kun bestod af en lang række lave huse på begge sider af landevejen.

Skolelivet i Birk havde været i uorden gennem nogen tid, så forældre og elever ventede med længsel efter den nye lærer. Den gamle lærer var død og begravet for længe siden, men det trak ud med besættelsen af embedet på grund af mystiske omstændigheder ved lærerens død. – Han havde nemlig hængt sig selv ude i sin have. Noget resultat af en undersøgelse kom der dog ikke, men snakken gik, at han havde taget sit eget liv af frygt for øvrigheden. Man antog, at han havde været uterlig eller nærgående mod skolens piger. For øvrigt havde han været en slet og ret uduelig lærer, der var meget fordrukken. Og den dag i dag kan man ikke forstå, at han i sin tid (1847) fik embedet, da han var den allerringeste af alle ansøgere. – Men han har vel sagtens haft nogle gode fortalere.

Det kan være en fordel at følge efter en uduelig lærer, og Th. Nielsen blev da også modtaget med åbne arme. Børnene var hidtil blevet opdraget med terperi og med prygl, når de ikke kunne deres lektier udenad. – Og nu pludselig stod der en mand foran dem, der ikke havde andet redskab med sig end det levende ord.

Den nye lærer kunne virkelig fortælle, og børnene sad med lysende øjne og åben mund og slugte alt, hvad han sagde. – De behøvede ikke at læse på lektien hjemme. Næste dag kunne de gengive, hvad han havde fortalt dem. – Jo, der var kommet liv og glæde i den gamle skole – tamp og stok behøvedes ikke mere.

Thomas Nielsen fik nogle få, gode år i Birk, hvor han kastede al sin kraft og evne ind i skolens tjeneste. Han voksede med opgaven og blev snart en af de dygtigste lærere på egnen. Ja, der gik endog ry af hans måde at undervise på.

Biskop Balslev i Ribe besøgte i disse år Birk skole under en visitats, og han

blev så begejstret over Th. Niensens undervisning, at han senere kaldte ham den dygtigste lærer, han havde kendt.

Det må i sandhed have været et mærkeligt møde mellem den autoritære forfatter af Luthers Katekismus og den stiltfærdige lærer med den faste tro på det levende ords magt.

Redaktør

Menneskene kan deles i de egnede og de uegnede – eller mildere sagt – de mindre egnede. De egnede får som regel alt for meget at bestille, så de bliver slidt op for tidligt op, medens de uegnede får meget mindre at gøre, da ingen har brug for dem.

Th. Nielsen hørte til den første kategori, for han egnede sig til så mange ting, så alle havde bud efter ham. Og det varede heller ikke længe, før han sad begravet i arbejde til op over ørerne. Han ville nemlig ikke nøjes med at kaste lys ind i skolebørnenes opladte sind. Nej, han ville tænde et lys i den mørke hedeegn, som nu var blevet hans hjem – et lys, som skulle brænde dag og nat gennem lange tider, indtil hans nye hjemegn blev et lys i sig selv.

Det var et stort mål for så ung en mand, og ganske ene tog han fat på det ufatteligt store arbejde, støttet af sin dygtige hustru, Margrethe Fløe. Først og fremmest fortsatte han sin foredragsvirksomhed. I vinterhalvåret var han næsten aldrig hjemme om aftenen. Han lærte i disse år hele egnen og dens befolkning rigtig at kende. Og han forstod til fulde dens trang og higen efter åndelig påvirkning og føde.

Herning-egnen havde ikke aviser dengang. Han måtte nøjes med Ugens Nyheder, et ugeblad, som en kreds af beboere abonnerede på, og som cirkulerede mellem 7-8 hjem hele ugen igennem. Det blev snart Th. Niensens mål at få oprettet en avis, der udkom hver dag, og som knyttede den så øde egn til det øvrige Danmark.

Men hvordan skulle det gå til. Hedebønderne havde jo ikke penge til sådan en luksus. Rede penge var en mangelvare i denne fattige egn, hvor det hvert år knob voldsomt at skaffe penge til terminerne. – Men forholdene kom imidlertid den unge lærer til hjælp. I Vejle startede man i 1865 byens første avis, Vejle Amts Folkeblad, men man manglede en redaktør. Th. Nielsen fik tilbudt stillingen, som han modtog efter tunge overvejelser, fordi han kunne forvente, at det nye hverv af og til kunne komme til at hindre hans skolearbejde.

Der var imidlertid dengang en lang vej fra Herning til Vejle. På hestevogn syntes landevejen uendelig. Under disse lange, lange køreture, der af og til foregik om aftenen og om natten, måtte den nye redaktør sande det gamle ordsprog, at ingen kan tjene to herrer. – Og han blev hurtigt selv klar over, at det gik ikke i længden.

En kort tid fortsatte han dog sin virksomhed som redaktør, og han fik det nye blad godt i gang. Og så på én gang løstes spørgsmålet helt af sig selv. En dag kom der brev til ham fra skolemyndighederne, der fast og bestemt krævede, at han måtte holde op med at være redaktør i Vejle; hvis ikke, så ville han få sin afsked som lærer i Birk. – Det var med stor lettelse, at han blev afløst som redaktør. At opgive sin lærerstilling kunne der jo for ham slet ikke være tale om.

Hans korte tid i Vejle kom dog senere til at bære rige frugter for ham.

Ungdommens uddannelse

Skønt Th. Nielsen egnede sig godt til bladvirksomhed, så havde ungdommens uddannelse og opdragelse dog hans største interesse. Nu da han havde gjort sig fri for rejserne til Vejle, så arbejdede hans tanker både nat og dag med skoleideer. Under disse grublerier meldte der sig mange spørgsmål, som trængte sig på og krævede svar og handling.

– Hvad skal jeg gøre for de unge karle og piger her i de udstrakte sogne, hvor der er så langt mellem gårde og huse, så det er vanskeligt at samle dem i de lange, mørke vinteraftener?

Et andet spørgsmål, der atter og atter dukkede op, lød således: – Hvad skal jeg dog gøre for de kvikke og opvakte børn, som jeg skal udskrive i 14-års alderen, men som ønsker at gå i skole nogle år længere?

Et års tid gik læreren i Birk og grublede over problemerne, og da han ikke kunne forvente hjælp fra nogen side, tog han sagen i sin egen hånd. I Jelling var han blevet grebet af Grundtvigs tanker, uden at han dog selv blev fuldblods grundtvigianer. – Det var navnlig højskoletanker, der opfyldte ham, og med ét realiserede han første del af sin plan, idet han oprettede en skole for de unge.

Højskolen i Hammerum

I februar 1867 blev højskolen i Hammerum åbnet, først i lejede lokaler, men senere fik den eget hus. Skolen fik straks god tilslutning. Nogle måneder senere knyttede Thomas Nielsen en seminarieafdeling til skolen, som begyndte med 12 elever. Men denne afdeling kunne ikke gå, dels fordi de unge mødte med for få kundskaber, og dels fordi det kneb med at få lærere, der var dygtige nok. Allerede i 1870 blev afdelingen lukket, mens højskolen gik videre.

I 1871 afstod Th. Nielsen højskolen til lærer Rasmus Nielsen, der en kort tid havde været hjælpelærer hos ham i Birk. Den nye forstander ledede nu skolen i 8 år til 1879, da han blev folketingsmand i Hemming-kredsen. En kreds af mænd i Gjellerup sogn overtog derefter skolen, men den kunne ikke gå på den måde og blev nedlagt i 1884.

Realskolen i Herning

Sin anden store skoleplan gennemførte den unge, idérige lærer i 1877, da han oprettede en privat realskole i Herning. Han havde nogen tid i forvejen købt 10 tdr. land jord umiddelbart nord for byen. Her ved Østergade byggede han et hus, hvor realskolen fik hjemsted.

Det viste sig snart, at denne skole udfyldte et stort savn. Hidtil fandtes der ingen videregående undervisning på denne egn. Hvis en velbegavet pige eller dreng ville læse videre, måtte de rejse hjemmefra og søge optagelse i den nærmeste latinskeole, der lå i Viborg.

Elever strømmede til både fra byen og de nærmeste sogne. Th. Nielsen var selv bestyrer i 7 år indtil 1884, da han afstod skolen.

Realskolen voksede stærkt og blev snart derefter flyttet til større lokaler på Herning Torv, hvor den lå i mange år og blev forløber for det nuværende Herning gymnasium.

Bladudgiver

Da skoledirektionen i 1865 tvang Th. Nielsen til at opgive sin redaktørstilling, nedkæmpede den dog ikke hans lyst til bladvirksomhed. – Nej, tværtimod. Hans store plan om at skaffe de udbredte hedeegne et dagblad stod mere lysende for ham end nogensinde. Fire år senere var sagen moden.

I 1869 blev han medudgiver og medejer af Vejle Amts Folkeblad, og samme år begyndte han at udgive Herning Folkeblad. Begge disse aviser fik efterhånden mange abonnenter. Udgifterne tjente mange penge, og deres indflydelse steg og steg. Allerede i 1882 var Th. Nielsen så kapitalstærk, at han blev enejer af begge disse dagblade. Men ikke nok hermed. Han så sig omkring – og der var langt til horisonten. Der måtte være plads til flere aviser endnu på denne del af halvøen.

Nogle år senere blev han da også medudgiver af Fredericia Dagblad og Esbjerg Avis, senere kaldt Vestkysten. Men så var også grænsen nået, hans kræfter strakte ikke længere på dette område.

Politiske møder

Fra 1862 til 1869 havde Th. Nielsen gennemarbejdet hele Hammerum herred med sin virksomhed som foredragsholder. Han startede med religiøse og oplysende foredrag, men omkring 1865 blev det mere og mere de politiske møder, der tog hans kræfter. – Han var en udpræget demokrat, en trofast tilhænger af Venstre, ja, til at begynde med endda mere yderliggående end Venstre selv.

Hans egentlige kraft lå i agitationen. Han kendte som få den jævne befolkningens liv og trælse kår i det såkaldte „Jammerfuld herred“, som Hammerum herred ofte kaldtes i det øvrige Danmark. Han vidste, hvad disse mennesker tænkte

og håbede på, og hans ord faldt i så god jord, at der var dødsstille i salen, når han talte. Og han lagde heller ikke fingrene imellem. Det var altid de store modsætninger eller uligheder i samfundet, som han forstod at udmale i så høj grad, at ingen gik bort uberørt i sindet. For eksempel godsejerne med de udstrakte marker og den fattige daglejer, der ikke havde så megen jord, at han kunne avle sine egne kartofler. – Herregården kontra fattiggården o. s. v.

Undertiden måtte han pludselig afslutte sin tale, fordi han følte, at han var nær ophidselsesgraden, så forsamlingen var lige ved at komme i kog. – Jo, den mand havde en mærkelig magt over sindene.

Opstilling til folketinget

Det varede ikke længe, før Th. Nielsen kom på tale som kandidat til folketinget. Allerede i 1864 blev han opfordret til at stille sig i Herning-kredsen mod grev Trampe. Skønt han følte, at sagen var håbløs, så sagde han alligevel ja – for et sted skulle han jo starte. Det gik også, som han havde forudset.

På valgdagen foregik valghandlingen på Herning Torv. Efter at stillerne og de to kandidater havde været i ilden, gik man over til afstemning, der på den tid foregik ved simpel håndsoprækning – og grev Trampe fik flest hænder.

Allerede to år senere – i 1866 – blev der valg igen. En kreds af yderliggående Venstre-mænd ønskede ham som kandidat i Kolding-kredsen, hvor han fik den mægtige Berg til modstander. – Også her led han nederlag, idet Berg ikke lod sig rokke.

Men alle gode gange er jo tre, siger man, og det måtte den 30-årige lærer sande. I 1869 var der igen valg, men denne gang blev han opstillet i Vejle-kredsen, hvor han jo havde en betydelig indflydelse gennem sin bladvirksomhed.

Her tilsmilede heldet ham, idet han blev valgt med betydeligt stemmeflertal. – Og en ny folketingsmand så dagens lys.

På skillevejen

Naturligvis var lærer Th. Nielsen glad, men også noget overrasket over sin valgsejr, og mange tunge tanker blandede sig i hans første naturlige glæde. Han havde en anelse om, at han nu stod ved en skillevej. Til den ene side gik skolevejen, medens den politiske vej førte til den modsatte side og forsvandt i det dunkle.

Imidlertid behøvede han ikke at sige farvel til sin vante skolevej lige med det samme, idet han havde ret til at holde hjælpelærer, og denne ret benyttede han sig af til at begynde med. Han kunne da se tiden lidt an – det var jo slet ikke sikkert, at han blev genvælgt næste gang, og så kunne han jo vende tilbage til sin kære skole igen – og denne tanke trøstede ham.

For at skolen i Birk ikke skulle lide for meget ved hans fravær, som måske ville vare længe, så sørgede han så vidt muligt for at få nogle gode og dygtige lærere i sit sted. Og dette lykkedes egentlig ganske godt for ham.

Her følger navnene på hans vikarer: 1) Niels Jakobsen, der senere kom til Lund i Gjellerup. 2) Rasmus Nielsen, den senere forstander for Hammerum Højskole og folketingsmand. 3) Kristen Fløe, der blev lærer i København. 4) Kristen Lavrsen, der senere døde som degn i Fræer ved Skørping. 5) S. Mikkelsen, Tønning, der blev lærer i Busk i Gjellerup. 6) Lars Agerskov Lauridsen, en bror til juristen J. K. Lauridsen. Han blev senere lærer i Lem.

Da Th. Nielsen ved de to næste valg blev genvalgt med stigende flertal, så slog han ind på den bugtede politiske vej og tog endelig afsked med Birk skole. Hans efterfølger blev M. Pedersen, Brøndlund.

Folketinget

Den ny rigsdagsmand fra Vejle Amts 3. kreds, Th. Nielsen, mødte mandag den 4. oktober kl. 12 i folketingsalen på Christiansborg efter forud at have overværet gudstjenesten i slotskirken. Som den kloge mand han var, sad han de første måneder og hørte på, hvad de gamle sagde. Først skulle valgbrevene prøves. Dernæst behandlede finansloven for 1870-71.

Endelig den 13. december kom første behandling af „lovforslag om fæstegodsets overgang til selveje“. Her havde Th. Nielsen bestemt at sige noget, men først langt senere – i det 41. møde den 4. februar 1870 – blev det hans tur til at holde sin jomfrutale. – Det blev en smuk og god tale, der formelt og reelt var helt i orden. Han begyndte således:

– Når jeg har begæret ordet, er det nærmest for at udtale mig om ændringsforslaget til paragraf 1, for her er alle sluser åbne for, at den besiddelsesløse klasse kan blive endnu større, end den er i forvejen. Jeg skal tillade mig at begrunde, at dette forslag både fra et nationalt, fra et demokratisk og tillige fra den rolige udviklings standpunkt er noget, vi vel må tage os i agt for.

Her skal i øvrigt kun gengives nogle hovedpunkter af den lange tale:

1. Historien viser, at store statsmænd har værnet om, at så mange som muligt kom til at eje noget af fædrelandets jord.

2. Bliver forslaget vedtaget, så vil antallet af de såkaldt misfornøjede vokse stærkt, og der kan let opstå en bevægelse, der vokser rigsdagen over hovedet.

3. Man taler om agitation, men agitation er i og for sig ikke noget ondt – men den kan både være noget godt og noget ondt. Det kommer kun an på, hvad formål den har.

4. I forslaget er der ikke taget hensyn til husmændene. Hverken jord eller huse får de. Giv dem dog deres jord til fri ejendom, og de vil blive tilfredse, og samfundet vil falde til ro.

5. Når et krigerisk folk kom i nød, så delte man jord ud til de misfornøjede.

6. Se for eksempel til Irland. Ingen jord til de små – altid uro og udvandring.

7. Den store græker, Lykurg, uddelte jorden således, at der kom lodder til hver mand.

8. Fæstegodset må for enhver pris ikke samles på enkelte hænder, men må fordeles til så mange som muligt.

9. Kærligheden til den lille plet jord vil gå videre til hele fædrelandet.

10. Det er en selvmodsigelse, at soldaten skal kæmpe for arne og fædreland, når han ingen jord selv kan få.

Da han havde endt sin tale, meddelte han, at han havde modtaget en adresse til rigsdagen fra 20 husmænd, der er fæstere under gården Hvolgård i Langskov sogn i Vejle amt, hvori de andrager om, at fæstes overgang til selveje også må blive udstrakt til at omfatte huse. Denne adresse blev efter Th. Nielsens ønske fremlagt i læsesalen.

Allerede i sin jomfrutale afslørede han klart, hvad han ville arbejde for på rigsdagen. Som en ægte Venstre-mand ville han tale de smås sag. Det tjener til Th. Nielsens ære, at han har taget denne stilling, for selv hørte han jo absolut til den besiddende klasse, idet han var kommet af en arbejdsom og velstillet gårdmandsfamilie. Det viser sig også tydeligt, at det er jordspørgsmålet, som han til at begynde med navnlig vil tage sig af.

Hele dette spørgsmål var gået i en næsten uløselig hårdknode på den tid – for 100 år siden. De besiddende havde masser af jord, men ville ikke sælge. De fattige daglejere krævede jordlodder, men de havde ikke penge til at købe for. Og udvandringen var begyndt at tage fart. – I Amerika og Australien kunne raske unge mennesker nemlig få jorden billig, ja, undertiden ganske gratis.

Det lykkedes imidlertid for Th. Nielsen at få ændret så meget i det fremsatte lovforslag, at han kunne stemme for loven ved den endelige vedtagelse den 24. februar 1870.

Den næste sag, som Th. Nielsen kom til at deltage i, var „lovforslag om retningen af den sydjyske jernbane“. Forslaget gik ud på at anlægge en jernbane fra Fredericia over Kolding og Lunderskov til Esbjerg. En mindre part af folketinget gik imod denne banes retning og indgav et andet forslag, udarbejdet af Th. Nielsen. Han mente, at denne tværbane gennem Jylland burde gå fra Fredericia–Vejle og tværs over halvøen til Esbjerg.

Sagen syntes i øvrigt at være afgjort på forhånd, idet de fleste medlemmer ønskede banen lagt så sydligt som muligt af hensyn til vore brødre syd for Kongeåen. Man håbede nemlig, at sønderjyderne ville få lov til at benytte denne bane.

Heroverfor hævdede Th. Nielsen, at grænsen til Tyskland om ganske kort tid ville blive sværere og sværere at passere både for folk og kreaturer. – Nej, hans bane ville blive den bedste og den billigste. Den ville gå gennem de øde hede-

egne, som man altid talte om, men som man aldrig fik gjort noget for. Og den ville bringe velstand og kultur til disse bortgemte egne. Desuden – tilføjede han spøgende – kommer den jo også til at passere Vejle, der jo er sådan en køn, lille by. – Hans forslag var vældig fyldigt, ladet med tal og beregninger – egentlig et kæmpearbejde.

Hans modstandere hævdede, at hans forslag var indgivet for at fremme lokale interesser. Th. Nielsen svarede, at han kun havde nævnt byen Vejle på en spøgende måde, for denne by kunne let klare sig uden bane, men de øde og fattige hedeegne var hans hovedmål.

Nå, men i dag ved vi jo, at banen kom til at gå nede mod syd, medens den midtjyske tværbane måtte vente mange år endnu. – Folketingsmanden fra Vejle amt tabte altså sin sag, men han vandt alligevel meget ved sit forslag. Han vandt nemlig folketingets respekt for sit solide og gennearbejdede forslag. Tinget vidste nu, hvor han stod. – Han ville hjælpe de små i samfundet, og han ville gøre et godt arbejde som tingmand. Det var en mand, man kunne vente sig noget af. Det viste sig da også i de følgende år, at Th. Nielsen egnede sig godt for det politiske liv, som jo går op og ned og kan være meget spændende, da det aldrig falder til ro.

Efterhånden forstod han at pudse sine taler af, så ordene strømmede lettere og mere flydende ud af hans brede mund. – Han fik også bugt med sine mærkelige fagter, der havde moret ungdommen så meget i hans tidligere år. Han var jo begyndt som agitator, som nærmest var et skældsord på den tid, i hvert fald i de konservative kredse. – Men han optrådte mere og mere som reformator, idet han overlod agitationen til de yngre kræfter.

Det var det egentlige reformarbejde, som havde hele hans interesse, og som tog alle hans kræfter. Men reformer nås dog sjældent, hvis reformatoren er for pågående i sine krav og for stejl i sin holdning. Også Th. Nielsen måtte lære at lempe sig frem, når han havde noget, som han meget, meget gerne ville have sat igennem. – Og så gik årene, og den tidligere lærer sled faktisk dag og nat for at sætte sig ind i alle de vanskelige sager og lovforslag. Hans stilling i folketinget blev efterhånden urokkelig. I Vejle-kredsen blev hans stemmetal større og større ved hvert valg.

Provisorietiden sled navnlig hårdt på ham. Hans inderste håb og hans høje mål, parlamentarismen, syntes ham at være skubbet langt, langt ud i fremtiden. Den mægtige minister, Estrup, der havde kongens tillid, stod som en klippe i den politiske brænding og ville ikke vige. Ja, der skulle gode kræfter til for ikke at tabe modet og håbet om den endelige sejr. – Og sådan stod sagerne i mange år. Parterne stod stejlt over for hinanden.

I 1887 forlod Th. Nielsen folketinget, hvor han havde siddet i 18 år. Og samme år blev han indvalgt i landstinget. I dette ting blev hans indflydelse endnu større, end den havde været i folketinget. Næsten alle spurgte den gamle, træned

politiker til råds. Og der var mange – særlig ansøgere, som først gik op til ham og fik gode råd, inden de søgte ministeren. Og på denne måde kunne han næsten altid række en forknyt ung mand en hjælpende hånd.

Grunden til hans store indflydelse i landstinget må sikkert søges i, at han var en af de flittigste, ja, måske den allerflittigste af alle medlemmer af dette ting. Ser man Rigsdagstidende igennem, kan man finde hans navn næsten alle vegne. Han udtaler sig om en masse forslag, som han har sat sig ind i og grundigt gennemarbejdet.

Han var ikke af dem, der gav en sludder for en sladder. Nej, man kan let se, at han har arbejdet hårdt med sagerne og kendte dem lige til bunden. – Alle emner er han inde i. Han spænder lige fra „tilsyn med syge og fattige plejebørn“ og „tilsyn med umyndiges midler“ og op til de afskyelige provisoriske finanslove. Mange, mange gange i en samling tager han ordet i lange indlæg.

Hvor var han dog arbejdsom, og hvor må han have slidt. Og under alt dette tabte han dog aldrig Venstres egentlige mål af sigte.

Estrups afgang

Som årene gik, blev kampen mod Estrup og hans regering mere og mere ubønhørlig. – De yderliggående Venstre-mænd krævede nærmest hans hoved på et fad.

Th. Nielsen var nu modnet så meget, at han ikke mere troede det muligt at vælte denne Højre-regering, der sad overlegent og roligt under kongens beskyttelse. Der dannede sig da efterhånden en mere moderat fløj af Venstre, hvortil Th. Nielsen sluttede sig som en af de førende. De moderate arbejdede i al hemmelighed på en overenskomst med Estrup. Og det lykkedes. I 1894 blev forliget indgået med regeringen, og Estrup gik af.

Den radikale fløj rasede over dette forlig, og Th. Nielsen måtte tåle mange hårde ord for sin medvirken. Men alt gik imidlertid ikke så glat, som de moderate havde troet. Ganske vist var Estrup gået af, men kongen udnævnte en ny regering af omtrent de samme mænd, der havde siddet sammen med Estrup. – Og den attråede parlamentarisme lå stadigvæk ude bag horisonten.

Efter samlingens slutning rejste Th. Nielsen hjem til Herning som en meget træt og skuffet mand. Han havde ikke en gang opnået at kaste et blik ind i det forjættede land.

Thomas Nielsen som landmand

Heldigvis havde han jo stadigvæk sine 10 tdr. land i Herning, hvor han drev landbrug, og han havde både heste, køer og får. Selv om han drev ejendommen ved hjælp af en bestyrer, så tog han ofte selv del i arbejdet, så vidt hans kræfter tillod det. – Og man kan roligt sige, at han her tilbragte nogle af sine bedste stunder.

Når han opholdt sig i hovedstaden, længtes han altid efter sin jord. Han blev så usigelig træt af altid at gå på brosten. Men så snart han kom hjem og fik jord under sålerne eller træskoene, så forlod trætheden ham med det samme. Og han glemte også straks sine politiske bekymringer. – Hans jord er nu bebygget, og Th. Nielsensgade strækker sig hen over hans marker.

Enkemand

Personlige sorger undgik Th. Nielsen heller ikke. I 1884 havde han mistet sin hustru, som havde været ham en uvurderlig støtte. – Som så mange andre hustruer fortjente hun mange af de laurbær, som blev hendes mand til del. Efter hendes død blev hans omgangsfæller færre og færre. Hans hjem blev passet godt nok af en ældre husholderske, men hustruen manglede jo alligevel overalt. Og med Th. Nielsen gik det lidt efter lidt tilbage. Vel var han en svær og før mand, men slet ikke stærk. Det var hans lunger, det var galt med. I efteråret 1894 kunne han ikke møde i landstinget på grund af sygdom.

Han kom sig dog så vidt, at han gav møde i december 1894. Men det gik ikke. En lungebetændelse bragte ham døden den 27. marts 1895. Han var da kun 57 år gammel. – Landstingets formand holdt en meget smuk mindetale over ham.

Hans eftermæle

Der er ingen tvivl om, at Th. Nielsens betydning for den store midtjyske hedeegn har været enorm. På næsten alle områder gjorde han gavn. Han var den første, der satte rigtig gang i sit eget fag, skolevæsenet.

Da han startede højskolen i Hammerum og realskolen i Herning, gav han stødet til den uhyre udvikling, der er sket på dette område i hedens hovedstad. Herning er nu udbygget med så mange forskellige skoler, at det næste vel må blive et universitet.

Morsomt nok var det tre lærere, der stod forrest i det kulturelle liv på den tid. Foruden Th. Nielsen var der hans kollega i Gjelleruplund skole, Evald Tang Kristensen, og lærer i Torsted J. A. Trørstrup. De var begge meget originale og særprægede personer. Folk på egnen trak lidt på skuldrene ad de to, fordi den ene gik rundt til gamle ensomme mænd og koner og fik dem til at fortælle, hvad de havde oplevet gennem deres lange liv. – Og den anden vandrede rundt og samlede på oldsager.

Men Th. Nielsen forstod først af alle, hvad de to mænd havde i sigte, og han tog dem ved hånden, opmuntrede dem og hjalp dem, så de kunne komme videre. – Evald Tang Kristensen blev jo senere vor berømteste folkemindesamler, og Trørstrup stiftede Herning museum.

Da Th. Nielsen sad i landstinget, sørgede han for, at de begge fik understøttelse, så de kunne gennemføre deres så idealistiske planer. Senere har jo H. P. Hansen ført begges arbejde videre.

At egnens befolkning var klar over Th. Nielsens store betydning kan ses af, at den har rejst to mindstene for ham. Den ene står i Sdr. anlæg i Herning og den anden i Hammerum.

Og han havde så vel fortjent denne hæder. For den lille hyrdedreng fra Sdr. Lem nåede gennem sit liv og virke at kaste lys ind i mange sind.

Men det største lys tændte han dog midt på heden, da han oprettede Herning Folkeblad, og denne fakkell har nu brændt mere end 100 år.

Litteratur og kilder:

- 1 Folketællingslister.
- 2 Rigsdagstidende 1869–95.
- 3 C. Hostrup: Senere livserindringer. Pag 91.
- 4 E. T. Kristensen: Gjellerup Sogns Degenhistorie.
- 5 H. P. Hansen: Trøstrup fra Thorsted.
- 6 Mylius Erichsen: Den jyske Hede.
- 7 Jelling Seminarium, 1841–1941.
- 8 Mundtlig overlevering.
- 9 Herning Folkeblad 1869–1969, 28/6 69.
- 10 C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon.

En »bibelhistorie«

Af J. Graversen, Struer

Det er med mærkelige følelser, man sidder med en gammel bog i hånden. Fantasien begynder straks at danne sig billeder af dens levnedsløb og de mennesker, der i tidens løb har haft den i hænde. Det gælder måske i særlig grad her, hvor det er en 300-årig bibel, det drejer sig om, og dette bør haves i erindring, når nedestående beretning læses, idet denne ifølge sagens natur ikke kan gøre krav på at være autentisk.

En sommerdag omkring 1930 besøgte jeg, som så ofte før når jeg var i byen, min gamle moster, som boede i den ene halvdel af et hus ved He kirke. Denne gamle dame var nøjsomheden selv, ja der fortælles endog, at under krigen 1940–45, da der var mangel på mange ting, hentede el-værket hendes måler til brug andet steds – forbruget havde kun været for 35 øre det sidste år. Nå, det er jo nok overdrevet, men nøjsom var hun.

Om sommeren brugte hun papir og kvas til at fyre med i komfuret, når hun skulle lave sin mad, og omtalte dag så jeg i hendes tørvekasse ligge en stor tyk bog, som jeg kunne skønne også skulle denne vej. Min ungdommelige nysgerrighed, eller hvad det nu var, fik mig til at tage bogen op, og til min undren så jeg, at det var en bibel, og at det var meget gammel skrift. Jeg kunne ikke på dette tidspunkt se, hvor gammel den var eller hvor værdifuld. Dog fandt jeg, at den nok var en nærmere undersøgelse værd, og fik lov at få den trods et par ord om, hvad jeg dog ville med det gamle skidt, som havde ligget på hendes loft, lige siden hun flyttede ind i huset for mange år siden.

Den gamle bog var som sagt en bibel, men desværre så medtaget, at den nærmest må betragtes som fragmentarisk. Første Mosebog og det meste af Det nye Testamente manglede, måske for en dels vedkommende gået op i luer i komfuret. Det var så heldigt, at der som indledning til De apokryphiske Bøger var et titelblad, og dette bar årstallet 1646, og trykkestedet Kiøbenhavn. Chr. IV udgav i 1646 en bibel¹ i fire dele eller bind, men det foreliggende bærer tydelig præg af altid at have været i ét bind, ifølge materiale og tilstand. Altså muligvis en alterbibel, da en sådan jo i almindelighed er i ét bind.

Huset, som min moster boede i, er meget gammelt og består af to sammenbyggede, næsten ens huse. Det, hun boede, er langt det ældste og sikkert det oprindelige, hvilket bl. a. fremgår af, at der er en luge i muren, som skiller de to loft- rum ad, og det har nok oprindelig været vestgavlen. Husets virkelige alder er vanskelig at bestemme, idet det er ændret flere gange i tidens løb. Det ser dog ud til, at det udmærket kan være 150-200 år gammelt. Der har været åben skorsten i køkkenet, og vinduet i samme rum har i min tid været med ganske små ruder, med seks i hver ramme. Gulvet i baggang og et dermed forbundet mindre rum er brolagt med toppede marksten, og der er anvendt ubrændte sten flere steder i murene – de såkaldte grå sten.

Jeg husker, min bedstemor har fortalt mig som barn, at der havde boet en præst i huset. Rigtigheden af dette har jeg ikke fået bekræftet, men i første halvdel af 1800-tallet boede der en søn af pastor J. B. Højer i huset, og det er jo sandsynligt, at huset er bygget som bolig for en præsteenke. Noget andet peger i samme retning, nemlig dette, at huset er bygget på kirkens jord, og grunden er den dag i dag et lejemål, vistnok 50 øre pr. år.

I arene omkring 1650 boede Otto Krag til Voldbjerg en hel del af tiden på sin gård i He og skænkede ved samme tid en del af den endnu bestående udsmykning til kirken. Det ville jo være nærliggende at tænke, at han også havde skænket en ny bibel til at ligge på det alter, som var prydet med en ny altertavle.

Resultatet af ovenstående betragtninger bliver for mig, at den gamle bibel kan være skænket til He kirke af velbyrdig Otto Krag til Voldbjerg m. v. Gennem skiftende tider, gode og dårlige, måske flest af de sidste, da de to følgende århundreder ikke var de bedste for vore gamle kirker, har den så ligget på alteret i kirken og gjort tjeneste som alterbibel. Da den så efter mange, mange års forløb – en alterbibel er tit meget gammel – havde udtjent, har præsten taget sig af den, og da også han havde udtjent, er den med hans eller hans enkes ejendele havnet i kirkens aftægtshus. Bøger blev i ældre tider behandlet med ærbødighed og da især Bibelen. Denne bog kastede man ikke ud sammen med andet affald under oprydning, og det er nok skyld i, at jeg her kan sidde og fabulere over resterne af denne gamle bog. En ting siger denne historie dog med sikkerhed, at man skal være forsigtig med, hvad man tilintetgør af gammel skrift fra gamle huse. Lad dette være historiens morale.

På et senere tidspunkt, senere end ovenstående er skrevet, har jeg gennem forskellige undersøgelser prøvet, om jeg kunne komme den gamle bog og dens tid på lidt nærmere hold, og lidt er det lykkedes at finde frem til.

P. Storgaard Pedersen har her i årbogen² skrevet en artikel om He kirke, hvor han behandler dens historie ret indgående, men ikke siger noget om et hus på kirkens grund eller nogen alterbibel i kirken. Derimod omtaler han i sine kildeangivelser et kirkesyn fra år 1700 og nogle kirkeregnskaber fra samme år og en halv snes år frem i tiden, de eneste regnskaber som er opbevaret fra gammel tid for He kirke.

Ser vi først på disse regnskaber³, finder vi for år 1700 under indtægter følgende: „Af et hus som på kirkens grund er opsat — — 8 skilling“. Under år 1701: „Af salig Christen Lauridsens enke af et hus som med bevilling på kirkens grund er opsat, 8 skilling“. Igen år 1702: „Christen Sandal af et hus som på kirkens grund er opsat, 8 skilling“.

I sin bog „Bidrag til Hind herreds historie og topografi“⁴ omtaler P. Storgaard Pedersen en Christen Lauridsen, som sammen med en anden køber gården Sandal, efter at den derværende mølle er nedbrudt og ført til Volbjerg mølle i året 1674. Det er nok hans enke, der i 1701 bor i huset, og hans søn Christen Sandal, som bor der året efter og i de følgende år flere gange er nævnt i kirkebogen, og som bliver begravet „fra huset ved kirken“ i 1737, 80 år gl. under navn af Christen Christensen. Navnet Sandal har han jo nok efter gården. I denne periode bliver der flere gange begravet gamle kvinder fra huset ved kirken, men intet tyder på, at det har været „hospital“, fattighus eller lignende, idet der i kirkebogen intet står om stakkel, almisselem eller andre bemærkninger. Christen Sandal blev gift i 1701, og det er nok hans hustru en af disse ældre kvinder, der bliver begravet først i 1700-tallet.

I den sidste del af 1700-tallet nævnes huset flere gange i kirkebogen og er let kendelig, fordi beboerne bliver benævnt „af huset ved kirken“ eller lign. Ved den første folketælling, der blev foretaget i 1787, boede der en Jens Pedersen i huset, og der står, at han drev smedehåndværk, men da hører huset under Volbjerg, og Jens Pedersen er fæster. Hvornår huset er overgået til Volbjerg gods kan ikke ses, det er nok noget i forbindelse med kirken, som jo på den tid hørte under godset, og da huset var bygget på kirkens jord, er det nok gået sådan, at også huset ved en eller anden lejlighed er overgået til kirkeeejeren. I Volbjerg godsarkiv⁵ findes et pantebrev, udstedt i 1793 af de tidligere fæstebønder i forbindelse med deres køb af hovedgården og kirken. I fortegnelsen over det pantsatte står som punkt c: „Et immatrikuleret hus ved He kirke, der haves i fæste af Jens Smed for årlig landgilde 2 rdl. 4 skl.“.

Jens Pedersen Smed har en brodersøn, Jens Christensen, der bor hos ham, og som også driver smedehåndværk og tillige er national soldat. Ved folketællingen i 1801 er denne Jens Christensen flyttet hen i Folager boel, er gift, og Jens Smed og hans kone er på aftægt hos dem. I huset ved kirken er der andre folk. I disse år efter bøndernes overtagelse af deres gårde til selveje og den delvise udstykning af Volbjerg bliver der flyttet en del rundt i sognet. Ved denne udstykning er det muligvis, at huset ved kirken kommer i præstens besiddelse og derved forbliver at høre til embedet en del år.

He præsteembedes embedsbog, den såkaldte „Liber daticus“, befinder sig endnu i embedet. Den er påbegyndt omkring 1830, og fra samme tid er der en opgørelse af embedets indtægter og ejendomme, og som en af de sidste poster findes følgende: „Endnu (d. v. s. ligeledes) ejer sognepræsten i He det såkaldte kirkehus, ved He kirke beliggende, med contribuabelt hartkorn 1 tdr. 3 fdk. 1 alb. (senere rettet til 5 fdk. 1½ alb.), som efter fæstebevis, dat. 13 juli 1819 er bortfæstet til Teodor Høyer for hans og konens levetid, og svarer han årlig deraf hver mortensdag til 6 rigsd. sl. holst. kurant, samt udreder deraf alle påfaldende og fremtidigen påfaldende skatte og afgifter. Dette sted er forsikret i brandkassen for 150 rigsd. rede sølv“.

Den Teodor Høyer var søn af den tidligere sognepræst i He, J. B. Højer, hvis minde er bevaret i sognet som præsten, der var fæstebønderne under Volbjerg behjælpelig ved overtagelse af deres gårde til selveje. Om J. B. Højer selv har boet i huset, ved jeg ikke, men han levede som enkemand nogle få år efter sin fratrædelse af embedet, så helt utænkeligt er det ikke. Han døde i 1826, 72 år gl.

Hvorledes huset har set ud op gennem tiderne, kan vi ikke vide ret meget om, men i den tidligste periode har det nok været med lerklinede vægge og stampepe lergulve og måske sulebygget. Antagelig er det helt ombygget, da det omkring 1800-tallet kom i præstens eje, og har da fået det udseende, som det har i dag, selv om der jo må være foretaget mange ændringer også siden den tid. I de sidste

hundrede år op imod vor tid kan husets ejerforhold let følges gennem skøde- og panteprotokoller.

Omtalte kirkeregnskaber fra 1700 til 1711 siger ikke noget om nogen bibel, om køb af en sådan eller anden omtale. P. Storgaard Pedersen omtalte et kirkesyn fra år 1700, og efter en del besvær lykkedes det mig at finde frem til det – det var ikke i den del af bispearkivets pakker, hvor jeg havde ventet at finde det – men det var besværet værd, for heri fandt jeg omtalt en bibel af samme udgave, Hans Svanes bibeludgave i octav og i fire dele, udgivet 1646–47. Den står i dette kirkesyn nævnt som „Svaningii Bibel in 8t-vo“, men læs selv, for jeg finder, at dette kirkesyn er så interessant og udførlig i sin beskrivelse af kirken, at jeg ikke kan lade være at gengive den i sin fulde ordlyd og med datidens skrivemåde, blot tilføjet et par enkelte punktum for forståelighedens skyld:

D: 14 Juny Ao 1700 blev igien forfarind med Siunet, oc begynte ved Hee Kirche som udi Sogne Præstens oc Kirche Værgereis Nærværelse blev besigtiget af underschrefvne fire upartsiche af Heridtz Fogdens opnefnte siuns mænd nemblig Hans Andersøn Fior udi Haalbye, Michel Stadel, Anders Madstrup oc Gireal Christensøn oc befandtis dens tilstand saaledis som følger.

Ved denne Kirche findis et lau taaren med 2de udbygninger paa siderne som al et tagt med Blye, oc findis paa Syndre side ved Kirchen 2de Kaars Kircher næst til hinanden opsat med 2de tacher paa, kaldis Noe Kirche, hvilche lige saavel som Kirchen ofver alt ere tagte med Blye, oc paa tæchet siunis at være vel ved magt, undtagen noget unge (ud?) for⁸ midt paa nordre side af Høykirchen, hvor taget noget er siunchen, iche formedelst blyets eller tæchets brystfældighed, men at nocherne⁷ af nogle Sprær inden til ere afrodene. Paa Taarnets Vestre gaules nordre side er Blyet af Stribondet borte. Vaabenhuuset er oc tagt med Blye oc vel ved magt, men dens dør noget brystfældig. Paa Syndre side af Høykirchen er foruden ofven bemte 2de Kaars Kircher et Capel udbyggt til en Begravelse som oc er tagt med Blye oc vel ved magt paa Muur oc Tæche. Ellers findis Kirchens Muur oc Bygning med sine udbygninger inden oc uden ofver alt vel ved magt, saasom den oc er opbyggt af gode 4re kandtet huggen Kampe Stene oc staar paa en god fast grundvold af samme slax. Men behøvis nogen beredning paa Taarnets øfverste part. Samme Taaren befindis oc Muuren udi paa Synder side inden til noget spruchen. Oc hænger i Taarnet en god Kloche som kand ringis. I Kirchen sees Loftet ofver alt være magte⁹ oc Taarnet med god Hvelving under forsiunet. I det Synder udschud ofver hvelvingen ere Bielcherne i Synder ende noget brystfældige oc siunis at være de samme som fra Kirchens opbygning legget hafver. Gulfvæt i Vaabenhuuset oc Tværgangen inden for saa vel som noget lidet i Choret oc under sex smaa Stole i Kaars Kirchen paa Synder side behøvis reparation, mangler oc nogle faa fodschamler i Stolene, samt et Trappetrin til Pulpituer.

I det Øvrige herettis af gamle Mænd, nogle aar før det sidste Svensche indfald at være nedtagen af sl. Ifver Lauridtz, da forvalter ofver Volberg oc dets underliggende, et høy Spier som stod paa lau Kirchen nest ved høy Kirchen som var forneden 8te Candtet bygt med en høy Spids ofver alt tagt med Blye, oc hængte der udi en liden Messe Kloche, som nu henger ofver Choret under tæchet.

Kirchens Stoele, Pulpituer, Prædichestoel oc Alter taule, samt funden af Steen med træværch vel stafferet oc om Clæder vel holdne, dog fundten uden Bechen som ey heller nogen sine hafver været. Alterduggen oc Alter Clæden liggeledis vel ved magt oc god. Oc findis 2 store Messing Liuse Stager paa Alteret med Kirche Lius. Messchagetet er af rød blommet fløyel med guld Cniplings Kaars oc 2de berdiurede Vaaben bagpaa, samt 2de Messeschiorte, en gl. oc en nye. Kalch oc Disch af Self forgylt, sa oc en gl. forgylt rølgelse Kar af Malle. Ofver Choret et stort Crucifix af Træ oc i Sachristiet 2de gl. beslagne Kister samt nogle reliqvier af Billeder oc Chorsdørice fra Noe Kirche som i forrige tider samme steds været hafver. Noch findis hos Kirchen Svaningii Bibel in 8t-vo, hvor af den første part feyler⁸ oc schal Præsten paa Stedet efter schifte Brevveds liudelse for den gifve en Rixdaler til Kirchen oc de andre trey parter ere uindbundene oc mutilerede¹⁰. Hafver oc tilfom været en Bibel in Folio som er Borte oc efter samme schifte Brefs liudelse efter hans Sl. formand atesdsat¹¹ at schal svaris med 10 sl. Rd. Kirchegaardsdigen er af Campe Stener oplagt oc er vel ved magt. Ofver Kirchegaardspørt oc Stetter er muur med Blye tagt. Portten er brystfældig

oc vil hielpis. Vestre Stættis Muur behøfver beredning, oc den Østre Stættis rist behøfver nogen hielp paa Jern, samt trærammen der om.

At saaledis Siunet oc forefunden er vinder vi underschrefvne.

J. Eilertz

L. B. Vedel

N. S. S.

Hans Anderson Fior

A. I. S.

Girial Christenson

Michel Christenson

Anders Iversons Mærke

Skønt der er flere ting i dette gamle kirkesyn, som frister til en nærmere omtale, må jeg holde mig til den gamle bibel. Nu ved vi, at der har været en bibel i kirken af samme udgave som den, der er kommet i min besiddelse, men at den første del manglede, og resten var medtaget og uindbunden; ligeledes ved vi, at præsten, eller rettere hans forgænger i embedet, bliver gjort ansvarlig for dens tilstedeværelse, eller mangel på samme. Den daværende præst i He var L. B. Vedel, hvis underskrift vi også finder på kirkesynet, og som var præst i He fra 1689 til 1739, og som i 1699 begyndte den første kirkebog for He sogn. Vedel var et oldebarn af Anders Sørensen Vedel og nær i familie med den Vedel, som 1722–38 var præst i Stavning, og som vakte et voldsomt røre på grund af sin pietistiske forkyndelse¹²; dog ses dette ikke at have smittet af på hans ældre embedsbror og fætter i He.

Kommet så langt i mine undersøgelser tog jeg igen fat på den gamle bibel og undersøgte den nøje, blad for blad, om der skulle være skrevet anmærkninger, henvisninger eller lign. i den. Jeg havde tidligere bemærket enkelte anmærkninger. Det viste sig, at der var en hel del mærker, understregninger og henvisninger, men så svage og blegede, at man kun ser dem ved et grundigt eftersyn. Disse anmærkninger siger jo noget om mennesket, som har sat dem, bl. a. at det er en studeret mand og jo nok en præst, idet der er benyttet latinske bogstaver, og der er i henvisningerne draget paralleller, som vidner om, at brugeren har været hjemme i skriften.

Hvem var så denne præst? Ja, der står ingen navne eller andre personlige noter, som siger noget om dette. Nærliggende ville det jo være at prøve at finde ud af, om det kunne være ovennævnte pastor Vedel, da vi har hans skrift i sognets første kirkebog og ved, at der har været en bibel af samme udgave i kirken i hans tid. Ved hjælp af fotokopier af de første sider i kirkebogen, sammenholdt med den ret sparsomme skrift i bibelen, kan det siges med nogenlunde sikkerhed, at det må være den samme hånd, som har skrevet begge dele.

Tilbage står spørgsmålet om indbindingen. Kirkens bibel fik vi jo at vide var uindbunden, og at den første del manglede. Nu kunne det jo tænkes, at den bortkomne del var kommet for en dag, eller præsten har fremskaffet en anden og så ladet det hele indbinde, måske for at slippe for at betale de 10 rdl., som han ifølge kirkesynet skulle betale for den endnu ældre bibel, som var borte. Dette spørgsmål lader sig ikke besvare, men lidt er der, som taler for denne løsning,

idet der i omtalte regnskaber fra 1700 til 1711 er anført flere poster angående reparation af flere af de defekter, der er opført i kirkesynet, men der står ingen ting om reparation og indbinding af den gamle bibel eller anskaffelse af en ny. Der er jo også den mulighed, at det er præstens egen bibel, han har ladet indbinde og brugt som kirkebibel. Resultatet af undersøgelserne må således blive, at vor gamle bibel har været brugt af pastor Vedel i He, måske som kirkebibel, omkring 1700-tallet, og at den sandsynligvis er havnet i huset ved kirken sammen med J. B. Højers ejendele ved hans fratrædelse af embedet i 1822.

- 1 Egentlig udgivet af Sjællands biskop Hans Svane og med forarbejder af Hans Resen. Er kaldt Svanes bibel eller i gl. skrivemåde Svannings eller Svanningii bibel.
- 2 Hardsyssels Årbog, bind 6, 1912.
- 3 Ribe bispearkiv, Hind herreds pakke, C4 - 194, i Landsarkivet.
- 4 Side 26.
- 5 Volbjerg godsarkiv, G445 - 1, i Landsarkivet.
- 6 Menes der „ungefær“?
- 7 Enderne (af nogle spær).
- 8 Vel ved magt.
- 9 Er borte.
- 10 Ikke i orden.
- 11 Atestat.
- 12 Se bl. a. Hardsyssels Årbog, bind 2, 1908, side 66.

En vestjysk bondegård omkring 1870

Af forstander Johs. Ridder

Vi lader tankerne gå 100 år tilbage til et vestjysk landbrugsdistrikt mellem hav og hede. Der er vid udsigt, forstærket af store engstrækninger og uden gene af plantager og plantninger, der først er kommet til senere.

I denne egn i Madum sogn, 22 km nord for Ringkøbing og 5 km syd for Ulfborg ligger den gamle selvejergård *Vibholm*. Den 100 år gamle stuebygning ligger der endnu (dog med ændring og udvidelse), og beliggenheden var så gunstig, at man i sin tid havde tingsted der.

Gårdens areal er godt 100 tdr. land, der ligger samlet omkring gården, idet kun 11 tdr. land ager og 7 tdr. land eng ligger ca. 1 km nord for gården. Boniteten er god sandmuld med dels sand- dels lerunderlag, hvis bonitet blev anslået til 11-12 fold korn pr. td. land. Desuden hører der en tørvemose til gården. I 1877 er gårdens handelsværdi af udmeldte vurderingsmænd anslået til 50.000 kr. Nogle år før er bygningerne af taksationsmænd vurderet til brandforsikring for 3.985 rdl.; men man er åbenbart gået ud fra, at ydermurene ikke kunne brænde, idet brandforsikringssummen er nedsat med 910 rdl. for disse.

I vurderingen understreges, at gården mod øst, omkring udbygningerne, er omgivet af en herlig have, hvori findes flere forskellige frugttræer, buske og en køkkenhave til rigelig forsyning af husholdningen med grøntsager – en sjældenhed dengang!

Christen Strandbygaard, der var barnefødt på Vibholm, overtog gården i 1846. Han var en højtt begavet mand, meget anset på egnen og både praktisk og teoretisk foran sin tid, men i sin færden beskeden og stilfærdig. Hans regnskaber og optegnelser over gårdens drift var af en så fremragende karakter, at jeg aldrig har set noget lignende, og man undres over, hvordan i verden han fik tid til det hele. Følger man regnskaberne, kan det iagttages, at det ikke blot var papir, men tallene blev brugt i bedriften, der hele tiden var i overensstemmelse med priser, høst-udbytte og afsætningsvilkår. Bygningerne blev ustandselig fornyet, og han var den første på egnen, der byggede egen mælkekælder, og med 4 brønde og pumper var der også vandforsyning inden døre. Gården var sikkert mere veldrevet end de fleste på egnen.

Chr. Strandbygaard døde i 1888, hvorefter enken sad med gården til 1895. Den solgtes nu til Jørgen Jørgensen, der tidligere havde haft en gård på Varde-egnen. Det synes et mærkeligt træf, at Jørgensen ligesom sin forgænger elskede regnskaber og skriftlige arbejder, omend på en mere kritisk måde, og lige så påfaldende, at hans sønner er fulgt i samme spor. Jeg har selv gået i lære hos Jørgen Jørgensen og fået mange vink, der satte mit senere arbejde på den rigtige plads. Næppe mange landejendomme er så talmæssigt belyst som Vibholm. Jeg vil dog her holde mig til Vibholm i Chr. Strandbygaards tid.

Livet på Vibholm omkring 1870

En af Strandbygaards sønner, den senere kendte øjenlæge, dr. B. Strandbygaard, som jeg personlig lærte at kende under min konsulenttid i Vestjylland, var hjemme som barn på gården i begyndelsen af 70'erne. Han har senere meddelt mig skriftligt om livet på gården i sin barndom, og lad os tage det først, så kommer vi til landbrugsbedriften og dens økonomi senere.

Han understreger, at erindringerne går tilbage til *før* den vestjyske jernbane Struer-Esbjerg i 1875 bragte den gamle bondekultur sit *ulivssår*. Jeg ville ønske, at vi engang må opleve, at en livskraftig ungdom vil råbe stop til den stadig nedadgående og opløsende bevægelse, siger han (skrevet i 1928).

Gården Vibholm var en sammenbygget firelænget gård. Stuehus mod syd, hestestald og kostald i sidelængerne, høj lade mod nord. Indkørsel gennem port til det lukkede gårdsrum. Skønt egnen i 60'erne og 70'erne var ganske blottet for trævækst, fandtes østen for gården i læ af bygningerne en have med temmelig høje træer og med køkkenurter, medens haverne ellers ved gårdene kun var en såkaldt kålgård. Plantninger var ukendt. Først i de senere år har haverne givet egnen et frodigere præg.

Besætningen var 12 malkekøer, 12-16 stk. ungvæg, 4 heste, en del grise, får og fjerkræ. Til driften holdtes 2 karle, 2 piger og en dreng, altid i helårsplads, ofte flerårige pladser.

Landbruget interesserede mig slet ikke, fordi jeg hellere ville læse. Landbruget var jo som de fleste steder i disse tider gammeldags og lidet indbringende, men krævede for disse magre og udstrakte arealer meget arbejde og stor nøjsomhed.

I ca. 1870 indførte min far et mejeribrug med spande i cementbassiner, der postedes fulde af vand efter malkning, så mælken hurtigt kunne blive afkølet og sætte fløde. Herved kunne man lettere med en dyb skummeske tage fløden af 5-6 dybe blikspande end den arbejdskrævende form med mælken i fade på hylder. Smørret måtte opbevares, til drittelen var fuld og så sælges til købmanden (4 mil borte i Holstebro før jernbane kom i 1875). De, som ikke havde det således indrettet og færre køer, solgte mest smørret til den nærmeste købmand i små partier.

Jeg husker fra ca. 1870 en smørudstilling i Ringkøbing, hvor forskellige krukker og beholdere var stillet til skue. Da dommerne kom (vist nok den senere docent Fjord), kritiseredes en prøve, der var dækket med en avis i stedet for det dengang brugte åbne hvide smørlærred; (fy for skam, sagde han), men meningen var sikkert den bedste fra udstillerens side. Til dritlerne brugte man en smørsøger, der kunne gå helt til bunds i drittelen.

Der kunne også tjenes ved kreaturhold og salg på markederne. Ulfborg marked i august var en festdag om sommeren, da alle gårdens folk havde fri; så vidt muligt fra morgenstunden. De havde mad med for hele dagen og købte så kaffe i beværtningsteltene. Og så vankede der markedsgave, mest bagerkringler, hjerter eller andre figurer med dekorative sukkerstriber og billeder med vers på.

Markdriften var meget enkel. Mergel fandtes kun i en fattig kvalitet og kom først da i brug. Gødningen fra møddingen i gården, hvorfra ajlen ledtes ud i hestehaven (til fordærvelse for græsset), kørtes ud ved forår og efterår. Kunstgødningen var næppe kendt endnu. Høsten var sparsom på disse fattige jorder. De bedste gårde var dem med gode engstrækninger, dér groede jo græsset af sig selv, når de kunne vandes; men vore enge var meget smukt farvede af gule engblommer og karse. Høet var en kærkommen hjælp til markafgrøderne. Svineavl var i fremgang, og der fandtes et slagteri i Holstebro.

Høslätten var altid noget festligt, især når man som vi skulle bjærge på et fjernt liggende stykke, da vi så var borte hele dagen, spiste varm mad i engen og fik ekstra pandekager med kogte, grønne stikkelsbær. Køreturen hjem om aftenen var altid fornøjelig, men arbejdet var strengt med høsten.

Kornhøsten var lettere og også meget fornøjelig i de lange, lyse sommerdage for både karle og piger; det hele gik med liv og arbejdsglæde.

Brændslet havde man selv som tørv i mosen, der oparbejdedes i foråret. Det var ikke noget probert arbejde, når man måtte tage med de bare næver på de våde tørv og trille dem bort fra pladsen med børen; men arbejdet var ret morsomt, da der gerne også var folk fra andre gårde i nærheden ved samme arbejde; og en passiar med dem kunne altid falde af, og et eller andet gemytligt indfald kunne vække morskab.

Efter kornhøsten kom kartoffeloptagningen i oktober. Det var morsomt at ligge 4-5 ved siden af hinanden og kravle langs ad ageren; men sine bedste klæder skulle man ikke være iført. Senere, når der blev tid, skulle man male kartoflerne til mel og tørre melet på plader ude i det fri.

Fårene skulle vaskes og klippes. Ulden gav penge. Om vinteren var der nok at gøre. Karlene med tærskning og røgtning – dagene var ikke så lange. Pigerne havde tre gange om dagen malkning og pasning af svinene med fodring.

Om aftenen sad hele husstanden i den fælles opholdstue hver med sit arbejde. Karlene snoede simer eller bandt løb eller flettede vidiekurve. Pigerne kartede uld, som blev til tøj, der blev spundet af husmoderen, eller de strikkede og syede.

Husbonden havde også noget i hånden, f. eks. indbinding, eller han læste højt. Og så havde han noget at skrive og sad i en anden stue. De yngste læste historier f. eks. Ingemanns romaner, læste lektier eller spillede sorteper, rakker eller firkort. Avisen kom hver anden dag og holdtes sammen med naboen, til hvem den senere blev bragt. Mange havde den kun om vinteren, sommeren var ikke til læsning for alle dengang.

Hvad der blev spundet om vinteren blev sendt til en vævekone (en vøvster), der fremstillede vadmel, som derefter sendtes til stampen i byen. Ved tilbageleveringen var tøjet „overskåret“ (den overflødige luv fjernet), og nu kunne man tage til skrædderen for at få taget mål og syet. Vor skrædder hed Claus og havde et træben og brillen. Vi fik altid kaffe og bagerbrød ved måltagningen. Senere kom han med det færdige tøj og fik sin betaling. Der var dog også kvinder, der gik omkring og syede og boede i huset nogle dage (skrædderpiger), mest til de mindreårige børn og mindre fordringsfulde voksne. Andre håndværkere som malere, snedkere og murere fandtes i sognet. Et almindeligt stueur kunne man nok selv se til i mange tilfælde. Sadelmageren kom også og gjorde seletøj i stand. Smeden kom og beslog hestene ved arbejdsårstidens begyndelse.

Læge og dyrlæge sås sjældent. De boede kun i købstaden før 1870. Og man vidste jo nok, at enten man skulle dø eller komme sig, var det bedst at gå til sengs og ligge stille, så kom der jo sikkert en løsning, som var den bedste. Kreaturet, der ikke kunne sige, hvor det gjorde ondt, måtte man hellere undvære.

Levevis på den tid var såre simpel og ligetil. Slagting af får, kalv og svin skulle enhver pige kunne klare, lige så vel som baging og brygning, når manden havde været til mølle med kornet. Bager så man intet til; en gang imellem kom en kone med sin hankekurv med voksdug over og faldbød hvedebrød; men det ansås for luksus, og man købte mere for at unde hende en lille forretning. Øl og vin købtes aldrig, men brændevin var en drik, der ikke måtte savnes og altid blev budt med en bid brød (en kage eller smørrebrød). Kaffe og te var næsten ukendt. Kun de store helligdage fik man kaffe med sukker. Men sammen med den første petroleumslampe, omtrent, vandt disse mere indpas. Dermed blev også lysestøbningen mindre almindelig.

Måltiderne var om morgenen plukfisk med kartofler samt surgrød med varm mælk. Kl. 9 formiddagsmellemad: Smørrebrød med kød eller ostepålæg og mælk eller øl. Middagen var kød eller flæsk og kartofler med grød eller mælkemad, øllebrød, kål, ærter. Kl. 4 eftermiddagsmellemad som om formiddagen (i arbejdstiden med en styrkende snaps). Om aftenen frisklavet surgrød med mælk (byggryn, kærnemælk) kogt om middagen og derefter sat i hokasse.

Dette var en udmærket kostblanding, som man befandt sig storartet ved. Jeg behøver vel ikke at tilføje, at tobak, cigarer eller cigaretter dengang var en såre lidet kendt fornødenhed, ligesom de andre ovenfor nævnte stimulanser med und-

tagelse af snapsen, der senere gik krebsegang, medens alle andre fik et hidtil ukendt opsving sammen med slikkerierne. – Menneskene ville blive lykkeligere ved at have nøjedes med datidens enkle livsførelse!

Produktion og økonomi

Halvfjerdserne kaldes gerne kornerperioden, fordi der var gode priser og afsætningsmuligheder for korn. I årene 1871–74 nåede korneksporten op på 41 mill. kr. årlig mod 21 mill. kr. for mejeriprodukter og 4 mill. kr. for svin. Men det er klart, at for en gård som Vibholm, hvor jorden sammenlignet med kornegnene var af ret let kvalitet, og med de forholdsvis store eng- og naturlige græsarealer, måtte husdyrholdet og kvægholdet være den afgørende indtægtskilde.

Ved en vurdering af gården i 1877 anslås det gennemsnitlige høstudbytte af korn til 11-12 fold (pr. td. land), medens mælkeydelsen pr. ko steg fra 1700 kg i 1870 til godt 2000 kg i slutningen af 70'erne, og så må det tilføjes, at man lagde stor vægt på kødproduktionen. Priserne på foderstoffer og kunstgødning var høje i forhold til produktpriserne, men på denne gård tog man dog råstofindkøbene tidligere i brug end på de fleste andre gårde.

Sammenlignes prisforholdene mellem produktpriser i 70'erne med priserne ved slutningen af omlægningsperioden fra korn til husdyrprodukter, der jo faktisk først afsluttedes ved den første verdenskrig, forstår man forsigtigheden over for indkøb. Omregnes datidens kunstgødninger til nutidens kunstgødning efter indholdet, fremkommer følgende forhold:

	For 1 kg flæsk kunne købes kg majs	For 1 kg smør kunne købes kg palmekager	For 1 kg byg kunne købes kg superfosfat	For 1 kg rug kunne købes kg superfosfat
Halvfjerdserne	4.3	14.1	0.8	0.7
1909–14	8.6	18.7	2.2	2.1

Tallene behøver næppe nærmere forklaring (dyr fremstilling og høje transportudgifter), og samtidig må man tage den stadig stigende effektivitet i betragtning.

På grundlag af de udførlige regnskaber og dagbøger skal anføres produktionens størrelse.

Produktionens størrelse

	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
Antal køer	14	12	14	12	13	14	14	14		
Kg mælk pr. ko	1729	1989	1772	2107	1901	2083	1871	2002		

Salg:

Kg smør	612	596	630	591	618	722	648	708	698	643
Kg ost	14	61	37	—	19	152	122	128	138	101
Antal køer	7	13	4	4	2	5	1	1	6	2
Antal kvier og stude .	11	12	13	7	7	10	14	16	13	
Antal svin og polte ...	4	7	7	12	11	7	7	11	10	6
Antal smågrise	6	2	2	10	3	9	12	12	7	9
Snese æg	2	—	—	4	6	3	9	23	72	98
Kg uld	30	24	23	33	12	36	24	14		11
Hkg korn	19	24	19	7	10	6	6	7	6	4

Indkøb:

Antal kreaturer	16	24	14	11	11	11	16	12	16	11
Hkg korn	26	63	3	3	23	3	24	14	20	13
Kg klid	518	83	—	291	87	—	—	600	—	—
Kg oliekgager	297	626	251	161	—	100	100	—	—	200
Kg gødning	600	600	300	400	450	900	1300	1200	1000	200

Mælkeydelsen forekommer ikke særlig høj, men det må tages i betragtning, at medens der som gennemsnit for de 10 år solgtes smør og ost for godt 1300 kr., så hjembragte salget af kreaturer næsten 2100 kr.; men hertil må naturligvis bemærkes, at der samtidig indkøbtes kreaturer for ret store beløb. Der købtes for resten også en del smør fra de mindre ejendomme, som man brugte i egen husholdning, og som var omkring 50 øre billigere pr. kg end det, man kunne få for de større partier af eget smør.

Kornsalget er stadig formindsket, til gengæld er svineholdet og navnlig fjerkræholdet udvidet. Det var i denne tid, Mads Kjær havde sit bekendte slagteri i Holstebro, der var med til at øge interessen for svineholdet. De svin, der solgtes til slagtning, var meget store, idet gennemsnitsvægten var omkring 250 pd., en del endnu større. Dette medførte samtidig, at der foruden handel med smågrise var en ret udstrakt handel med polte og halvoksne grise, der kostede omkring 40 kr. pr. stk.

Det fremgår også af oversigten, at man hovedsagelig nøjes med de hjemmeproducerede råstoffer, og det er væsentlig kun i de dårlige høstår, at der indkøbes foderstoffer. I 1875, der var et godt høstår, indkøbtes således praktisk taget intet. Da prisforholdene blev dårligere i slutningen af 70'erne, standses indkøbene ikke alene af foderstoffer, men også af kunstgødning. I de foregående år havde man indkøbt ikke så små mængder fosforsyregødning. Det samme gælder frøindkøbene, der de første år væsentlig var raigræs og timothe, senere træder også svensk rødkløver og dansk hvidkløver ind i billedet — vi må stadig erindre, at Strandbygård var en foregangsmand — men købet af flere sække fløjlsgræs à 50 øre tyder dog på, at man ikke overså de hjemlige forsyningskilder.

Landbrugets kontante indtægter kr.

	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
Korn	234	465	250	114	157	92	91	100	75	47
Stråfoder	—	47	29	44	12	58	45	94	58	3
Kartofler	—	11	20	4	7	—	14	1	3	—
Havesager	2	7	6	4	3	4	7	4	10	8
Smør	1101	1143	1177	1127	1361	1439	1435	1605	1320	1106
Ost	7	31	18	—	11	75	61	64	71	50
Mælk	11	8	13	22	8	—	—	—	1	—
Lev. kreaturer	1600	2633	2086	1514	1480	1787	2504	1871	2395	1874
Huder, kød	89	54	49	92	70	105	63	95	111	111
Svin	278	263	485	572	551	493	744	867	719	351
Heste	336	1188	204	1398	50	881	500	—	—	—
Uld	52	72	62	89	29	84	58	32	—	20
Æg	1	6	—	3	4	2	6	18	48	58
Præmie, fyld m. m.	40	34	23	10	37	5	39	—	—	16
Klyne	36	43	9	67	54	72	25	—	53	70
Andet	20	15	23	13	25	36	5	53	79	77
I alt	3807	6020	4454	5073	3859	5133	5597	4804	4943	3791

De kontante indtægter svarer naturligvis nogenlunde til produktionens størrelse. Ved de store variationer fra år til andet må det ikke glemmes, at der ikke er taget hensyn til ændringerne i statusbeholdningerne, og som det tydeligt fremgår af oversigten over de kontante udgifter, har der ikke blot som helhed været store indkøb af husdyr, men de varierer overordentlig meget fra år til år. Undersøger man forholdene de enkelte år, viser der sig at være en forbavsende overensstemmelse med indkøbenes størrelse og vilkårene for de enkelte produkter. 1871 præges således af ret lave kødpriser og en stor høst. Også den store høst i 1878 har man udnyttet gennem øget indkøb af kreaturer. I øvrigt viser oversigten, at man har udnyttet alle muligheder. Det store stråfodersalg hidrører fra salg af utærsket korn; selv havesager har man solgt til naboer, en del heraf er endog planter. Oste-salget stiger på bekostning af smørret. Der sælges en plag eller ung hest hvert andet eller tredje år. Der har også været lidt leverancer til kommunen, hvilket bedst ses af tørvesalget. Mon det alligevel ikke er de gode regnskaber og skriftlige optegnelser, der ligger bag denne gårds økonomi med de mange forbavsende hensigtsmæssige dispositioner.

Landbrugets kontante udgifter, kr.

	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
Folkeløh (løn)	443	392	401	401	398	568	609	635	588	584
Dagløh (landbr.)	14	17	32	80	68	58	16	17	82	118

Indkøbt:

Kreaturer	1078	2162	1599	1253	970	841	1695	1228	1745	697
Heste	330	666	690	840	—	388	600	—	—	—
Svin	40	—	106	136	—	—	—	14	32	50
Får	—	—	8	8	—	18	—	—	—	—
Korn	310	853	107	53	372	39	369	202	246	157
Klid, majs, oliekgær	88	103	34	63	—	17	19	83	—	34
Gødning	85	83	45	70	65	120	153	137	109	22
Frø	10	19	21	13	12	9	27	35	28	41
Kartofler, andre varer	38	47	24	—	—	24	—	7	1	6
Bygninger	242	141	131	118	200	7	90	119	183	88
Inventar	69	69	90	175	382	265	172	218	161	118
Mejeri	70	28	26	33	44	66	52	51	68	53
Dyrl., medicin	—	10	5	33	10	2	12	4	4	8
Bedækning	—	6	—	9	15	5	10	—	3	13
Hesteforsikring	—	—	—	—	30	14	25	2	8	34
Løsoforsikring	10	11	12	12	13	14	14	15	14	14
Haglskadeforsikr.	—	—	—	1	1	—	2	7	1	2
Grundforbedr.	19	—	—	2	22	3	187	57	32	52
Forskelligt	55	27	54	8	15	9	59	17	11	14
Kontant husholdn.udg.	239	238	193	183	205	209	190	198	150	144
I alt	3140	4872	3578	3491	2822	2676	4301	3046	3466	2249

Der er meget store variationer i de samlede udgifter, og som oversigten viser, er det variationerne i indkøb af husdyr, der er hovedårsagen, thi som før nævnt rettedes indkøbene efter de gældende priser og høstens størrelse.

Produktionsapparatet blev stadig forbedret, og så har jeg endda fradraget 300 kr. i 1871 og 500 kr. i 1873 (de gode år) i bygningsudgifterne, fordi de har præget af større nybygninger (udvidelser). Også foderindkøbene varierer stærkt og er tilpasset høst og priser på produkterne. Lønningerne stiger ret stærkt, og med de vanskelige år i slutningen af perioden har man søgt at imødegå dette ved stigende anvendelse af løs arbejdskraft.

Efter regnskaberne har lønningerne været følgende i kroner pr. år:

	1870	1875	1879
1. karl	138	184	265
2. karl	57	94	140
Dreng (sommer)	21	23	28
1. pige	78	78	100
2. pige	56	72	100

Det er ikke muligt at få de samlede kostudgifter, hvorfor jeg har medregnet halvdelen af de kontante husholdningsudgifter til folkeholdet, idet både dette og det private antal kostgængere omfattede hver 5 personer.

For 1876 er der i regnskabet foretaget en kalkulation over de samlede kostudgifter, hvori forbruget af egne produkter er medregnet; og da det tydeligt viser, i hvor høj grad kosten var baseret på egne produkter, skal tallene anføres:

De samlede kostudgifter 1876

Indkøb, kr.:

18 pd. kaffe 19,32, 1 pd. cikorie 4,46	23,78	
106¼ pd. sukker 47,98, 49¼ pd. sirup 13,22	61,20	
Kolonialvarer (herunder tobak og chokolade)	23,25	
184 pd. flormel og ris	27,23	
84½ pot brændevin	33,12	
Mjød, vin og rom	27,45	
Eddike og petroleum	12,30	
Salt, soda 5,43, fisk 8,75	14,18	
168 ⁷ / ₈ pd. smør	147,81	370,32

Hjemmeforbrug, kr.:

24 tdr. rug til brød à 15,10	360,00	
5 tdr. 2 skp. byg til mel og gryn à 14,10	73,50	
10 skp. boghvede	17,50	
4 tdr. byg til malt	56,00	
12 tdr. kartofler	60,00	
22 skippund kød	88,00	
8 får	70,00	
1 gris	40,00	
7 kalve	28,00	
7300 pot skummetmælk	292,00	
180 pd. ost	45,00	
10 gæs	40,00	1170,00
I alt		1540,32

Med 10 personer giver det 154 kr. pr. person om året og omtrent 42 øre daglig for hver person. Det kan man da kalde et husholdningsregnskab!

Tallene taler formentlig for sig selv, kun ca. en fjerdedel er indkøbte varer, og så må det endda tilføjes, at alt smørret er indkøbt. Det vil bemærkes, at prisen kun har været 88 øre pr. pd. Det solgte smør fra gården har man afsat til en pris på 112 øre pr. pd. Dette viser klart den store forskel i prisen for smørret fra de

mindre brug til gårdene med et efter datiden ret udviklet mejerivæsen. Det var da også ganske almindeligt, at man i disse brug solgte sit eget smør og indkøbte smør til eget forbrug til små priser fra omegnens mindre ejendomme.

I det følgende skal vises den samlede pengeomsætning, hvori også indgår skatter og gebyrer samt forskellige private poster, så man ser det samlede slutresultat. Det skal dog igen understreges, at resultatet kan forskydes stærkt fra år til år, fordi statusændringerne ikke indgår i opgørelsen, ligesom der heller ikke er taget hensyn til større investeringer i nybygninger. Tallene viser således det løbende driftsøkonomiske resultat – altså en ren kameralistisk betragtning, som endnu beherskede regnskabsføringen på de fleste områder.

Den samlede pengeomsætning, kr.

	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
Landbrugets indt.	3807	6020	4454	5073	3859	5133	5597	4804	4943	3791
Landbrugets udg.	3141	4872	3578	3491	2823	2675	4297	3048	3470	2249
Overskud	666	1148	876	1582	1036	2458	1300	1756	1473	1542
Amtsskat	181	179	184	187	188	200	198	196	208	223
Kommuneskat	126	128	149	119	136	133	127	122	113	101
Nannest	7	7	8	8	10	10	9	11	9	8
Tiende	20	21	23	22	28	28	26	29	25	24
Kirkeskat	13	9	9	9	9	13	17	17	18	18
I alt	347	344	373	345	371	384	377	375	373	374
Renteudgift	199	231	206	237	186	236	329	682	496	568
I alt	546	575	579	582	557	620	706	1057	869	942
Overskud ÷ skat og renter	120	573	297	1000	479	1838	594	699	604	600
Renteindtægt	52	36	71	43	78	62	115	88	24	40
Private gebyrer	37	37	38	17	40	42	56	23	13	40
Til privat forbrug og husholdning	209	646	406	1060	597	1942	765	810	641	680
Kont. husholdning ...	238	239	193	183	204	209	190	197	150	144
Andet privat forbrug	242	290	288	259	457	657	512	610	112	100

De store variationer i landbrugets overskud skyldes i nogen grad priserne, der for de fleste produkter ligger højest i midten af perioden og derefter falder betydeligt i slutningen af perioden, især for kornprisen; men dette rammer ikke disse egne så hårdt, fordi der ikke dyrkes meget korn, hvorimod det betydelige prisfald

for samtlige husdyrprodukter slår hårdt. Imidlertid er tallene som tidligere nævnt stærkt påvirkede af de store indkøb af husdyr, og da der ikke er taget hensyn til ændringerne i statusbeholdningerne, bliver dette afgørende for det løbende års overskud. Det skal igen tilføjes, at tallene ikke giver udtryk for formueforskydningerne. Men som tidligere nævnt er der investeret meget i forbedringer af bedriften, især for bygningernes vedkommende. Dette giver sig tydeligt til kende i renteudgifterne. Det skal også erindres, at hjemmeforbruget af egne produkter heller ikke indgår i omsætningen, hvilket formindsker tallene både for indtægter og udgifter, og især for det beløb, der bliver tilovers til privat forbrug og husholdning. De faste omkostninger til skatter og afgifter holder sig påfaldende ensartet i hele perioden (nannest var de årlige ydelser til præst og degn). Tallene viser, at de offentlige udgifter endnu var små og ret konstante. Vi skal frem til årene omkring den første verdenskrig, før de rigtig begynder at tynde på budgettet; men selvfølgelig skal alt dette ses på baggrund af datidens pengeomsætning, og det er først senere, at pristigningen tager rigtig fart.

De anførte husholdningsudgifter omfatter kun de kontante indkøb til den private husholdning, og såvel dette beløb som de øvrige kontante private udgifter ses at falde stærkt i den sidste del af perioden. Dette skyldes dels de vanskelige økonomiske forhold for bedriften i denne periode, men tillige at børnene voksede til og forlod hjemmet, og de beløb de modtog til læsning og uddannelse er bogført som arveforskud – jo, der var orden i sagerne!

Det er fristende at føje til, at udgiften til aviser, blade og bøger de fleste år ligger omkring 50 kr. og enkelte år når op på over 100 kr. Lad så være, at naboerne godtgør 10-15 kr. årlig for at låne aviserne, det er alligevel et bevis for, at ejeren fulgte med tiden, og at han var forretningsmæssigt indstillet, hvilket særlig kommer frem i den omfattende handel med kreaturer. Man kalder nok 1870'erne de gode kornår, men der var også god afsætning af levende kreaturer syd på; i det hele taget lysner det for afsætning af husdyrprodukter, ikke mindst svin.

De foregående regnskabstal og bemærkninger viser, at selv om gården lå i en egn, hvor man ikke kunne udnytte de gunstige konjunkturer for kornsalg, kunne en mand, der fulgte med tiden og var forretningsmæssigt indstillet, både hvad driftsform og driftsøkonomi angår, påvirke driften i så gunstig retning, at hovedresultatet blev tilfredsstillende, og at livet i bondehjemmet kunne forme sig på en sådan måde, at man næsten kunne ønske sig tilbage til den tids bondevilkår.

Rids af engvandingens historie i anledning af hundredåret for Skjernåkanalens tilblivelse

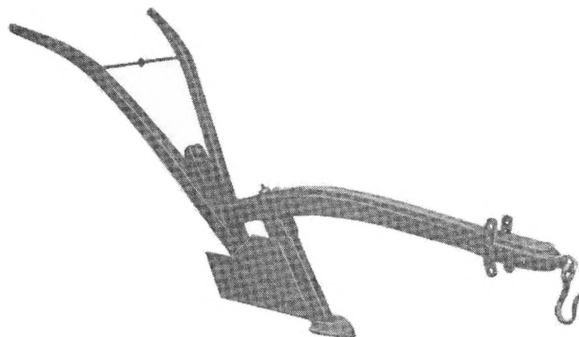
Af viceskoleinspektør M. Mølgaard Nielsen, Sdr. Felding

„Læserne kender nok „vandskræk“, men næppe „vandgalskab“. Det sidste ord er en betegnelse for den glæde, man føler, ved midt i den øde hede at se et frisk åløb. Der er ikke mange af hedeboerne, som ikke lider af denne sygdom, og næppe mange, som kan undgå den, når de færdes oftere i disse egne; thi sygdommen plejer at vokse med opholdet her og er til lykke for beboerne, for det meste uheldberegnet. Tilværelsen i sandfladerne er som oftest knyttet til ådalene; der græsser kreaturerne, der hentes høet til vinterbrug, der avles den bedste sæd, der ligger beboernes våninger, der pusler de gamle med engvandingen, der tyer man hen, når man en sommeraften vil oplive sindet efter en dags møjsommeligt arbejde. Ved åen morer de unge sig med at fange laksørreder med kæppe og lyster, og der spekulerer den driftige bonde på, hvorledes han bedst kan forbedre sin ejendom ved at anlægge vandkanaler. Dalen er hedebondens værdifuldeste ejendom, og åvandet dalens største gode, og derfor er hedebonden både vandgal og vandklog og vil altid vedblive at være det“.

Således tolker Dalgas i „Geografiske billeder“ 1867–68 – et hovedværk, dets lidenhed til trods, i hedens historie – åen og ådalens betydning for beboerne på de udstrakte hedeblader.

Åen og ådalen var hedebondens bedste aktiver, tænk om også åskrænterne og måske endda de højere liggende marker kunne befugtes med det livgivende vand! Ikke for ingenting tænkte han på, „hvorledes han bedst kunne forbedre sin ejendom ved at anlægge vandingskanaler“!

Artier før Dalgas havde en anden af hedesagens pionerer, præsten og digteren St. Steensen Blicher, været inde på samme emne, i den landøkonomiske beskrivelse af Viborg amt 1839. Heri omtaler Blicher bonden Stoulund fra Vallersbæk ved Karup, der var foregangsmand på engvandingens område. Blicher kan ikke finde lovord nok til at prise denne mands ihærdige slid og snilde, når det drejede sig om at udnytte åvandet, især priser han ham for det eksempel, han blev for de andre hedeboender: „Da naboerne så, hvorvel dette lykkedes (Stoulunds arbejde

*Vandfureplor
(Hedeselskabets arkiv)*

med vandingskanaler), at ej alene på den tørre engbund, hvor det såkaldte „katteskæg“ tilforn gav mager græsning og endnu mager hø, samt lidet af begge dele, men og på den forrige lyngbakke, ja selv på de nøgne sande bølgede en tæt og frodig græsgrøde af lidet eller for egnens bønder slet ikke bekendte arter – da hentede de opfinderen som en mirakelmand en efter en anden i stedse større og større omegn på begge sider af åen. Allerede for 12 år siden turde jeg anslå de af Vallersbækmanden skabte enge til at indtage et areal af over 2.000 tdr. land. Nu stiger det måske til det dobbelte“.

Blicher overdriper vel nok, når det drejer sig om de vandede arealer, men at Stoulunds indsats har været af stor betydning og blev højt skattet, derom vidner, at det netop er i anledning af et besøg hos denne hedebonde 30 år senere, at Dalgas så smukt og poetisk, som ovenfor anført, skildrer åen og den betydning, som dens livgivende vand ved overrisling kan få.

Blicher skriver videre i sin indberetning: „Men udenom den her berørte egn går det endnu kun langsomt med sådan engforbedring og engskabelse. Endnu sender den gavmilde jord sit mirakelvand på tusinde steder, hvor man enten lader det gå sin gamle gang, eller endog indsnævrer og forkorter dets vej til åerne. Jeg er langt fra overdrivelser, når jeg påstår, at i dette amt alene over 50.000 tdr. ld. venter på menneskets hjælp for i samme antal at kunne formere kvægbesætningen. Jeg finder for hele Nørrejylland ingen del af landbruget vigtigere end denne, ja denne lige så vigtig som alle de andre tilsammentagne. Thi her handles om at frembringe – ikke noget, men meget af intet. Det er visselig meget under virkelighed, når jeg antager, at i hele provinsen kunne således vindes 100.000 tdr. ld. til frembringelse af 400.000 læs hø, foruden eftergræsning. Det er overflødigt for kyndige at beregne forøgelsen herved af udførselskvæg, smør, ost, uld, flæsk – den formerede og forbedrede kornproduction ej at forglemme.

Men skal der bies, til alt dette kommer af sig selv. Alt modnes sent her i Jylland, også gode planer. Jeg behøver ikke at nævne, hvem eller hvilken kraft her

kunne indgribe. Men jeg tillader mig alene at bemærke, at et hurtigtvirkende og ikke meget bekosteligt middel ville frembyde sig deri, at en eller flere kyndige og for landvæsenet nidkjære mænd i den angivne hensigt berejste landet, henvendte ejernes opmærksomhed på gjenstanden, oplyste dem om fordelene og vejledte dem i værket“.

Var det ikke netop det, der skete 40 år senere med Dalgas og Hedeselskabet!

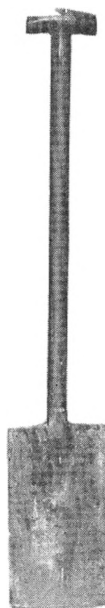
Såvidt Blicher. Interessen for engvanding var dog ikke først opstået på amtsbeskrivelsernes tid i 1830–40'erne, men gik tilbage til landboreformernes nybrud for dansk landbrug. Så tidligt som i 1786 stillede således Landhusholdningsselskabet en prisopgave om emnet og lod udarbejde en vejledning. At samme selskab virkelig har interesseret sig for spørgsmålet, kan ses af, at det har uddelt præmier „For de bedste indretninger til engenes vanding“, i alt 26 anerkendelser i tidsrummet 1785–1813.

Diskussionen om betimelighed og mulighed af engvanding gik videre i de følgende år. Således skriver Th. Hasle (Holbæk amt): „Et almindeligt overrislingsarbejde af alle engene ville vist hos flere landmænd finde forfægtere, men lige så mange modstandere“. I beskrivelsen af Frederiksborg amt gav G. Sarauw en oversigt over de forskellige former for engvanding. Han skelnede mellem opdæmning om foråret, hvorved engene i forsommeren gav bedre græsafgrøder, overrisling ved hjælp af grøfter eller små kanaler – „den virksomste slags vandingsenge“ – og vandingsanlæg, hvor vandet ad mekanisk vej hævedes til den højde, der var nødvendig for at opnå en effektiv fordeling i det vandtrængende område. På Falster lod Det Classenske Fideikommis indkalde en engvandingsmester fra Hannover, men det forblev uden større betydning, da bønderne ikke var interesserede.

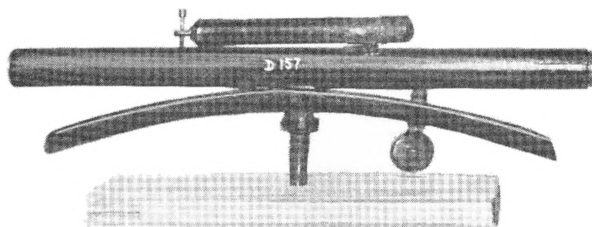
Også i Jylland, naturligvis, påbegyndte fremskridtsbønder vandingsanlæg. Således anlagde ejeren af Møltrup ved Skanderborg en eng i etager, hver især inddelt i skrånende bed, fra hvis rygge vandet silede ned for at opsamles i grøfter, der ledte det til næste etage, o. s. v. Det blev en arbejdskrævende og dyr foranstaltning, der ikke ligefrem fristede andre; ikke mindre end 120 rigsdaler pr. td. Id. Alt i alt kan man sige, at på enge, hvor der var god jord i forvejen, blev engvanding ingen succes.

Det var på hedeegnene, hvor „engvanding var en radikal forbedring“, at den fik stor og varig betydning.

I Ringkøbing amt var det især Hammerum herred, der blev hjemsted for vandingsanlæg. Hammerum herred med dets karrige jor-

Drænspade (Hedeselskabets arkiv)

*Nivelleringsinstrument
(Hedelselskabets arkiv)*

der, men også med betydelige vandløb og engdale havde virkelige naturlige forudsætninger for, at dets beboere kunne blive grebet af „vandgalskab“.

I J. C. Halds indberetning for amtet omtales Palle Flø i Kollund, der havde givet „et herligt eksempel i det store“ ved at skabe en eng af mosejord.

I 1843 opnåede Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab at få 10 bønderkarle udtaget til oplæring i engvanding. De blev i øvrigt fritaget for værnepligt, når de efter 3 års tjeneste ved engvandingsanlæg havde fulden deres uddannelse med godt resultat. Blandt disse var W. Feddersen, der senere oprettede en engvandingsskole i Karup, og hos hvem selveste Dalgas kom i lære i praktisk engvandingslære. Justitsråd Krarup fortæller i „Nogle betragtninger“, at Dalgas derefter spurgte Feddersen, om han ville stå i hans tjeneste. Hertil svarede Feddersen kort: – Ja, saml nu først en million, hvilket kaptajnen faktisk gjorde og mere til.

I 1840'erne blev engvanding ligefrem en modesag, og vistnok i 1844 stiftedes Ringkøbing Amts Engvandingsaktieselskab med så fine navne i spidsen som etatsråd Tang på Vosborg, Fjelstrup fra Sindinggård bl. fl. Aktiekapitalen på 4.000 rdl. blev snart tegnet, selv tjenestefolk tegnede aktier à 100 rdl. Man købte Nørre Søbygård, der havde et stort tilliggende af hede. Men engvandingsanlæggene, der nu blev anlagt, blev alt for dyre, og på få år var hele aktiekapitalen sat over styr. Dette projekt gav altså lommesmærter, også til småfolk, men på den anden side gav det, dets vanheld til trods, nok alligevel forøget interesse for engvanding.

I hvert fald blev der i herredet på privat initiativ anlagt adskillige overrislingsanlæg, dels med strømhjul og dels med kanalsystemer med tilhørende grøfter og render som forudsætning.

Strømhjul eller vandløftningshjul, som det også benævntes, blev drevet rundt af åstrømmen, og samtidigt løftede det vandet op i påhængte kasser. Derfra kom vandet op i opsamlingsrender og blev ledet ud over åskrænterne. Disse hjul kunne give mellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{2}{3}$ kubikfod vand i sekundet og kunne vande et par tønder land, men blev ofte benyttet til langt større areal, så arealet faktisk kun fik „en strint vand“ uden større virkning.

Strømhjul var imidlertid dyre, ca. 300 rdl., og de kunne let ødelægges, når strømmen blev for voldsom. „Derfor er der næppe en eneste ejer, som ikke længes efter at få hjulvandingen erstattet med kanalvandingen“ (Dalgas). Men at de var almindelige, derom vidner Dalgas' beskrivelse af forholdene ved Vorgod å. Her var der anbragt 24 strømhjul af 6 à 7 fods højde.

Blandt dem, der gik i gang med vandingsanlæg var også Ole Nielsen fra Søndergård i Skarrild. Hans arbejde blev påskønnet med Landhusholdningsselskabets Store Sølvbæger. I selskabets beskrivelse af hans indsats hedder det bl. a.: „Han har med megen møje opdyrket, planeret og merglet et stort tilforn ganske unyttigt stykke hede, som han berisler ved hjælp af flere 1000 alen, tildels 3 alen dybe grøfter, hvorigennem vandet ledes fra en lille møllebæk“.

At engvanding har været af ikke helt ringe omfang i årene 1840–70 i Ringkøbing amt, derom er der mange vidnesbyrd, især hvad Hammerum herred og dets nærmeste omgivelser angår. Blandt de overenskomster, der blev indgået i forbindelsen med Skjemåkanalens etablering, er der således også en overenskomst med flere lodsejere ved Hjöllund bæk, der fra denne bæk havde ledet vandet ud over deres jorder i et overrisslingssystem, som nu berøres af den nye kanal. Om denne aktivitet for at udnytte vandløbene til overrisning har Dalgas fortalt optaget og levende i „Geografiske billeder“. Her gengivet summarisk:

- a) En række småbække overrisler slugterne ved Mom- og Hjortballe-bakkerne. Disse bække løber ud i Kibæk mølledam.
- b) Ved Vandå (Vonå) fra Mamme mølledam til udløbet i Vorgod å ved Viumkrog er der syv opstemninger med vandingskanaler fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ miles længde. Her kan overrisles ca. 300 tdr. ld.
- c) Ved bække til Vandåen, således Pårubækken, er der vandingsanlæg. Især roses mølleren i Viumkrog for sit arbejde for at benytte bækkens vand.
- d) Ved Vorgod å havde åen skåret sig dybere og dybere ind under engkrogenes overflade, hvilket bevirkede, at „dalens beboere i begyndelsen af dette århundrede (19. årh.) var i færd med at gå til grunde, da de besluttede sig til ved kunst at råde bod på, hvad naturen nægtede dem, nemlig til at vande“. Det var her, de tidligere omtalte 24 strømhjul blev anbragt. I forbindelsen med omtalen af Vorgod å nævntes sognefoged Niels Østergaards indsats. Han tog fat på engvanding ved Viumbæk og skabte efterhånden ved vandets hjælp 50 tdr. ld. givtig eng, der om året gav ca. 140 læs hø, således at besætningen, der i 1838 kun var på 8 kreaturer, var flerdoblet, da Dalgas besøgte ham.
- e) Ved Karstoft å finder Dalgas 6 kanaler i strækningen fra Nørre Karstoft til Clasonsborg, og han omtaler dem således:
  - 1) Rønnumkanalen, som vander Clasonsborgengene, fører $4\frac{1}{2}$ kubikfod vand i sekundet og vander 20 tønder land.
  - 2) Sønder Karstoft kanalen fører ca. 10 kubikfod vand i sekundet og vander på nogle gårdmænds lodder 50 tdr. land.
  - 3) Hovbjergkanalen fører ca. 4 kubikfod vand i sekundet og vander på nogle gårdmænds lodder 20 tønder land.
  - 4) Møllekanalen fører 16 kubikfod vand i sekundet og driver en lille kornmølle, foruden at den om natten vander på Karstoft ejendom ca. 50 tønder land.
  - 5) Lille kanal på 5 kubikfod vand vander på Karstoft ejendom ca. 20 tønder land.
  - 6) Nykanal, anlagt i 1867, fører 15 kubikfod vand i sekundet og vander på Karstoft ejendom et areal af 60 tønder land.

I alt blev der vandet ca. 220 tønder land, der gav ca. 600 læs hø. Det var ikke mærkeligt, at det „ærgrede Dalgas, at bestemmelserne ikke tillod at præmiere Møller på Nr. Karstoft for hans betydelige indsats“.

Gammelt stemmewærk ved Skovbjerg (Hedeselskabets arkiv)

Af ovenstående vil det ses, at det er de mindre vandløb, hedeboenderne har forstaaet at udnytte til vanding. Overrisling og vanding ved de store vandløb blev det forbeholdt Hedeselskabet at gennemføre. En beskrivelse af dette arbejde i engvandingens tjeneste i enkeltheder vil i denne sammenhæng imidlertid føre alt for vidt, men de vigtigste data skal her omtales.

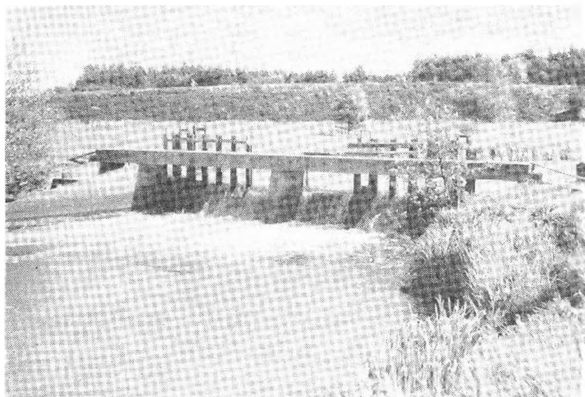
- 1866 Beretning om Det danske Hedeselskabs engvandingforetagender. Heri slås fast, „at selskabet indtil videre kun vil befatte sig med *anlæg af hovedkanaler*, medens det ganske ville overlade det til beboerne selv at udføre *detailanlæg*“.
- 1866 Hedeselskabet overlades 10.000 rdl. til vandingsformål af Det Classenske Fideicommis.
- 1867-68 Dalgas bog: Geografiske billeder I og II fra rejser i hedeegne, hvorpå han har fået et nærmere kendskab til de vandingsanlæg, der er blevet oprettet på privat basis, og til, hvor Hedeselskabet kan sætte ind.
- 1869 Brønsted knyttes til Hedeselskabet og får til særlig opgave at lede arbejdet med vandingskanaler.
- 1870 Der oprettes en foreløbig engvandingsskole i Karup til uddannelse af engmestre, der særlig skulle hjælpe bønderne med udførelse af detailanlægene og give råd og vejledning med hensyn til pasning af disse. Skolen lededes af engmester W. Feudersén.
- 1870 Selskabet vedtager at præmiere små veludførte vandingsanlæg.
- 1870 Rigsdagen bevilger et årligt tilskud til engvanding, foreløbig på 1500 rdl. årlig.

- 1872 Beretning om Hedeselskabets foreløbige arbejde med oprettelse af vandingskanaler:
 Skjernåkanalen, ca. 20 km lang.
 Sandfeld-Hesselvig kanal, ca. 10 km lang.
 Clasonsbor-Borris kanal, ca. 10 km lang.
 Borris vestre kanal, ca. 15 km lang.
 Borris østre og Vium kanal, ca. 15 km lange tilsammen.
 Ved Sønder Omme å 4 kanaler fra 6 til 11 km lange.
 Ved Karup å 10 kanaler af ringe længde hver.
 Ved Grindsted å 6 kanaler af ringe længde hver.
- 1877 Dalgas udsender bog om engvanding med forordet: „Disse betragtningers kjerne er: dels at fastslå de allerede kendte gode engvandsanlæg, dels antyde i hvilken retning nye undersøgelser bør gå“. Bogen er opdelt i en række korte vejledninger og oplysninger til hjælp for menigmand. Til eksempel:
Regel 38. I almindelighed vil man ved vore jyske åløb ifølge gammel praksis forbruge følgende vandmængder til fuld vandmængde, alt pr. td. land:
 Enge af ringe bredde mellem å og kanal ..... $\frac{1}{2}$ kubikfod vand i sek.
 Sandenge af 100 å 200 alen bredde og jævnt fald ..... $\frac{1}{3}$ kubikfod vand i sek.
 Gode engkroge af almindelig bredde (100-200 alen) ... $\frac{1}{4}$ kubikfod vand i sek.
 Enge af stor bredde og med stort fald ..... $\frac{1}{8}$ kubikfod vand i sek.
 I reglen kan som passende gennemsnit sættes ..... $\frac{1}{4}$ kubikfod vand i sek.
Regel 37. „Her i landet og overhovedet i Nordeuropa er den måleenhed, som man i praksis hyppigst bruger, og som er den bekvæmste, kubikfoden pr. sekund.
 En vandstrøm, som fører 1 kubikfod i sekundet, vil i løbet af 1 sekund netop fylde en kasse, der rummer en kubikfod, og som altså f. eks. er 1 fod høj og 1 fod bred på begge ledder“.
Regel 92. „Sommervandingen skal kun beskærme engen mod tørke“.
- 1877 Engvandingsskole oprettes på Hesselvig Enggård med plads til 12 elever. Her bliver der også skole for engvandsforsøg.
- 1880 Over 60 kanaler fuldført i alt, deriblandt nu det store kanalanlæg ved Kongeåen, kanaler på begge sider i et selskab på mere end 100 lodsejere.
- 1880-91 I dette tidsrum væsentligt kun anlagt små kanaler, men fordelt over hele Jylland, en del tidligere anlagte kanaler af private reguleres, deriblandt den 10 km lange Ørbæk kanal i Hoven sogn. Kanalanlæg projekteret ved Gudenåen blev vist ikke fuldført.
- 1891 Hedeselskabet nu anlagt 102 kanaler med en samlet længde på godt 350 km, heraf 43 kanaler i Ribe amt, 27 i Ringkøbing amt, og i Viborg amt 10 vandingskanaler. Samlet vandingsareal ca. 12.000 tdr. land. Kanalerne fører 2250 kubikfod vand i sekundet. Udgifterne til samtlige kanalanlæg stod beboerne i over 1 mill. kr., men værdistigningen var flere gange dette beløb. Det var dengang, penge var noget værd!
- Efter år 1900 kun oprettet 12 kanaler. I alt oprettet 114 kanaler på ca. 400 km, der vandede ca. 8.000 ha. - Fra nu af er det ikke engvanding, der står på dagsordenen for Hedeselskabet, men afvanding af lavtliggende arealer og af lavvandede vige.

Skjernåkanalens tilblivelse

Hvem der har taget initiativet til det store kanalprojekt ved Skjern å, står ikke ganske klart. Men man kan vel formode, at den almindelige interesse for engvanding i midten af forrige århundrede har været dens forudsætning. Denne interesse havde jo også langs Skjern å sat sig, som vi har set, spor i form af mindre kanaler og strømhjul. Den påbegyndte engvanding var imidlertid lige så lidt her som f. eks. ved Vorgod å tilstrækkelig til at tilfredsstille behovet. Mange planer var derfor under overvejelse, også fra statens side. Således lod Chr. VIII foretage en omhyggelig nivellering af Skjernådalen, dog alt uden „et praktisk resultat kunne fremkomme“.

I en artikel i Hedeselskabets Tidsskrift 1896 af Chr. Dalgas angives med den

*Nyt stemmeværk ved Sandfeld
(Hedeselskabets arkiv)*

daværende formand for kanalselskabet, K. K. Thomsen, Drongstrup, at justitsråd Krarup, Herning, sammen med kaptajn Læssø havde ladet indvarsle til møde om sagen i 1864, men uden resultat. Denne fremstilling imødegår Krarup i et senere nummer af bladet, og da hans artikel alt taget i betragtning synes at være bedst underbygget, lægges her kortelig hans redegørelse til grund. Justitsråd Krarup havde gennem et mangeårigt virke i Hammerum herred fået en betydelig indsigt i forholdene der. Men Krarups indlæg fremkommer mange år efter, så man gør nok klogt i at regne med, at der kan være sket visse erindringsforskydninger, som Fridlev Skrubbeltrang anfører i „Det indvundne Danmark“.

Krarup beretter, at han i 1865 havde lejlighed til at forelægge indenrigsminister Tillisch et kanalprojekt ved Skjern å. Denne ledsagede dette år kongen på en rejse til Ringkøbing. Resultat af denne samtale blev, at der blev indsendt et andragende om støtte til projektet til indenrigsministeren. Tillisch, der også var direktør for Det classenske Fideicommiss, sendte senere Krarup et brev, hvori det meddeltes, at Fideicommisset havde skænket 10.000 rdl. til engvandsformål i Midtjylland. Krarup blev glad. „Jeg var som himmelfalden og sammenkaldte beboerne, der underskrev en taksigelse til giveren. Imidlertid forholdt dog en del beboere langs vandløbene sig så uforstående og tvivlende, idet de anså tilsagnet for utroligt, at de nogen tid eftersendte en mand til mig (Lars Studsgaard i Skarrild) for at få brevet at se!“ Nu var der altså penge til rådighed, men hvem skulle anvende dem? Et engelsk konsortium med kreditforeningsdirektør Møller i Ringkøbing som mellemmand var interesseret i at få anlæggelsen af kanalen i entreprise, men dette var indenrigsministeren ikke interesseret i, de 10.000 var en gave og skulle ikke anvendes i forbindelse med et kommercielt foretagende. Krarup henledte Tillisch's opmærksomhed på Dalgas, men Hedeselskabet var i sin vorden og endnu

*Skjernåkanalen 1925
(Hedeselskabets arkiv)*

ikke accepteret. Krarup selv ønskede ikke at have med sagen at gøre direkte, da han havde rigeligt med tillidshverv i forvejen.

Den officielle medvirken skulle så foreløbig ske gennem indenrigsministeriet, og måske var det dette, der foranledigede, at Hedeselskabet udarbejdede et projekt. I hvert fald fik Det danske Hedeselskab de 10.000 rdl. at forvalte.

Dalgas selv fortæller, at beboere fra Arnborg, Skarrild og Borris sogne henvendte sig til Hedeselskabet om sagen, vistnok i 1867. Hvem der har været beboernes talsmænd, kan næppe siges bestemt, men uden tvivl har degnen i Sdr. Felding, Christensen, været blandt dem. Af brevveksling mellem denne og Dalgas synes det at fremgå, at beboere vel sagtens med Christensen som pennefører havde søgt om økonomisk hjælp til et kanalprojekt hos Det Classenske Fideicommis. Sdr. Felding-degnen skriver til Dalgas, at når beløbet ikke skulle „falde i vor lod“, var han glad for, at Hedeselskabet havde fået overdraget det.

Mon ikke det i det hele taget er rimeligt at antage, at de mænd, der udgjorde den første bestyrelse, „der kun skulle fungere så længe, kanalanlægget fandt sted“, også har været de igangsættende. Heriblandt er nemlig også „skolelærer Kristensen“. Foruden ham bestod denne foreløbige bestyrelse af gårdmand Th. Kr. Madsen, Drongstrup, og gårdmand Jens Bjørslev; disse tre repræsenterede Sdr. Felding. Fra Skarrild var husmand Anders Jensen, Silstrup og gårdmand Peder Clemmensen, Skarrild Krog, repræsenteret.

Kanalen blev en realitet, men at der har ligget et kæmpearbejde forud, får man et levende indtryk af ved at blade bl. a. Hammerum herreds skøde- og pantebog igennem. De mange heri nedfældede bestemmelser og protokollater fortæller om de mange og sikkert ofte vanskelige forhandlinger med de mange interesserede,

Vandingseng, Skotbjerg Plantage. Fot. 1888. (Hedeselskabets arkiv)

som Hedeselskabet og vel også den første bestyrelse har måttet føre for at få sagen til at glide. Forhandlinger om linieføring for kanalen, om den rette placering af bikanaler, om bygning af vejbroer, om nedkørselsveje, om erstatning til de lods- ejere, som ville få gene, men ingen fordel af kanalen, om tildeling af vand- mængde, om optagelse af lån til udgifterne, en række problemer, hvis løsning på mange måder sprængte hedebondens selvtilstrækkelighed og opfattelse af dit og mit. Virkelig en skole til opøvelse af samarbejdsvilje og demokrati. Uden en Dalgas med hans organisationstalent, hans overtalelsesevner og hans praktiske sans og dybtgående kendskab til egnens befolkning var dette næppe gået.

Her skal fremdrages enkelte uddrag af „*Vandingskontrakten for interessenterne i og de skadelidende ved Den store Skjernåkanal*“.

Vi undertegnede grundejere i Skarrild og Borris sogne, som sammen får nytte af ovennævnte vandingskanal, vedtager herved følgende bestemmelse om kanalens anlæg, dens vedligeholdelse, udgifternes fordeling og for øvrigt om det indbyrdes forhold imellem os i anledning af kanalen.

1. Kanal anlæget udføres på basis af landvæsenskommissionsforretningen af 5. og 6. november 1867 inklusive de deri indlemmede overenskomster dels mellem os interessenter og dels mellem de forskellige skadelidende, hvilken forretning og hvilke overenskomster vi erkender at være i et og alt retsgyldige, for så vidt de ikke er modificerede ved nedenstående forretninger . . .

2. Vi undertegnede grundejere i ovennævnte tre sogne erklærer herved, at vi på vor egen bekostning ville udføre og i fremtiden vedligeholde den af Hede-selskabet projekterede vandingskanal, der optages fra Skjern å til Kideris å ud for Arnborg Grene og føres på den nordre side af Skjern å til Ahlergård, og at vi i fremtiden ville danne et vandingsinteressentskab, således at udgifterne én gang for alle og i fremtiden fordeles imellem interessenterne i forhold til den vandmængde, som de erholde af kanalen . . . Den ovennævnte fordeling af afgift og vand foretages således, idet det ved hver fuld vandgrøft forstås $\frac{1}{96}$ af den vandmasse i kanalen, som kan komme til nytte for interessenterne, altså af kanalens hele vandmasse mindre end vandsvindet.

Herunder står så 45 navne, en lodsejer fra Borris, nemlig Jens Thomsen Ahlergaard, 31 fra Sdr. Felding, deriblandt lærer Christensen, idet skoleloden overtager 2 parter, og pastor Sørensen, der på præsteembedets vegne overtager 4 parter. Selskabets senere formand, Jens Madsen i Tarp, synes at have mest gavn af kanalen, da han erholder ikke mindre end 5 parter. I Skarrild er der 13 interessenter, deriblandt præsten, pastor Richard, der driver præstegården; han skal have $3\frac{1}{2}$ part . . .

Vandets fordeling sker ved hjælp af tude, som hver interessent anskaffer og vedligeholder på egen regning, men som nedlægges på fælles regning. Tudenes dimensioner beregnes efter de regler, som er angivne i Vincens rationelle engbygningskunst. De skulle være lige så lange, som dæmningen er bred, mindst fem fod lange . . .

Hovedkanalen opstemmes i Skjernåen østen fra Arnborg Grene med $\frac{1}{4}$ fods opstemning, og fra Kiderisåen vesten for Arnborg Grene med $\frac{4}{4}$ fods opstemning, således at opstemningen af disse to stemmевærker sættes i forbindelse med hinanden ved gennemgravningen sønden for Grenegården. Derfra gives hovedkanalen et fald af $\frac{1}{7000}$ indtil Skarrild kirke, et fald af $\frac{1}{6000}$ indtil Felding sogns østre grænse, et fald af $\frac{1}{5000}$ indtil Felding Tarp, et fald af $\frac{1}{4000}$ indtil Felding Overby, og et større fald derfra mod vest . . . Oprensningen af kanalen skal i reglen foretages i april og september. I overensstemmelse med det, der er vedtaget ved landvæsenskommissionsmøde af den 5. og 6. november, holdes stemmевærkerne i Arnborggrene åbne fra 1. januar til 30. april, så at kanalen ikke i denne tid fører noget åvand. Bestyrelsen er ligeledes berettiget til i september ved den årlige oprensning at tømme kanalen i løbet af fire dage, imod at interessenterne varsles ved bekendtgørelse på kirkestævne . . .

Vi interessenter i Skarrild sogn bemyndiger herved bestyrelsen til på vore vegne at afslutte et lån på 3.965 rdl., hvilket beløb skal anvendes til dækning af den første del af vore udgifter til kanalens anlæg, således at beløbet fordeles imellem os i forhold til vore andparter af vand og udgift, og indestår vi alle for én og én for alle for det hele beløbs prompte forrentning og afbetaling. Bestyrelsen kan afslutte lånet med en forrentning af højst $5\frac{1}{2}$ procent p. a. og mod, at det til-

10.	Reiseudgifter udførelse af	- - -	200 .
11.	13 Rye nye 2. halv år under Regjeringens sæl p: 150 Ollen	1 1/2 - - -	130 .
12.	Indtægter udførelse af	- - -	1773 40
	afslutning af de 2 halv årene udførelse af	Summa =	2300 .
		Summa Summa	2500 .

Lashinis: Mai 1870.

Overslag til Skjernkanalens slutsum (Hedeselskabets arkiv)

bagebetales i løbet af mindst 10 år hvert år med en tiendedel af hele beløbet, og således at den første tilbagebetaling finder sted 5 år efter, at lånet er optaget. Denne deklaration tinglyses på vore ejendomme, hvis det forlanges. Vi undertegnede beboere i Sønder Felding sogn bemyndiger herved bestyrelsen til aldeles på samme vilkår på vore vegne at afslutte et lån på 6500 rdl. Bestyrelsen er dog kun berettiget til at afslutte ovennævnte tvende lån under reservation af, at arbejdet virkelig kommer til udførelse . . .

Bestyrelsen bemyndiges til at opfordre Det danske Hedeselskab til fremdeles at lede den videre projektering og senere arbejdets udførelse . . .

Vi erklærer os villige til at afgive fornøden daglejeassistance og befordring til Hedeselskabets ingeniører . . .

For det tilfælde, at arbejdet kan blive påbegyndt til den kommende vinter, forpligter vi os til at indbetale vor andel af udgiften i 6 dele til 1. januar 1871, 1. april, 1. juli og 1. oktober 1871, 1. januar 1872 og 1. april 1872 . . .

Bestyrelsen anmodes navnlig om at afslutte underhandlingerne med den for-nævnte Niels Pilgaard og så med ejeren af Søndergård i Skarriid . . .

Poul Nielsen erholder ret til ved et vandløftningsapparat at optage indtil en

kubikfod vand i sekundet af kanalen til vanding af sin ejendom på den betingelse, at det således optagne vand efter at være afbenyttet til vanding, føres tilbage til kanalen . . .

Undertegnede Niels Olsen Pilgaard og Peder Jensen Elkjær, ejere af matr. nr. 12 af Hesselvig, matr. nr. 21b af Hjøllund, tillader, at den i år nordre Skjernåkanal føres over vore ejendomme . . . Interessentskabet bekoster og vedligeholder en kiste under den projekterede Skjernåkanal for vandet i vor kanal øst for Hjøllund bæk således, at den vandmængde, som denne vor kanal for nærværende tid kan føre, uhindret kan passere under den projekterede kanal . . .

Ovenstående er kun en ringe del af de nedfældede bestemmelser og aftaler, der er underskrevet fortrinsvis i tidsrummet 1870–71. Interessant er det i øvrigt at bemærke, at forholdsvis mange har underskrevet „med ført pen“. Længere er det ikke siden, at vi havde en almue, fremmed for bog og pen.

To navne støder man på utallige steder, underskrivne som vitterlighedsvidner, Dalgas og Brønsted. Dalgas er ikke glemt i dag, heller ikke glemt i denne beskrivelse. Brønsted er mindre kendt, og dog har hans arbejde for Skjernåkanalen såvel som for de mange andre kanalprojekter, Hedeselskabet ledede, været af stor betydning. Brønsted var Dalgas' forlængede arm, havde den tekniske viden ifølge sin uddannelse, der skulle til for at tilrettelægge og lede de mange vandingsprojekter – hertil kom, at han nærrede sin foresattes begejstring for sagen og måske mere til. Plantningssagen stod vel, når alt kom til alt, Dalgas' hjerte nærmest; Brønsted virkede som kanal- og ingeniør fra 1870 til sin død i 1893. Han boede i nogle år på Hesselvig Enggård, hvorfra han da førte tilsyn med de igangværende projekter. Han havde som Dalgas befolkningens urokkelige tillid.

I øvrigt er at notere, at overslaget over udgifterne vedrørende kanalen udviser en beregnet sum på i alt 25.000 rdl. Hertil kom, at Hedeselskabet gratis projekterede og ledede arbejdet, samt at mange af lodsejerne tog del i arbejdets udførelse.

Som tidligere omtalt havde Det Classenske Fideicommis bevilget 10.000 rdl. til vandingsagen, heraf fik Skjernåkanalen ca. 2.500 rdl. De før omtalte lån blev optaget i Sparekassen Bikuben, der havde til opgave at træde til ved større samfundsnyttige opgaver, som de lokale og dengang små sparekasser ikke magtede.

I denne artikel er kanalen blevet kaldt Skjernåkanalen, men den har haft flere navne. Bestyrelsen vedtog i sin tid for at hædre den generøse giver at kalde den Classens Kanal; endvidere har den heddet Store Skjernåkanal og også Nordre Skjernåkanal. På enen blev den i lang tid slet og ret kaldt for Dalgaskanalen, med stor ret. Kært barn har mange navne.

Et par noget dramatiske begivenheder i kanalens historie skal korteligt omtales.

Den første indtraf i forbindelse med de forhandlinger, der blev ført med egenens beboere. Den omtales både af Dalgas' søn, C. Dalgas, og af Krarup. C. Dalgas beretter med K. K. Thomsen som hjemmelsmand: „Enkelte mænd satte sig imod anlæget med hænder og fødder, således N. N., der ikke for nogen pris ville

*Skarrild akvadukten
1951
(Hedeselskabets arkiv)*

have kanalen gennem sin ejendom. Da således entreprenøren, der skulle grave kanalen, kom til N. N., forbød denne ham at grave videre. Under disse omstændigheder måtte kaptajnen og bestyrelsen give møde, og Dalgas spurgte da N. N., om det var hans mening at standse arbejdet. „Ja, det er det“, svarede N. N. – „Godt“, sagde Dalgas, „og hvilke midler vil De anvende for at bevirke det?“ Imidlertid gav N. N. efer, kanalen kom over hans jord, og han blev af den grund en velstående mand“.

Krarup beretter: „Dalgas' glimrende talent til at samle interessenter om en større plan kom nu frem, og det kunne nok behøves, thi en eneste genstridig lods-ejer kunne nemlig forhindre et helt stort anlæg, hvad der var nær ved at ske med det største anlæg ved Skarrild kirke, hvor protesterne kom frem i den skarpeste form. Landvæsenskommissionen – hvoraf jeg var medlem – var samlet flere dage i den anledning. Sagen lykkedes, men det er morsomt nu at tænke tilbage derpå!“

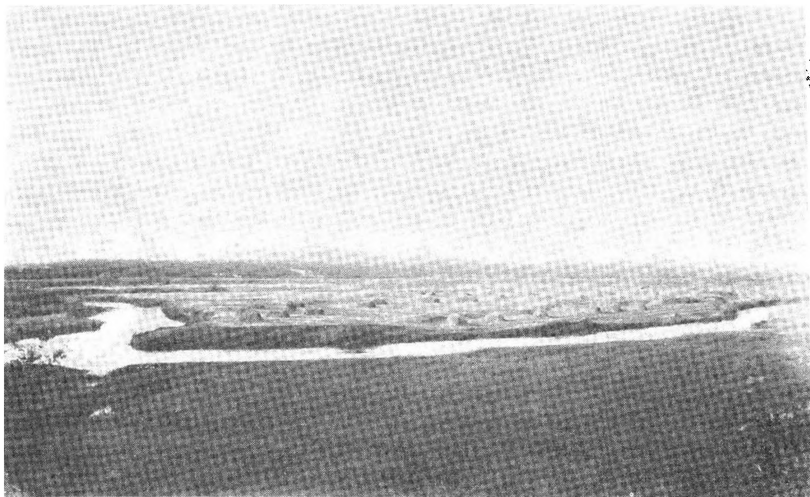
Det morsomme var det nu nok så som så med i de bevægede dage! Om det er det samme tilfælde, står dog ikke helt klart, men er det sikkert. Det forekommer mig i øvrigt, at der ikke er nogen grund til den store indignation over det skete. Modstanden kom nemlig så vidt vides fra den selvsamme gård og vel også slægt, som fik det tidligere omtalte sølvbæger – for engvanding! Er dette tilfældet, er der vel ikke så meget at sige til, at man var øm over det pionerarbejde, der tidligere var gjort, og som måske nu berørtes på en sådan måde af det nye kanalprojekt, at dets betydning gled totalt i baggrunden. Det er ikke en ringe egenskab at hævde egen ret, især når man senere erkender, at man måske også rummer en part af uret over for fællesskabet og bøjer sig for dette.

Den anden begivenhed hændte i 1949, da det værste uvejr i mands minde drog hen over egnen i form af torden og haglnedslag. Uvejret var så voldsomt, at landevejen igennem Skarrild blev ufremkommelig på grund af vandmasser og hagldriver. Ikke alene det. Kanal-dæmningen blev revet op, og træaquadukten, der ledede kanalvandet over Møllebækken, brød sammen, så vandet fra både kanal og bæk fossede i en bred strøm ned over åskrænten. Der måtte nu anlægges en ny „vandbro“, der blev indrettet i sten, og samtidig blev der bygget et nyt stemmeværk. Udgiften til dette blev på over hundrede tusinde kroner eller vel lige så meget, som hele kanalen, omregnet i sin tid, kostede. Mens dette arbejde stod på – i det meste af den påfølgende sommer – førte kanalen ikke vand. Uden tvivl var der adskillige landmænd, der fik deres vaklende tro på kanalens betydning for afgrøderne afstivet i denne sommer!

Skjernåkanalen – landets største i sin art med en længde på ca. 20 km – er i dag ikke den eneste, der stadig er i brug, men alligevel en af de ganske få, der har kunnet hævde sig over for udviklingen. Hvilken betydning har den så haft i de hundrede år, der er gået. Det er vanskeligt at afgøre konkret, lettest at måle i den stærkt forøgede højbærgning og græsning, men da den sine steder ligger langt fra åen, har den også haft en ikke ringe indflydelse på de mellemliggende arealer ved den grundvandstigning, der her finder sted. Det har forøget mulighederne for bedre kornavl og større roeafgrøder.

Chr. Dalgas skriver i 1894 i Hedeselskabets Tidsskrift: „Eng spiller for hede-bønderne en så uhyre stor rolle, at man knap kan værdsætte den højt nok, og at Skjernåkanalen har bragt velstand, ser man da også straks af den omstændighed, at gårdene langs denne nu er mere eller mindre udbyggede og tiltagende i antal, mens gårdene syd for Skjern å, hvor der ikke kan vandes, ere få, og flere ere faldefærdige!“

Hvad mente hedebonden selv? I 1891, da Hedeselskabet holdt 25-års jubilæum, aflagde man besøg i Sdr. Felding. En af landmændene, der kørte nogle af gæsterne fra Troldhede station, udbød, da de kom forbi nogle tørre arealer, der ikke kunne få gavn af åvandet: „Ser De marken der, hvor det ene rugstrå står og råber efter det andet, eller græsmarken der, tottegræs, knap sulteføde til får – sådan så det meste af jorden her ud før 1872. Vi sad sultende ved vore gårde; jeg døjede med at holde 7 køer og to heste på min gård, nu holder jeg 24 gode kreaturer og 5 heste. Der er nu den mand ovre i den bitte gård, han har 18 høveder på nogle og fyrretyve tønder land, og det endda gode høveder. Ja, vandet har gjort os rige – og derfor kan Dalgas få os til at køre til gilde, så ofte han vil. Vi skylder ham mere, end vi nogen sinde får betalt. – Ser De, der højt oppe ved de lyngbakker, næsten en fjerdingvej fra åen, dér går kanalen oppe; blev der lagt rør ned til min gård, kunne vandet stå over min lade“. Denne bonde, der tidligere havde følt fattigdommen på krop og i sind og nu kommet i velstand, ramte nok plet, når kanalens betydning dengang skal beskrives.

Overrislingsenge langs Skjernåen (Hedeselskabets arkiv)

I dag er det naturligvis helt anderledes. Udviklingen har måske endda ganske overflødiggjort også denne kanal. Men den ligger der endnu og fortæller sin historie og præger landskabet.

Var det mon ikke en ide, om naturfredningsnævnet fredhelligede den og stillede midler til rådighed til dens bevarelse – de kan ikke være betydelige.

Og endnu ét: Hvornår får en landbrugsstuderende øje for, at der faktisk her ligger en opgave og venter på at blive løst: „En videnskabelig undersøgelse af engvandingens betydning for landbrugets udvikling i Midtjylland i sidste halvdel af forrige århundrede“.

Litteratur:

- Dalgas: Geografiske billeder I og II 1867–68.
 Dalgas: Om engvanding 1877.
 Blicher: Viborg amt 1839.
 Det danske Hedeselskab 1888.
 L. Schrøder: Hedeselskabets virksomhed 1892.
 Hedeselskabets Tidsskrift 1896.
 Mylius Erichsen: Den jyske hede før og nu, 1903.
 Hammerum Herreds Landboforening (1846–1946), 1946.
 Landhusholdningsselskabet: For Fædrelandets bedre flor 1969.
 Niels Jørgen Nielsen: Sdr. Felding-Assing-Skarrild
 Landboforening (1891–1966), 1966.
 Niels Basse Mindebog.
 Afskrift af Hammerum Herreds Skøde- og Pantebog.
 Skjernåkanalens Interessentskabs protokol.
 Fridlev Skrubbeltrang: Det indvundne Danmark, 1966.

Erindringer fra en »blandet landhandel« i Sørvad

Af Dagmar Hald Jespersen

I 1903 holdt min far op med sin mejeribestyrergerning i Balling og købte en gård i Vinde ved Skive, som jorden var solgt fra på nær 11 tdr. land. Ved siden af at drive denne lille ejendom var far uddeler i brugsforeningen, og det var i sandhed en blandet handel; alt kunne købes i den lille brugs – forudsat at man var medlem. Jeg har endnu små fine kopper derfra, og min datter har et spisestel, som også er fra Vinde brugsforening.

Men det er jo ikke om brugsen i Vinde, jeg vil fortælle, men om forretningen i Sørvad i Vinding. At vi kom fra det skønne, dejlige hjem i Salling og her til den barske, træløse egn, som Vinding dengang var, gik sådan til. Min mor døde i 1910 efter en lang og håbløs sygdomsperiode; dengang vidste lægerne ikke, hvad de skulle stille op mod basedow. Min far giftede sig året efter med sygeplejerske Kirstine Nielsen, som var menighedsplejerske i Tim. Kirstine var ikke begejstret, hverken for landbruget eller for Salling, og køerne var hun også bange for. Min far fik lungebetændelse den følgende vinter og fik også knust en finger mellem to petroleumstønder. Mine to unge brødre rejste til Amerika, den yngste først i 1912 og den ældste året efter. Så alt det i Vinde blev opgivet, og forretningen i Sørvad købt. Den var startet af Karen Vejvad, men hun skulle giftes med Niels Grønbæk fra Tvis og ville så sælge. Det var i lejet hus, vi boede, indtil far i 1920 byggede et nyt på den modsatte side af vejen. Vi kom til Sørvad den 18. juni 1912 i et gruelt tordenvejr. Huset var knap nok bygget færdigt, der så rodet ud efter håndværkerne, og det varede noget, inden der blev muret en trappe ved bagdøren; der hoppede vi op og ned på en kasse, der var sat med bunden i vejret. Det var en drøj overgang at komme fra et hjem med masser af plads og her til Sørvad – Sørvad – ja, dengang bestod byen af en faldefærdig gård, to små gamle huse og tre af nyere dato, men der var jo mejeriet, og det var jo på grund af dette, at en købmand kunne få føden ved at handle der. Mælkekuskene kom daglig og havde bud med fra nær og fjern; mange Vindboere leverede mælk til Sørvad mejeri. Så også fra Vind fik vi mange kunder. Alle disse mælkekuske var flinke folk og hørte med til vor daglige tilværelse, og jeg mindes dem med glæde.

Men jeg kom for let om ved at omtale min stedmoder. Ordet „stedmoder“ har

altid haft en kedelig klang, og i eventyrerne er hun næsten altid ond, så jeg skyn-der mig at fortælle, at jeg i min fik den allerbedste moderlige veninde. Den aften, far kom med hende „den ny“, var mine brødre gået i by; min søster, som var 16 år, var i Frederikshavn hos vor moster, og jeg, som var 6 år yngre, stod i døren mellem køkkenet og stuen fast besluttet på, at jeg ikke ville sige godaften til hende. Et blik fra far var dog nok til, at jeg forstod, at det gik ikke; men så var det, Kirstine sagde: „Lille Dagmar! kald mig Kirstine, for du kan jo så godt huske din mor“. Hun kunne ikke have fundet noget bedre at sige i det givne øjeblik, min modstand var overvundet. Når jeg må have dette med om Kirstine, er det fordi, det var hende, der drog det store læs i vor lille landhandel i Sørvad, det var hende, der forstod at omgås kunderne, hvilket ikke var min fars stærke side, det var også hende, der senere blev alle tiders gode mormor for mine (vore) børn.

Efter nutidsforhold var forretningen meget beskeden, men den gav daglig brød og mere til – og meget arbejde. Udenfor lå petroleumstanken; en sådan var der, så nu var det slut med at klemme fingre ved tønderne. En brønd fandtes ikke, vi hentede vandet ved vor nabos fjerneste husgavl, og en brønd fik vi først, da far selv byggede hus i 1920. Ind til butikken var en lille forgang; i den lå der ind mod gavlvæggen en stor sirupstønde og en lidt mindre tønde med Sloths eddike, og så var der ikke andet. Det med sirupstønden var en sejt historie ved vintertid, når siruppen var så stiv, at den næsten ikke kunne løbe af tønden. Vi havde en stor sirupskande, som vi satte under, og når den langt om længe blev fyldt, skulle den ind til kakkelovnen, for at siruppen dér kunne få en sådan konsistens, at den kunne hældes på flasker. Så hændte det en dag, at far havde glemt at se efter kanden, og sikken et syn, der mødte os. Gangen sejlede i sirup, og far måtte i gang med en skovl, og han måtte bide „æ gal“ i sig, for der var jo ingen at skælde ud på. Bagefter måtte jeg med vand og skurebørste fjerne det, skovlen ikke fik med. Jeg kunne ikke lade være med at le, det så sjovt ud det hele, både far og gangen, og så var jeg også glad for, at det ikke var mig, der havde glemt at se efter kanden.

På døren ind til butikken sad en lille, arrig klokke, som ikke let kunne overhøres. Butikken var lang og smal. Det første, der mødte én ved indgangen, var den udefinerlige duft eller lugt af alt muligt, kaffe, tobak, petroleum, klipfisk, spegepølser, islandsk lammelår, rebruller og meget andet, noget som man aldrig oplever mere, nu da alt er så fint pakket ind i pap og plastic. Disken var lang, og på hver ende stod der en vægt, en rød og en grøn; på dem begge var der en marmorplade på den side, hvor varerne skulle stå, mens man vejede dem. På den ene ende af disken lå gråt karduspapir og gamle svenske aviser til indpakning; papirullen kom først til senere. Sejlgarnet hang ned fra loftet, hvor nøglerne var gjort fast i en dims, der var indrettet dertil. De svenske dagblade var dejlig tidsfordriv i ledige stunder. Der var to store petroleumslamper. Midt på disken stod

en trækasse med tobak (røgtobak og skrå), røgtobakken var flagtobak fra C. W. Obel og skråtobakken var Færchs kardus No. 2. Det stod der til fri afbenyttelse for kunder, mælkekuske og hvem, der ellers dumpede ind. Og, mens jeg er ved tobakken, jeg havde lagt mærke til en mand, der kom næsten daglig, han puttede så meget skråtobak i munden, at jeg ikke kunne forstå, at det kunne være der; det kunne det heller ikke, for jeg så en dag, at han pillede det meste af det ud igen og puttede det i lommen. Så forstod jeg det bedre. På den måde fik han mangen billig skrå. Fra skrå går tankerne let i retning af spybakkerne. Det var mit arbejde at holde dem rene, og jeg får endnu i dag kvalme, når jeg tænker på de uhumske tingester.

I kroen lige inden for døren stod en mængde skovle, grebe, spader, river og lign., og oven over i loftet hang kedler, spande og andre ting, som kunne hænges op. På gulvet lå rebruller af forskellig slags, måtter, klaptræer, grimer, fårelægner og meget mere. Den første gang, en kunde forlangte en spjarre, vidste jeg ikke, hvad det var, og jeg vidste heller ikke, hvad en øel til en plejl var, men alt det fandt jeg senere ud af.

Der var to store butiksruder ud mod vejen. Under den første stod ægkasserne, og hvis jeg ikke husker forkert, kunne der være 1000 æg i en kasse. Om sommeren fik vi mange æg, de var jo betaling for varerne. Det var ikke sjovt, når de var pakket ned i støvede avner, så måtte de ses efter med en ren, tør klud, og var så et æg knust, var det en kedelig blanding at rode med; langt bedre var det, når de lå i en spand med hakkelse, allerbedst at tage imod, når kunderne bar dem til os uindpakkede. – Imellem vinduerne stod et bord og under bordet en omvendt kasse. På bordet lå spegepølser fra Widemann i København, og så var der serveratpølser, islandske lammelår (salte og tørre) og amerikansk flæsk. Under bordet lå store klipfisk, også meget salte og gule. Klipfisk blev aldrig min livret. Ved næste vindue stod kaffemøllen, en rigtig plageånd; hvor mange pund kaffe, jeg har malet på den, fra jeg var 11 år og til jeg blev 19, ville jeg gerne have haft rede på. Inde i kroen ved vinduet og køkkenvæggen stod sømhylden med alle de mange slags søm og spiger – hvor er det længe siden, jeg har set et knaphovedsøm, mon de findes i dag? Jeg mindes, at jeg foretrak at få mine træsko beslået med dem i stedet for træskoringe.

Og nu kommer jeg pludselig i tanker om en gammel nabomand, der kom og sagde: „Geertsen! du ku' wal et li' læ mæ fo en lille fo sem“, hvor mange, han fik, ved jeg ikke; hvor mange er „en lille fo“?

På endevæggen ved køkkenet var petroleumspumpen, en god opfindelse syntes vi dengang. I samme væg var der et kighul fra køkkenet; det havde jeg megen fornøjelse af. Der stod en lang skammel på ydersiden af disken, og der sad de så, mælkekuskene og andre gæve Vinding-boere og drøftede alt mellem himmel og jord. Særlig spændende var det, når det var politik eller sogneyt, ikke mindst det sidste. Der lærte jeg at kende dem i „dawle tøj og dawle tæl“.

Vi havde en enkelt skuffe, der indeholdt små og store lærredsknapper, sort og hvid elastik, bred og smal, grå strømpeelastik med knaphuller, bændel, synåle i små runde hylstre og stoppenåle, og så var der symaskinenåle og sort og hvid tråd nr. 36. Det var, hvad der var i manufakturafdelingen. Man kan vist ikke kalde det vild luksus. For resten var der også hæfter og tryklåse i blandingen.

Margarinen fik vi fra Koopmanns margarinefabrik i Silkeborg. Vi fik den i 40 pounds baljer. Under disken stod en spand med saltvand, i den stod smørskæen, og der dyppede vi det inderste lag pergament (der skulle to lag om margarinen), og så skulle den formes pænt, som når man pakkede smør. Kirstine havde i sine helt unge år været mejerske, så det med margarinen skulle ordnes godt. Her omme bag disken var hylderne med cigarer, chokolade, konfekt, cigaretter, bolcher og meget andet. Tobak fra C. W. Obel var Flagtobak og Melange Nicot. Skrå fik vi fra Færch, det var som nævnt Kardus No. 2 og så tre slags rulleskrå, smal skrå, skipperskrå og mellemskrå. Chokoladen fik vi dels fra Galle & Jessen og dels fra Elvirasminde i Århus. Bolcher, sukkerstænger og anden sukkerknas var fra Th. Spreckelsen i Viborg. I butikken i hjørnet ind til postværelset stod en gammel kakkelovn, som var flyttet med os fra Salling; den var ikke særlig køn, men den var god til at varme; den fulgte siden med over på den anden side af vejen til den nye butik og er først nu forsvundet i seneste tid.

Pakrummet eller bagbutikken vil jeg også se ind i; der var ellers koldt og uhyggeligt inde ved vintertid. Indenfor døren stod en spand med koldt vand til at vaske hænder i, og der hang et sækkelærredshåndklæde til at tørre med, og resultatet var røde og ru arbejdshænder. Jeg fik dog aldrig frost i hænderne, men derimod i fødderne.

Der stod to sæbebaljer inden for døren, én med brun og én med grøn sæbe, og ved siden af en kasse med marselliesæbe, og derefter kom tøndnen med soda; det var de midler, man havde at bruge til storvasken dengang, senere kom der sæbespånér, der duftede dejligt og var pakket i papæsker; jeg husker ikke, om vi også fik dem i løs vægt.

Inde under trappen stod salttøndnen, og på modsat side stod sække med mel og gryn af alle slags; de skulle lukkes pænt om aftenen, sækkes op og have „halsen drejet om“. Næste morgen skulle de åbnes og kanten rulles om, næsten som en rullekrave. Mel og gryn fik vi en del af hos grosserer C. A. Astrup og grosserer Kr. Petersen, Holstebro. – Hvorfor vi altid havde vore sække med sukker på loftet, ved jeg ikke; praktisk var det ikke, men måske var det mere tørt deroppe end i bagbutikken. Det var i hvert fald tungt at bære en skuffe fuld af sukker ned fra loftet – loftstrappen var stejl og uden rækværk og ikke let at gå på. Og kommet vel ned skulle man veje sukkeret i to og fire pounds poser og sætte poserne ind i hylderne.

I vore dages fine butikker med alt indpakket, centralvarme og kølediske o. s. v. går personalet så rent og sirligt omkring. Somme tider tænker jeg, hvad i alverden

bestiller de? I de „gode, gamle dage“ var det mest praktisk at have et solidt blåt ravndugsforklæde på, for der skulle rodes med mange ting, fyres i kakkellovnen, tørv ind, aske ud, lamper gøres i stand, vand bæres ind, vejes grøn sæbe – og tro ikke, man fik fernis og maling i dåser, nej, man hældte fernis fra dunke på flasker, og der skulle tørrelse i fra en anden dunk, og så skulle der vejes pulveriseret kridt, zinkhvidt, ultramarinblåt, gul okker, engelskrødt, italienskrødt og grøn farve. Kønrog fik vi i små pakker, som alligevel gjorde fingrene sorte – jo, der var god brug for et forklæde og en spand vand til at vaske hænder i.

Korn og foderstof handlede far ikke med, men alligevel blev det til mange og store læs varer, der skulle fragtes hjem fra Holstebro, og det var jo før togets og lastbilernes tid. Men det klarede Marthinus Ulfbjerg for os; det var drøjt for ham mange gange i al slags vejr at køre de ca. 12 km til Holstebro og hjem igen. Han kørte med to små russerheste, der vel havde ondt ved at trække læsset; tit gik Marthinus ved siden af vognen, det var mest for at holde varmen, tror jeg, måske også for at spare hestene, som han var meget øm over, men han var selv lille og spinkel, så det skulle ikke hjælpe hestene meget, at han gik. I Holstebro var det hans job at få varerne samlet sammen fra grossererne og godsbanegården og eventuelt betale regninger for far. Han havde også bud med for andre, f. eks. vor nabo Anders Clemmensen, som havde udsalg af rugbrød. A. C., som var tømmer og karetmager, ville også godt „ha en par fjæl med“ nu og da.

Marthinus var en lun fortæller. En dag, han gik o æ stuebrow, hørte han godt, A. C. råbte efter ham: „Halløj do“, men Marthinus overhørte det et par gange, så nåede A. C. ham og sagde: „Ku' do et hør', a kaldt o dæ, a rowt halløj do“. „Nå, jow, de hør' a godt“, sagde Marthinus, „men a hier no et halløj do!“ – Det blev gerne ud på aftenen, før Marthinus kom tilbage med sit læs. Om vinteren var vi tit urolige for ham, han havde ikke andet lys at køre ved end en flagermuslygte. Når han så kom, blev der travlhed med at få læsset af og varerne bragt i hus, og når det så var overstået, skulle Marthinus have kaffe og mellemmadder, og hestene skulle have brød, og så var Marthinus i humør til at fortælle både om sine unge dage og sine oplevelser fra Holstebro-turen. Han spændte fra i købmand V. Kraghs gård på Sønderland; gårdskarlen omtalte han altid som Peter te Kraghs.

Det var spændende, når der næste dag skulle åbnes for kasserne med varer i. Dejligt at lukke op for fin og duftende håndsæbe af forskellig slags; så fik jeg lov at vælge nogle af de stykker, jeg bedst kunne lide, de lå så senere og duftede i min kommodeskuffe blandt mine lommeværkløder. Tørrede frugter fik vi i små trækasser; det hændte, der var toldet af dem, en lille flis af låget havde været brækket af og sømmet på igen, og lidt af frugten var forsvundet i hjørnet af kassen. Der stod aldrig „forbudt“ på, hvad vi havde af godt i butikken; det var heller ikke nødvendigt, for når vi gik der hver dag, gad vi næsten aldrig smage på det, så skulle det da være særlig godt. Vi fik forskellige slags konfekt; der var noget, der hed teaterkonfekt, og det var godt, så det var værd at smage på.

Men så kom krigen i 1914, og i tiden, der fulgte, blev der mindre og mindre at handle med. Når jeg nu tænker på den tid, synes jeg, at vi en overgang kun havde sukker, mel og gryn, resten var erstatningsvarer, som, da krigen ophørte, var lige til lossepladsen, og det var heller ikke småting, der havnede dér. Men forretningen overlevede; far solgte den i efteråret 1921 til Thor Madsen fra Ulfborg, som havde den nogle år. Senere blev den købt af Laurids Jensen fra Tvis; han døde i sin bedste alder, og i 1942 blev forretningen købt af Knud Iversen, som har udvidet og ombygget den, så den nu er stor og moderne. Intet minder om den gamle butik fra 1912. Jo – måske – man bliver nu som dengang ekspederet af købmanden eller hans kone, får gode varer, som man ikke selv skal gå og finde frem. – En blandet landhandel er det stadig, købmand Iversen har alt, hvad man kan tænke sig.

Barndoms-, Ungdoms- og Alderdomserindringer fra Værn- og Tipper-Enge i Tiden fra ca. 1884 til 1964

Af N. Westerlund

Om Glæder end betegner hvert Fjed, jeg vandrør frem,
med Længsel Sjælen fyldes ved Tanken om mit Hjem.
Og aldrig jeg i Verden vil finde noget Sted,
hvor som i Barndomsdage mit Hjerte følte Fred.
Hjem, Hjem, mit kære Hjem.– Nej ingen, ingen Plet er
saa skøn som Du mit Hjem.

Født derude i dette Vidunderland med Eng, Fjord, Klit og Hav lærte jeg tidligt at lytte til de forskellige Toner, der lød, saavel fra Fuglestruber som fra Bølger mod Strand – ogsaa naar de gik over i Storm eller Tordenbrag. Sindet stemtes til Glæde, saavel som til Alvor.

Jeg husker endnu, da jeg engang – ca. 10 Aar gl. – gik over Gødelkanalens Spang sammen med vor Nabo – Jens Laurids – han var en af dem, der paa et senere Tidspunkt indviede mig i Jagtens Glæder. Jeg standsede og sagde: „Se, hvor Vandet her i Kanalen har travlt og løber stadig den samme Vej for at naa ud i det store Hav medbringende alskens Græs, Tang og Blade, mens smaa Fisk – Skaller og Hundestejler – bolttrer sig deri. „Ka’ Du sie, hudden de spørger mæ hveranner“. Jeg kunne høre, hvordan Jens Laurids fniste i en stille Latter over mine barnagtige Tanker – dem der fødtes – ikke i Filosofiens, men i Instinktets Drømmeverden. Jeg kunne lide Ensomheden og gik ofte om paa Tipperne til Adamspolde eller helt op til Fuglepolden. Her kunne jeg ligge paa Ryggen og se op i de store Flokke af Maager og Vadefugle, der fløj over mig. Jeg tænkte slet ikke over, at jeg var den ubudne Gæst, og at de Toner, der lød, var Advarselsskrig. Selve Lærkens Triller, der lød som Strengespil, saa sødt og rent og jublende saa vide, naar den kvidrende steg højt i Luften, fik jeg senere at vide, ogsaa var Varsel til andre Fugle om ikke at bygge Rede inden for den Cirkel eller Omkreds, hvori dens Højde over Jorden dannede Radius. Brushanerne, der opførte deres Parringslege paa smaa Øer i Sumpene inden i Bjaalum Klit, lærte jeg af

en gammel Jæger – Niels Jessen fra Obling – at fange i Snare, hvor Glidelækker var dannet af snoede Hestehaar, fastgjort til en tynd Line, der var fæstnet til Jorden ved smaa Pinde af Træ. Den gamle lærte mig ogsaa at aflive Fuglene paa hurtigste Maade ved Slag i Nakken.

Jeg drev Aalefangst i den vestlige Del af Fjorden ud for Gjødelmundingen. Det skete ved Hjælp af en saakaldt Aalekurv – formet som en lille Ruse, der kun var ca. 1½ Meter lang og cirkelrund med Bøjler paa ca. ¼ Meter i Diameter – og med to „Kalve“ – tragtformede Net inde i det cylinderformede Redskab, hvor Aalene lokkes ind i det inderste Rum ved Hjælp af døde Sild, hvis blanke Skæl virker som Lokkemiddel. Det gav ikke altid store Fangster, men en Morgen var der dog saa mange, at jeg maatte hente dem ved at gaa tre Gange frem og tilbage med den saakaldte „Rygkurv“ fuld hver Gang. Jeg tog til Nr. Nebel og solgte dem til forskellige Beboere i Staden, og det gav en Dagløn paa ca. 10 Kr. Det var dengang mange Penge.

En anden Maade at fange Aal paa anvendtes om Vinteren, naar der var Is paa Fjorden, ved den saakaldte Glib – et poseformet Net, udspændt ved en halvmaaneformig Bøjle, fastgjort til et ca. 2 Meter langt Brædt, der af en af Fiskerne holdtes ned mod Bunden ved Hjælp af en tværgaaende lang Stang, med Posen bag ud, og en anden Fisker førte „Skyderen“ – en ca. 2 Meter lang Gulvbrædde med Skaft paa Midten, der førtes langs en Revne, hugget i Isen langs Bunden hen imod Glibens Pose for at jage Aalene ind deri, og han, der holdt Gliben, løftede da denne op gennem den i Isen halvmaaneformige Vaage hugget af Fangstmændene, og Fangsten hældtes over i en medbragt, vandtæt Balje. For at lokke Aalene til satte man tændte Lygter – det foregik om Natten – omkring Fangststedet, og der skulle helst lyde Sang, Harmonikamusik og Trampen paa Isen af de ca. 10 Mand, der deltog. Turen frem og tilbage – en Strækning paa ca. 6 Km – foregik paa Skøjter og medførende Slæde med Redskaber og Proviant – Mad Øl og Snaps. Samme Metode anvendtes om Sommeren ved Vadning, hvor Vandet naaede op til omkring Midtpunktet paa Kroppen. Det gav ofte rigt Udbytte – også i Form af Lystighed – ved det kolde Bord. En lettere Maade at fange Aal paa var det, naar en ret stærk Blæst fra Vest fejede Vandet bort fra Sandene. Da kunne man gaa tørskoet derude og se det ene lille runde Hul i Sandet ved Siden af det andet og bare med Fingrene grave lidt af Sandet bort omkring Hullet, da saa man Hovedet af Aalen stikke frem og kunne hive den op og lægge den i den medbragte Spand.

Høslæt og Højbjærgningstiden var for mig den største Glæde. Som 7-8-aarig fulgte jeg med i Vognen ud paa Engene Kl. ca. 4 om Morgenen – det var i Juli-August Maaned – for at „rive af“ – d. v. s. fjerne det af „Slætkarlene“ – i Reglen 2-3 efter hinanden – med Le slagne Græs, saa „Skæret“ var fri, naar næste Runde om Parcellen begyndte. Der begyndtes saa tidligt om Morgenen, fordi Leen altid gik lettest igennem, naar der var Dug i Græsset. Det var ren Marskeng dengang

med Harril og Sandgræs. Vi var i Reglen færdig Kl. 2-3 om Eftermiddagen, og Resten af Dagen stod til fri Raadighed. En Daglejer fik foruden Kosten ca. 2 Kr. pr. Dag, og Arbejdstiden varede 10-12 Timer med ca. 1 Times Middagspause. Gæsteri mellem Høstfolk, der arbejdede i Nærheden af hverandre, var almindelig, og det var ikke blot velbelagte Rugbrøds- og Sigtebrødsmellemmader af hjemmebagt Brød og hjemmetilberedt Paalæg, men ogsaa Øl- og Brændevinsdunken – undertiden ogsaa Smaakager og Mjød – gik rundt og blev nydt med Velbehag, tilkendegivet ved det efterfølgende „ahh“. Det var Skik, at man for hver Omgang af Parcellen fik Øl og Snaps. Det kunne ske, at man var saa heldig at faa Leen ind under et Humlebo, og alle fik da Lov til at suge den søde Honning af nogle Celler i Kagen. Rivning, Staksætning og Hjemkørsel af Høet foregik efter nogle Dages Forløb, naar det var „vejret“ og tørt. At ligge paa Hølæsset under Hjemkørslen var en stor Nydelse. Jeg kunne ride allerede, før jeg havde naaet Skolealderen, og da jeg boede saa nær de Nord for Kanalen udlejede Græsmarker, hvorpaa Heste, Køer og Faar var tøjrede, fik jeg Lov til at ride flere af Beboernes Heste til Drikkevandet og fik en mindre Belønning derfor – helt op til 5 Øre pr. Gang. Man havde jo altid én Hest med foruden den, man red paa. Engang gik det dog galt, da jeg skulle hente en af vore egne Heste – en lille Islænder – hjem fra Engen. Paa Vejen hjem gav „Lise“ i Kaadhed et lille Hop, og jeg gled ned paa Vejen med den ene Fod filtret ind i Tøjret, og i Forskrækkelse over, hvad hun havde gjort, gav Lise sig til at løbe hjemad og trak mig med sig gennem Vadestedet i Kanalen. Hun standsede rystende, før vi kom hjem, men jeg havde ingen Skade lidt ved Medfarten – jeg var kun lidt vaad. Jeg holdt meget af Dyr, og naar jeg om Aftenen hentede Køerne sammenkoblet hjem fra Marken, sang jeg forskellige Sange, som jeg havde lært uden ad, hvad jeg havde ret let ved – bl. a. „Hil dig vor Fane“ og „Naar Solen ganger til Hvile“ m. fl., og vor Nabo-enke, „Sine Lauster“, stod da ofte udenfor og lyttede. Sine bagte de dejligste Pandekager, og Indbydelse til at komme og spise med fik jeg ved, at hun hængte et Skørt ud ved Siden af Indgangsdøren. Jeg undlod ikke at komme, og det var adskillige af de sprøde Kager – sødmebelagte – der gik ned, alle spist efterhaanden, som de blev bagt, for at være varme.

„En Sommeraften, da Solen gik ned, blev Tiden signet af Evighed. Og hvad jeg siden har faaet kær, det saa jeg gennem hint Skumringsskær, det skænker mig noget af varigt Værd“.

Som 12-aarig – det var omkring 1890 – var jeg med til at plante Fyr- og Granplanter i de dengang nøgne Klitter. Jeg fik 1,30 Kr. om Dagen. Ca. 150 Kr. havde jeg sparet op og sat i Sparekassen. De gik senere, da jeg blev konfirmeret, til Indkøb af Jagtgevær og en Cykel.

Den første And, jeg skød, var en Graaand, der kom flyvende hen over Vognen under Hjemturen fra Høslæt, hvor min ældste Broder og førnævnte Jens Laurids var med. Sidstnævnte havde som sædvanlig Gevær med, og da Anden

gik ned i Gjødellullet ca. 250 Meter mod Vest, rakte han mig Bøssen – en enkeltløbet Pinfire Baglader – samt 2 Patroner og sagde: „Saa Niels, den ska' Du list' dig ind te o skyd'“. Jeg sprang af Vognen og løb paa bare Fødder hen over nogle spidse Rørstubbe, der stak slemt, men Spændingen var saa stor, at jeg ikke aensede det. Med Patron i Bøssen vadede jeg ud gennem Sivene til det aabne Vand, men ingen And var at se. Jeg gik da lidt rundt i Sivene, og pludselig røg Anden op paa nært Hold, og jeg kastede Bøssen til Kinden, og Skuddet gik, uden at jeg egentlig anstrengte mig for at tage Sigte, men Anden faldt død i Knaldet. Da jeg kom hjem med den, og flere Gæster i Skænkestuen – foruden Jens Laurids – saa mig, blev der stor Jubel. Nu laante jeg en enkeltløbet stor Forlader af Jens Laurids, og jeg var saa heldig at ramme de to næste Ænder, jeg skød paa, saa jeg var ved at tro, at jeg slet ikke kunne skyde forbi. Det varede dog ikke længe, inden jeg opdagede, at det kunne lade sig gøre. Men jeg følte Jægerblodet risle stærkt gennem Aarerne, og hver Gang, jeg skulle om paa Engene og flytte Kreaturer, havde jeg Bøssen med. Strandskader, Klirer og Kobbersnepper fik jeg nogle af. Men paa Efteraaret, hvor Engene var oversvømmet af Vand, saa jeg en Dag ud gennem et Køkkenvindue mod Nord en Flok Graagæs staa paa nogle Banker Nord for Kanalen og et Stykke mod Øst, hvor denne svinger i ret Vinkel mod Syd. Jeg fik Bøssen ladet med Hagl Nr. 2, og min Far lo lidt skeptisk, idet han sagde, at jeg sikkert ikke kunne komme dem paa Skudhold. Der var jo dengang som nu Volde paa begge Sider af dette gravede Vandløb, og i Stedet for at gaa over Spangen, der laa lige Nord for Kroen, vadede jeg over Vadestedet ved Siden af, hvor Gæssene ikke kunne se mig, og listede ind bag den nordre Vold, hvor jeg saa maatte kravle de ca. 300 Meter hen til Gæssene, der stod i passende Afstand fra Volden. Da Vandet i Kanalen stod højt, maatte jeg noget af Strækningen kravle i Vand, men det betød jo saa lidt i Forhold til det, der stod paa Spil. Jeg naaede ubemærket hen til Gæssene og listede det lange Geværløb op over Volden – samtidig med den øverste Del af det blottede Hoved, og jeg havde rigelig Tid til at sigte, og Gaasen, hvorpaa jeg holdt, blev liggende død paa Stedet. Stolt kom jeg hjem med Fangsten, og min Far komplimenterede mig for udført Daad. Lidt senere var jeg ude i Marken og saa da en stor Svartbag staa, hvor Gæssene havde staaet, og hakke med Næbbet i et eller andet. Jeg tog Bukserne af og vadede direkte over og fandt endnu en død Gaas, der havde været i Skudlinjen, uden at jeg havde set den falde. Den var endnu varm, og Maagen havde kun hugget Hul i dens Hovede. Da jeg kom hjem med den, var det min Mor, der modtog mig med straalende Øjne, og faa Dage senere var der Steg paa Gaflen. Jeg erindrer ogsaa min vistnok 8-aarige Fødselsdag, da jeg gik sammen med to af mine Søstre nede ved Gjødelløbet i Sandene. Der kom en enlig Gaas flyvende tæt forbi os og faldt død ned i en af de daværende „Loer“ – smaa Søer i Engen. Ogsaa her maatte Bukserne af for at hente den pragtfulde Fødselsdagsgave i Land. Senere fik jeg at vide, at det var Jens Laurids, der havde skudt

den, men han havde ikke set den falde paa Grund af, at den fløj saa langt, inden den gik ned. Jens Laurids fik en Kaffepunch som Tak for Gaven.

Sammen med vor Nabo, Tømrer og Baadebygger Peter Aae, løb jeg en Vinterdag paa Skøjter over Ringkøbing Fjord fra Syd til Nord. Peter Aae havde Familie i Ringkøbing, og jeg var i Hee – Nord for Byen. Efter 4 Dages Forløb skulle vi efter Aftale skøjte tilbage, men da var det blevet Tøvejr, og vi maatte begive os til Fods, først til Søndervig og derefter langs Holmslands Klit til Nymindegab. Peter Aae var født Klitbo, og vi besøgte mange af hans Venner og Familie undervejs, hvilket resulterede i, at vi først naaede hjem efter 8 Dages Vandring. Der var ingen Telefon dengang, og det var jo ikke underligt, at man nærede nogen Bekymring for os. Vi kom først til Peters Hjem og traf hans Kone i Kostalden i Færd med at fodre Kreaturerne. Peter raabte: „Go Dau Else Mari!“ Der blev ikke svaret, hvorefter Peter stille sagde til mig: „No maa Du heller go, Niels“. Han vidste, at nu var Opgørets Time inde. Da jeg kom hjem, blev mine Forældre glade.

I nogle Aar var jeg Medhyrde paa Værnet, hvor løsgaaende Kreaturer, efter at Høet var bjærget i Hus, fik Lov til at græsse fra 24. August til først i Oktober mod en mindre Betaling. Jeg var anbragt paa Store Mjøl, hvor jeg skulle holde Udkgig, at Kreaturerne forblev inden for bestemte Omraader, der ikke var afmærket ved Hegn, men ved tværgaaende Vandløb og saakaldte „Loer“. Det kunne være et haardt Job, naar Haglbyger indtraf og drev store Flokke af Kvæg ud over Sandene eller ud over Fjorden i Øst. Da maatte jeg løbe den lange Strækning tværs over Vandet for at drive dem tilbage, hvilket var vanskeligt, da de ikke kunne lide at faa Haglene i Ansigtet. Det var interessant at se de store Flokke af Storke – baade sorte og hvide – holde Flyveøvelser over Engene. I Stor Mjølens Klitter var der baade Harer og Høns, og da Jagttiden begyndte, kom der Jægere fra Obling, der fik god Fangst, ogsaa ved at jage i andre nærliggende Klitter. Det kunne være haardt at være Hyrdedreng, naar Stormflod satte ind og oversvømmede alt. Man maatte da ofte vade i Vand til højst over Bæltestedet for at jage Kvæg og Heste op til Klitter og Høje, hvor de maatte blive, indtil Vandet faldt. Mange Faar omkom ved saadan Lejlighed. Efter min Konfirmation købte jeg, som før bemærket, et dobbelt-løbet Bagladegevær og tillige en fladbundet Pram med Sejl. Første Sejlads med denne foregik en Nytaarsdag i 1892 sammen med min jævnaldrende Skolekammerat – Sine Lausters Søn, Torben – samt dennes Svoger, der var Former paa en Jernstøbefabrik i Vejle. Vi satte Sejl paa Baaden nede ved Værdiget og sejlede for „halv Vind“ – Sidevind – fra Vest ud over Sandene. Pludselig kom der en Haglbyge, og den stærke Blæst løftede Masten, der var anbragt i et Hul i midterste Tofter uden Sidevanter med Sejlet op af Hullet, og det hele gik udenbords. Baaden drejede sig om i Læ af Sejlet, og Torben og jeg prøvede da at løfte Masten med Sejlet op for at anbringe det paa Plads. Men da Vinden kom ind under Sejlet, idet vi løftede Masten, blev det

med voldsom Kraft slaet over i modsatte Side, og Torben og jeg, der stod bag ved, blev begge slaet over Bord, samtidig med at Baaden blev halvt fyldt med Vand. Vandet var ikke dybere end til lidt op over Knæene, og Formeren havde reddet sig op paa den forreste Tofte, hvor han sad paa Hug og holdt sig fast med Hænderne. Torben og jeg blev enige om, at vi maatte prøve at slæbe Baaden ind til Værndiget, men det viste sig, at den stødte mod Bunden, og vi kunne ikke slæbe den. Der var intet andet at gøre end at bede Formeren springe udenbords for at lette Fartøjet, og da han nødtigt ville efterkomme dette Ønske, gav Torben og jeg ham et Sidestød, saa han røg ud. Saa kunne Baaden flyde, og vi vadede alle tre i Land, spadserede hjem, fik tørt Tøj paa, hvorefter vi mødtes paa Kroen og fik adskillige Kaffe- og Kortspil hos Torbens Mor – Sine Lauster. Jeg maa indskyde, at Sines Mand – Laust Jensen – Torbens og flere andre Børns Far – var død under Fiskeri paa Havet for flere Aar siden. I flere Aar, mens jeg var hjemme, pløjede, harvede og saaede jeg Sines Marker og kørte hendes Hø hjem fra Værnet – vi var de eneste, der havde Heste dengang – og det var for mig altid Festsdage. Det samme gjorde jeg for Jens Laurids. Med ovennævnte Baad roede jeg alene nogen Tid senere, da Foraarstrækket var begyndt, til Hyrdehuset paa Tipperne. Alt var oversvømmet, kun Banken med Huset var fri. Jeg laa i Huset som saa ofte før om Natten i Haab om, at der skulle blive Morgentræk, men der var intet Vildt hverken paa Vandet eller i Luften. Det var mærkeligt at se, hvorledes store Flokke af Ænder og Gæs – navnlig Gæs – ofte et halvt Døgn før en Storm brød løs – trak Syd paa om efter Fiil Sø og længere. Det var, som om en Vejprofet eller et Barometer fortalte dem, at ondt Vejr var i Vente. Næste Dag roede jeg langs den oversvømmede Vej ned til St. Mjøl, hvor jeg hejste Storsejlet, og „for de Vind“ satte Kursen mod Værndiget. Det gik strygende. En Aare brugtes som Ror. Ofte stod Gæssene paa Engene om Efteraaret sammen med Kreaturerne, og jeg prøvede paa at gøre mig til Kammerat med dem og liste mig ind imellem dem for at søge Skjul, men jeg maatte hurtigt fjerne mig, idet flere af dem rettede Hornene truende imod mig.

Knud Dahl, der boede med sine Forældre Syd for Gjødelløbet mod Vest, var ogsaa Skolekammerat og Jæger, og vi løb paa Skøjter op til Vest for „Lille-Mjøl“, hvor vi søgte Dækning bag oprejste Isblokke, da tre Svaner kom flyvende. Svanerne kom paa Skudhold, og jeg kom først op paa Knæene og skød den ene ned, mens en anden, som vi begge skød paa, faldt ude mod Vest i den aabne Fjord. To Klitboere, der havde Baad liggende og senere roede hjem, gav den Fangstskud og tog den. Den Svane, jeg skød, skulle vi dele – vi delte altid hele Fangsten – og Knuds Mor – Mette-Mari – kom Dagen efter og hjalp med at plukke den – Dunene anvendtes til Indlæg i Dyner – og Kroppen deltes i to lige store Dele. Der blev i Reglen kogt Suppe paa Kødet. Det var Sangsvaner.

Jagten paa Værn- og Tipperengene havde efter deres Opkomst, der begyndte

ved Hjælp af Sandflugt tilligemed Klægdannelse under Ebbe og Flod samt ved Opførelse af Diger, ca. 1760, altid været fri, saa enhver Jæger kunne jage der, naar de dengang af Loven bestemte Fredningstider overholdtes. Omkring 1829 var de store Engstrækninger – Marskeng – groet op, og et rigt Fugleliv – navnlig af Trækfugle – fandtes og trivedes godt paa Grund af rigelig Mad og kun faa Jægere. Det var derfor noget overraskende, da jeg en Dag – saa vidt jeg husker i September 1894 – var paa Jagt sammen med fem andre fra Nymindegab og Lønne, og vi stod paa Tipperne ude ved Fjorden mod Øst dækket af Sivene, hvor der var ganske godt Træk af Krikænder. Jeg stod sammen med en Vesterhavsfisker i en Flægbusk, da jeg ser en Mand komme vadende ud imod os. Jeg opdagede snart, at det var en Opsynsmand fra Sdr. Bork, hvem jeg flere Gange havde været behjælpelig med at jage Faar, der havde været uden for det lovlige Græsomraade, ind i vor Kørestald, hvor Ejerne senere maatte hente dem mod at betale en mindre Bøde. Jeg sagde til min Sidemand: „Hvad Pokker vil han dog her ud efter, han ødelægger jo Jagten for os“. Da han naaede frem, sagde han, idet han saa paa mig: „Godau! Naa ja dig kender a jo, men hva hie saa Du?“ spurgte han Fiskeren, der hed Søren Peter. Søren Peter ville gerne vide, af hvilken Grund han spurgte om det, hvortil han svarede, at det var ulovligt at jage paa Tipperne, og at han havde faaet Paabud om at anmelde enhver, der gjorde det, til Politiet. Søren Peter fandt da ikke Anledning til at opgive sit Navn, og jeg bad Opsynsmanden erindre, at det ikke nogen Steder var bekendtgjort, at der ikke maatte jages paa Tipperne, og at aldrig nogen før var bleven antastet derfor. Opsynsmanden gik da hen til den næste, der stod et Stykke borte – han var Søn af Sognefogden i Lønne – og bad om hans Navn. Svaret lød: „Holger Danske“. En af Jægerne gik oppe og rev Hø paa en lejet Parcel – han var altid noget bag efter med Høbjærgning – men da han havde Bøssen liggende paa Engen, bad Opsynsmanden ham om hans Navn, og det var Peter Christensen, Lønne. Opsynsmanden gik ikke til flere, men en Tid efter blev Peter og jeg indstævnet for Skjern Ret, hvor vi skulle møde en bestemt Dag til bestemt Klokkeslet. Min Far sagde, at jeg bare skulle møde, men fastholde, at der aldrig før var anklaget nogen for ulovlig Jagt paa Tipperne, og at man frit havde jaget der i langt over 50 Aar, samt at Jagten heller ikke var offentlig aflyst. Den paagældende Dag mødtes Peter og jeg oppe ved Obling paa Nr. Nebel-Tarm Vejen. Vi maatte gaa de ca. 20 Km til Tarm, da der saa tidlig om Morgenen ikke var Dagvognsforbindelse, og Jernbane var der ikke. Fra Tarm til Skjern var der Tog. Vi mødte i god Tid, og vi blev kaldt ind for Herredsfogden samtidig. Jeg var meget spændt ved et saadant Møde. Peter blev først spurgt om Navn og Bosted, men da han blev spurgt om, hvor gammel han var, kunne Peter ikke huske det. Jeg kunne ikke dy mig for at smile svag hørligt ved denne Uvidenhed, og da sagde Fogden i skarp Tone: „Hvad! Ler De i Retten. Her ler man ikke, her er det Alvor. Nu kan De gaa ud, indtil Deres Kammerat er afhørt“. Jeg forlod Lokalet, og efter ca. 10 Minutters Forløb

kom Peter ud og jeg ind. Efter at jeg havde besvaret de indledende Spørgsmaal, sagde Fogden: „Nu har Deres Kammerat vedtaget en Bøde paa 25 Kr., og hvis De gør det samme, kan De slippe“. „Nej“, sagde jeg. „Hvad siger De!“ sagde Fogden. „Ved De ikke, at De har begaaet en strafbar Fejl ved at gaa paa ulovlig Jagt?“ „Jeg har ikke gaaet paa ulovlig Jagt, eftersom alle og enhver i over 50 Aar har kunnet gaa paa Jagt derude uden at blive tiltalt, og tilmed er det heller ikke nu aflyst“. „De har ikke Lov til at jage paa Deres Nabos Mark, selv om Jagten ikke er aflyst“, sagde Fogden. Jeg svarede: „Jeg kan gaa paa Jagt der, hvor jeg bor, lige saa langt jeg vil, og hvis nogen ville forbyde mig det, ville jeg le ham op i Ansigtet“. Fogden: „De har intet Begreb om Lov og Ret. Jeg spørger Dem: „Vil De betale de 25 Kr.“ – „Nej“, sagde jeg. Fogden gik hen og talte med Fuldmægtigen, der førte Protokollen. Han kom tilbage og sagde: „De kan slippe med at betale 20 Kr., er De saa villig?“ – „Nej“, sagde jeg. Han saa paa mig og opdagede vistnok, at jeg daarligt kunne holde Taarerne tilbage, saa spændt var jeg. Han talte atter med Fuldmægtigen og sagde derefter: „Saa kan De slippe med 15 Kr. og hvad saa?“ – „Nej“, sagde jeg. „Det er ikke for Pengenes Skyld, men jeg vil ikke have mit Navn indført her som straffet Person“. Atter til Fuldmægtigen og sagde derpaa: „Saa betal da 10 Kr. og lad os blive færdige“. – „Nej“ gentog jeg. Endnu en Gang skelede han til Protokolføreren og sagde derpaa: „Saa kan De slippe med 5 Kr., og hvis De ikke betaler dem, maa De rejse hertil sammen med Deres Far, for De er jo ikke selv myndig“. Saa betalte jeg de 5 Kr., idet jeg fandt det for besværligt, at vi begge skulle rejse til Skjern. De 30 Kr., som Peter og jeg blev idømt, blev fordelt mellem alle de seks, der havde deltaget i Jagten den paagældende Dag, saa det blev 5 Kr., hver maatte erlægge.

Saa gik en Tid, hvor jeg valgte at beskæftige mig med Læsning. Efter Soldater-tjeneste ved Marinen i 1900 læste jeg til Præliminæreksamen paa Christensen-Dalsgaards Skole i Randers. Efter 1 $\frac{3}{4}$ Aars Forløb bestod jeg Eksamen ved Universitetet i København, og derefter Tandlægeeksamen paa 3 Aar, idet jeg samtidig maatte tage Tillægsprøve i Fransk og Latin. Kun i Ferierne var jeg hjemme i Vesterlund Kro, der stadig var i Familiens Eje, efter at mine Forældre begge var døde i en ret tidlig Alder. Med Højbjergning og Jagt gik Ferietiden. Jeg erindrer, at jeg i en af mine Ferier gik paa Jagt sammen med to Københavnerer, nemlig Middagspostens Redaktør samt en Tandlæge. De boede i Fahlen Kro. En Dag ved Sandene mod Syd saa vi en Flok Gæs staa Nord for Udløbet af Lille-Lø mod Øst. Der var en Helmbanke inden for, hvor de stod, og jeg tænkte mig Muligheden af at kunne komme dem paa Skudhold, hvis jeg ubemærket kunne liste mig ind til Banken. Jeg skulle gaa en lang Omvej, og de to Herrer ønskede ikke at være med. Jeg naaede frem til Banken og tog Kasketten af, idet jeg kiggede op over. Gæssene stod ca. en halv Bøsseskuds Længde for langt ude, men jeg fandt ud af, at jeg maaske paa Grund af den Ro, der var over dem, og ved at lægge den tunge Patrontaske fra mig, i Hurtigløb kunne naa ind paa dem, inden de lettede.

Det lykkedes, og ved Affyring af to Skud ved Opfløj faldt Gaasen, jeg holdt til. Da skete det mærkelige, at en Gaas af Flokken vendte om for, som det syntes, at hjælpe den faldne – en Unge – paa Vingerne igen. Jeg havde – jeg kunne fristes til at sige „heldigvis“ – ingen Patroner at lægge i Bøssen, og den omsorgsfulde Moder slap med sit eget Liv i Behold. Jeg fik i de følgende Dage flere Ænder og endnu en Gaas længere mod Nord, og alle blev de solgt til de to Københavnerne, der kun skød faa Ænder og nogle Smaaavadere. De inviterede mig til at bo paa Fahlen Kro, for at jeg kunne vejlede dem i det for dem ukendte Terræn – „Terra incognita“. For nogle Aar siden var jeg saa heldig at faa en Plads paa Tandlæge Madsens Ø i Vestfjorden. Jeg kom derud tidlig paa Eftermiddagen og kravlede ud i en aaben Tønde. Lidt senere kom Tandlæge Madsen og gik i sin egen Tønde, der kun var ca. 25 Meter fra den, jeg sad i. Der var livlig Træk af Ænder og enkelte Spover, og Madsen fik 14 Stykker og jeg 11. En Dag kom jeg ud paa samme Ø sammen med min trofaste Ven, Lærer Toftgaard Hansen, Dalby ved Kolding. Jeg bad Læreren kravle ned i den aabne Tønde, hvor han var vel dækket. Mens vi sad lidt sammen, saa jeg en Flok Gæs lette nede ud for Lille Mjøl og tage Retning op imod os. Jeg bad Toftgaard Hansen krybe godt ned i Tønden, og selv lagde jeg mig fladt ved Kanten af den. Gæssene kom nærmere, men da Toftgaard Hansen saa ret daarligt, kunne han ikke lade være at stikke Hovedet for højt op. Jeg bad ham holde sig nede, jeg skulle nok meddele, naar de var nær nok. Der var en enkelt Gaas et Stykke foran Flokken, og da Læreren saa den, rejste han sig op for at skyde, og jeg indsaa, at det da gjaldt om at faa den ned, idet Flokken jo ville slaas af, naar Skuddet faldt. Vi skød begge samtidig, og Gaasen faldt. Toftgaard Hansen var særdeles glad for Udbyttet, men jeg mente, vi havde haft større Chance, hvis vi havde ventet, til Flokken var nær nok. Jeg gik derpaa lidt mod Nord, og her fik jeg Skud til endnu en Flok, der kom fra Nord. Jeg skød to Skud, men ingen faldt. Flokken drejede mod Vest, og ovre paa Fladvandet ud for den vestlige Kyst faldt en Gaas. Der var ingen Baade. Jeg gik da op til en Jagthytte – „Jesses Hus“ – lod Bøssen staa her og klædte mig af – kun Skjorten beholdt jeg paa. Jeg gik ned til Lille Mjøl, hvor Fjorddybet var smallere, og anbragte Skjorten paa en Ruspæl, der stod ude i Vandet. Jeg gav mig til at svømme, men opdagede snart, at der var bredere end ventet, og flere Gange prøvede jeg paa at naa Bund med Fødderne, og det lykkedes omsider at faa Fodfæste. Jeg kom hurtigt op til Gaasen, fik den paa Skulderen, og da jeg var lidt ængstelig ved at svømme paa Ryggen med Gaasen paa Brystet, gik jeg noget længere Syd paa, hvor jeg kun behøvede at svømme et kort Stykke. Det var blevet Aften, og med Besvær fandt jeg Pælen med Skjorten. Da jeg gik op mod Jagthytten langs Kysten i det lave Vand, raabte en Jæger derinde fra: „Hvad Pokker er det for et Spøgelse?“ Jeg svang Gaasen, og saa lød det: „Godt – godt!“ Toftgaard Hansen var meget glad, da jeg kom tilbage. Han var kørende og havde Bilen staaende ved Jesses Hus – og vi havde hver en Gaas.

Ved Spovejagt ude Øst for Risdæmningen lagde jeg Mærke til, at Spoverne trak ud over nogle lave Flægbuske, hvor der var for lidt Dækning. Jeg gik da ind mod Kysten og skar nogle ret høje Flæg, som jeg bandt sammen i et Neg og anbragte dette paa min Ryg ved Hjælp af et Stykke Reb bundet om Livet. Jeg havde en ganske lille lav Klapstol at sidde paa, og naar jeg saa Spover komme, bøjede jeg mig forover, hvorved jeg blev dækket af Sivene. Det virkede forbausende godt. Spoverne kom uden at forandre Kurs ganske lavt hen over Lokkefuglene, og i Løbet af ca. 2 Timer havde jeg 11 Spover. Da slap mine Patroner op – jeg havde kun 16-18 Stykker med, da man sjældent fik Brug for flere. Jeg havde endda ved de sidste to Flokke, da jeg havde to Patroner tilbage, undladt at dublere, men søgt at faa to eller flere i Skudlinje, og første Gang lykkedes det at faa to Spover i ét Skud, men anden Gang kun én. Det var hen ved Solnedgang, og jeg stod da ret op – stadig med Neg paa – i de lave Siv, og det viste sig, at to Flokke Spover trods min Fremtoning kom ganske roligt lige hen nær forbi mig. Jeg formoder, at det betydningsfuldeste var, at Hovede og Ansigt er dækket, og Resten maa gerne rage lidt op, blot den falder sammen med Underlaget. De nuværende Laugsbrødre, Hingelberg og Svane, der sad lidt sydligere, havde tilsammen ca. 20.

Jeg havde den Glæde samme Eftermiddag at aflevere en Spove, der faldt nær ved mig, og som var skudt af Opsynsmanden „Store Jens“, der sad ved Tipperskellet. Han blev forbavset, da jeg gav ham den, for det havde han ikke oplevet før. Jeg sad en Dag – en dejlig Sommerdag – i en Høstak ved Gødeludløbet i Sandene. Solen skinnede, og jeg slumrede blidelig ind. Da jeg nogen Tid efter vaagnede og saa ud over Sandenes lave, stille Vand, tonede et hvidt Legeme frem, og da det var langt borte, tog jeg Kikkerten for Øjnene og saa en nøgen Kvinde springe dansende fremad med Sprøjt af Vandet omkring sig. – „La femme compléte s'il vous plais, comme Venus' sortant l'onde“ – „Den fuldenkte Kvinde – Værs'god – som Venus, der forlader Badet“. Da randt mig i Hu Ordene: „Husk at Actæon fik Straf for et dristigt Blik – Jæger i Agt Du dig tage“. Da lød et Spovefløjt over Hovedet paa mig, og jeg fik fat i Bøssen, der laa ladt ved Siden af mig, og Spoven faldt i Knaldet. Men Diana som Frugtbarhedens Gudinde drog uskadt i Land længere mod Nord, hvor hendes Apollon gik og rev Hø sammen i Stak.

En usædvanlig heldig Jagt havde jeg engang, da jeg kørte Vognen fra Nymindegab Kro med Jægerne om til Spovevandet, der jo gaar et Stykke ind mod Vest. Jeg spændte Hestene fra Vognen og tøjrede dem i Engen tæt ved Vandet. Da jeg skulle finde mig en Plads, var de bedste jo optagne, og jeg blev da i Nærheden af Vognen lige i Kanten af Vandet, hvor der var lidt Siv. Vor nuværende Oldemand, Direktør Laursen, sad midt i den vestlige Del af Vandet, hvor der var nogenlunde god Dækning, og jeg ville anse det for den bedste Plads. Boghandler Schæffer stod længere mod Øst og flere Nord for Vandet. Da kom en Flok Gæs

op imod Laursen, men de slog pludselig af over mod mig, og jeg fik to af dem. Dette gentog sig endnu en Gang, og jeg fik da én. Ingen andre fik Tilbud. Et mærkeligt Tilfælde. En anden Gang var jeg sammen med Ing. Thomsen, Kolding, ved Storloens Udløb i Sandene. Jeg havde nogle Aftener i Forvejen set en tæt Sværm af Spover ved Solnedgang komme ind og sætte sig paa en Sandbræmme ude i Vandet, hvori de aabenbart havde Nattesæde. Jeg anbragte mig her ved en mindre Dæmning i passende Afstand fra Sandet, mens Ing. Thomsen gik længere mod Øst. Jeg hørte ham skyde to Gange to Skud, mens jeg ingen Tilbud havde. Endelig ved Solnedgang kom en tæt Stime af Storspover, og det var umuligt at holde paa en enkelt – hvad jeg denne Gang heller ikke var tilbøjelig til. Jeg skød to Skud og kunne se, der faldt flere, men ikke hvor mange. Det viste sig, at der laa 6. Da Ing. Thomsen kom tilbage lidt efter og havde 4 Spover i 2 Dupleer, sagde han: „Naa, i Aften har jeg da nok for en Gangs Skyld flere end De“. Da han saa de seks og vidste, at jeg kun havde skudt 2 Skud, var han ved at tro, at der var lidt hekseri med i spillet.

Jeg skal ikke brede mig mere – det er jo kun de lyse Sider, en Jæger er tilbøjelig til at se. Under Hjemturen lyste den klare Stjernerhimmel over os, og Mælkevejen, af hvis blege Støv nye Stjerner dannes, snoede sig ind imellem. Det var den Skrift, der spændte sig over Jordens Tinder – fra Nordens Fjeld til Orientens slanke Palmer – et udspændt Pergament, hvis Fremtoning aldrig falmer – et Himmelhvælv med stjerneskrevede Minder. Her skinner Sandet hvidest ved Marehalms Bræm – her vokser stride Vinde med Havets Bølge frem. Du skønne, stille Land med Gyvelblomst i Skød – Du drager stærkt mit Sind, naar Lyngen flammer rød. Stærke Kildevæld strømmer stadig til Stedet her – men de halvglemte Minder hviker fra Eng og Kær.

I denne Jordens og Livets Skole skal vi hente Viden om, hvor meget vi ikke ved, og et stærkt Ønske om at faa det at vide. Du skønne lille Hjem hvor roligt ligger Du – højt over dig i Søvn og Drøm gaar tavse Stjerner nu „Hver Dag, der kommer, hver Dag, der gaar, har dybe Gaader – For Sommer, Vinter, Løvfald og Vaar vi ikke raader“.

Mattrups villa i Lemvig og kreaturhandler Niels Mattrup

Af N. Jensen Dam

„Mattrups villa“, Østergade 12, matr. nr. 128 Lemvig bygrunde, adskiller sig væsentlig fra andre samtidige ejendomme i Lemvig for det første derved, at den har været opført af englænderne, hvilket jeg dog kun har kunnet få bekræftet ved mundtlig overlevering fra en ældre borger, hvorimod det omtrentlige tidspunkt ikke har kunnet fås oplyst, men det må antages at have været i 1850'erne.

Afdøde kaffebrænder Peder Christian Nielsen Torp er født den 2. marts 1885 i Bøvling – rettere på Bøvling Klit – altså før der var nogen bebyggelse i Thorsminde, og har under sin opvækst haft nøje kendskab til arbejdet med englændernes forsøg på afvanding af Nissum Fjord. Han har også været kendt med, at arbejdspladsen dér kun bestod af barakker og skure, og at administrationen for arbejdspladsen foregik i Lemvig. Der var jo ingen samfærdsmidler ud til arbejdspladsen, bortset fra båd og hestevogn.

Torp havde givet sin viden videre til sine efterkommere, og derigennem har jeg fået kendskab til forholdene (svigersønnen, stadsingeniør Iversen, Lemvig).

For det andet derved, at villaen, efter den tids og stedets byggeskik, var opført i en meget afvigende arkitektur og af betydelig størrelse i forhold til omliggende private bygninger. Den var fritliggende på et areal af godt og vel 2 skp. land og i en afstand af ca. 50 meter fra Østergade, og der var fra villaen og op til gaden anlagt en stor pyntehave, adskilt fra selve gaden med et højt, solidt stakit eller plankeværk, og dér indenfor nogle høje allétræer.

Der var en komplet lejlighed i stueetagen og en tilsvarende på første sal, og loftetagen havde flere gæsteværelser. Taget var af tegl i hollandsk model. Trappen til indgangsdøren i villaens østgavl var på fire trin, den havde samme bredde som den dobbelte indgangsdør, og den var helt igennem – både trin og vanger – udført i støbejern. Gulvhøjden var således fire trappetrin over jordens niveau, hvilket har været medvirkende til, at villaen ikke har været udsat for de stadige indendørs oversvømmelser, som byens omliggende lavere bygninger havde.

For det tredje derved, at villaen har været bosted for personer og institutioner,

som ikke alene har haft tilknytning til Lemvig by, men som også i stort omfang har udøvet deres virksomhed indenfor hele landområdet omkring Lemvig købstad.

Fra Landsarkivet i Viborg har jeg ikke kunnet få overdragelserne ført længere tilbage end til 10. januar 1871. Under denne dato er ejendommen „skødet fra justitsråd Claudi til civilingeniør C. C. E. Fibiger“.

Fra dommerkontoret i Lemvig har jeg ikke kunnet få overdragelserne ført længere tilbage end til 24. juni 1879. Under denne dato er ejendommen overdraget fra C. C. E. Fibiger til læge V. Dethlephsen ved mageskifteskøde.

Derefter følger skøde fra V. Dethlephsens arvinger til kreaturhandler Niels Matstrup, tinglyst 17. december 1913.

Fra Niels Matstrups dødsbo til V. J. Klausen og Christen Laursen, skøde tinglyst 19. juni 1930.

Fra V. J. Klausen og Christen Laursen, skøde på matr. nr. 128k til ejendoms-handler O. P. Ørts, gdr N. A. Søe og frk. Olga Laursen, skøde tinglyst 21. juni 1930. (Der er nu foretaget udstykninger af den omliggende grund i flere parceller bl. a. til Lemvig kommune, som fik hele haven op til Østergade, og herefter har villaen fået matr. nr. 128k).

Fra O. P. Ørts og N. A. Søe samt Olga Laursens trediedel af 128k til Lemvig kommune, tinglyst den 9. juli 1964. (Det skal dog oplyses, at Olga Laursens trediedel under 20. september 1961 var overdraget til Ebbe Mansfeld Boe, og at det er ham, der er ført som overdrager til kommunen i Olga Laursens sted).

Når jeg har antaget villaens opførelsetidspunkt til 1850'erne, må jeg vise tilbage til min artikel i årbogen for 1969, side 98, hvor det oplyses, at det engelske entreprenørselskab Thomas Kingdom, London, i året 1859 overtog bevillingen til inddæmning og udtørring af Nissum Fjord, og at arbejdet hermed påbegyndtes i august 1859 under ledelse af den engelske ingeniør Earle.

Det var til bopæl for denne ingeniør og til selskabets administration i øvrigt, at villaen er opført. Det blev dog kun en kort periode, ingeniør Earle fik til at udøve sin virksomhed her, da han den 3. oktober 1860 omkom ved et redningsforsøg under redningsstationen „Flyvholm“. (Se min artikel i årbogen for 1970, side 10).

Justitsråd Christopher Berent Claudi var landets første redningsbestyrer, udnevnt i henhold til loven om redningsvæsenet af 1852, og han var – som den gamle tinglysningsprotokol i Landsarkivet oplyser – ejer af ejendommen indtil 10. januar 1871. Det står altså fast, og han må så på et tidligere tidspunkt have erhvervet ejendommen fra englænderne, muligvis efter at projektets gennemførelse af forskellige grunde – som også nævnt i min forannævnte artikel – var begyndt at vakle, og Claudi har udøvet sin virksomhed herfra indtil 1871.

Om villaens næste ejer, Fibiger, har jeg søgt oplysninger bl. a. i slægtsbogen „Familien Fibiger, af sognepræst A. Fibiger, 1916. Stamtavle for Snoghøj Grenen“. Denne har kunnet give følgende oplysninger: Carl Christian Edvard Fibi-

ger, f. 27. maj 1838. Død 6. april 1907. Gift 19. november 1872 med Olivia Olesen, f. 27. august 1851. Sønnen Peder Grib Fibiger, f. 26. december 1873, død 4. maj 1879, var eneste barn.

Fibiger har beboet villaen fra 1871 til den 24. juni 1879, da han afstod den på et mageskifteskøde til læge V. Dethlephsen og fra denne overtog ejendommen matr. 92 af Lemvig bygrunde eller Søndergade 13, men han havde den væsentligste del af sin virksomhed ude ved kysten. Han var – stadig iflg. stamtavlen – civilingeniør og overklitfoged.

Fra en artikel i dagbladet „Lemvig Avis“ for søndag den 17. februar 1884, hvori kystsikringskommissionen redegør for sine hensigter med den nødvendige sikring af søndre Limfjordstange og de dermed nærmere beregnede omkostninger, har jeg uddraget følgende afsnit:

„Det måtte være kommissionen magtpåliggende at skaffe sig nøjagtige oplysninger om de lokale forhold, og den søgte og erholdt ministeriets samtykke til at antage en landinspektør og en ingeniør, hvortil valgtes landinspektør Kirk og ingeniør Fibiger, Lemvig. Der blev nu i sommeren 1874 foretaget en række opmålinger i farvandet ud for og i Thyborøn Kanal“.

Disse undersøgelser har således været forarbejdet til det første hofdebyggeri, som blev påbegyndt i 1875.

I jubilæumsskriftet „By og Borger“, 1857–1957, af J. Søndergaard Jacobsen ses side 24 nederst således: „Søndergade 13 ejedes i en del år af C. C. E. Fibiger, som i 1886 var en af de højest beskattede“. Han har således været en af byens gode mænd.

Læge Viktor Ditlephsen etablerede sig som praktiserende læge i villaen i 1879, og han beboede selv hele villaen til sin død i 1913. Han havde bl. a. foretaget den ændring, at han lod opføre „tårnet“ ind til villaens vestgavl – se fotografiet. Deri var indrettet bag- og brandtrappe fra værelserne i loftsetagen og lejligheden på 1. sal, da der tidligere kun fandtes én nedgang derfra ad hovedtrappen ind til villaens østgavl.

Hans virksomhed havde strakt sig over Lemvig by og et meget stort landområde omkring Lemvig.

At der har været flere børn i familien ses deraf, at arvingerne efter V. Ditlephsen under 17. december 1913 har fået tinglyst skøde til kreaturhandler Niels Matstrup. – Mere om Matstrup senere.

V. J. Klausen og Christen Laursen, identisk med henholdsvis „murer Klausen“ og „æ jor'mor' mand fra Nr. Nissum“, har kun haft skøde på villaen i to dage, og de har aldrig beboet den. De havde i de to dage foretaget udstykninger i flere parceller således, at der til selve villaen kun blev nogle få meter grund på henholdsvis nordre og søndre side, og dens matrikelbetegnelse blev herefter 128k. Bl. a. fik Lemvig kommune hele prydhaven ud til Østergade, og her blev bygget rutebilstation – se fotografiet – og på selve pladsen indrettet opmarchplads for

„Matrup's villa“
(nordsiden)
Foto: Lysgaard-Madsen,
Lemvig, 1969

rutebilernes ankomst og afgang fra stationen, og nogle flere parceller syd for villaen.

Klausen og Laursen fik herefter under 21. juni 1930 tinglyst skøde på selve villaen matr. 128k til ejendomshandler O. P. Ørts, gdr. N. A. Søb og frk. Olga Laursen.

På det tidspunkt beboedes stuelejligheden af tømmerhandler Hans Bechgaard, og 1. sal af fru Ingeborg Kyhse, enke efter afdøde politimester Frantz C. S. Kyhse, og de blev begge boende indtil videre.

Ole Peder Ørts havde i slutningen af den første verdenskrig etableret sig som ejendomshandler i Lemvig, og i 1920 startede han i kompagni med vognmand N. Gerholdt i Vestergade den første rutebil, og Ørts førte selv bilen. Dens rute kom til at gå over „Sorte Stad“ i Dybe, Dybe mejeri, Seksholt Ramme, Bøvlingbjerg, Nees mejeri og Skalstrup. Det var en Ford med godkendt 9 siddepladser. Den havde pedalgear og var af Ford T-klassen. Den kørte én formiddagstur og én eftermiddagstur. Ruten blev dog efter nogen tid forlænget, så den gik til købmanden i Gørding og Vemb station.

Ørts og Gerholdt solgte ruten i 1926 til Chr. Ramsgaard.

O. P. Ørts blev gift i 1927, og efter at vi havde fået den nye næringslov af 1931, hvorefter ejendomsmægler var optaget som bunden næring, tog Ørts på kursus, som han bestod, og herefter skrev han sig som statsseksam. ejendomsmægler. I 1936 flyttede han selv ind i lejligheden på 1. sal, og nogle få år efter udlejede han stuelejligheden til landsretssagfører Chr. Rimestad sen., der selv havde bopæl i Bredgade, til kontor- og ekspeditionslokale.

Efter at Chr. Rimestad sen. ophørte sin virksomhed, blev den overtaget af hans fuldmægtig, landsretssagfører A. M. Platz, der fortsatte i de samme lokaler indtil

„Mattrups villa“
(sydsiden)
Foto: M. Spanggaard,
Lemvig, 1969

1964, da Lemvig kommune købte ejendommen, de sidste år i kompagni med landsretssagfører Chr. Rimestad jun.

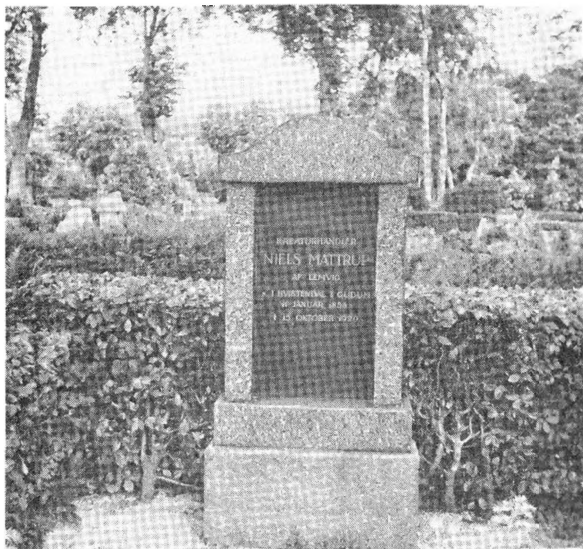
Efter at Platz var flyttet ud af stuelejligheden, blev denne midlertidigt overtaget af kommunens tekniske forvaltning – derfor traktoren i forgrunden på fotografiet af sydsiden – men Ørts blev boende i sin lejlighed, idet han ved salget havde betinget sig, at han måtte blive boende så længe, han levede, men da det i 1969 blev nødvendigt at lade ejendommen sanere for at give plads, dels for gade og dels for parkeringsplads til den nye administrationsbygning for Lemvig storkommune, måtte Ørts rømme efter kendelse afsagt af en ekspropriationskommission, og han byggede selv et nyt hus.

Ørts blev den, der længst ejede villaen – i omtrent 40 år – og han fejrede der sit 50-års jubilæum som ejendomsmægler. Ved denne lejlighed oplyste han i et interview, at han havde medvirket ved i alt 4.000 ejendomshandler indenfor Lemvig og Skodborg Vandfuld herreder, og han var den eneste ejendomsmægler i retskredsen i denne periode.

Gdr. N. A. Søb og frk. Olga Laursen har aldrig selv beboet ejendommen.

Hvem var så denne Mattrup, som efter 1913 fik sit navn knyttet så fast til foranævnte villa, at det blev brugt i forbindelse hermed i en menneskealder helt indtil 1969? Derom oplyser en mindesten på Lemvig kirkegård – se indsatte billede.

Forfatteren Chr. Ramsgaard, Holstebro, har i bogen „Prangeren“, udgivet af Grafisk Forlag, skrevet en novelle om denne mand, og jeg har, som bekendt af Ramsgaard – fra min første ansættelse i distriktet – fået hans mundtlige tilladelse til at gengive novellen i sin helhed. Det er en mundtlig overlevering fra Mattrup selv til Ramsgaard, der var portier på Jespersens Hotel, hvor Mattrup altid havde sit daglige tilhold, når han ikke var ude på forretning.

*Mindestenen på
Lindvig kirkegård*

Denne overlevering, som jeg ikke var kendt med, da jeg skrev min artikel til årbogen for 1969 om Thorsminde, afslører et bevis på, at der har været yderligere én årsag til – udover de tidligere nævnte – at det engelske afvandingsprojekt fik en så fuldstændig falleret afslutning, som tilfældet var. Den afslører endvidere den snuhed, den rolige optræden og sidst, men ikke mindst, en stor færdighed i at begå sig ved et spillebord, som Matstrup var i besiddelse af.

Og således fortæller Ramsgaard:

*Da Danmarks største afvandingsarbejde måtte opgives,
takket være et dramatisk slag „lydløs mause!“*

„Niels Matstrup, bedre kendt under navnet Niels Uldhandler, var anset for at være Hammerum herreds skrappeste og mest durkdrevne uldhandler. Ikke sådan at forstå, at han snød sine kunder med dårlige varer eller tog for ublu avance, selv om han selvfølgelig som alle andre handelsmænd ville gøre den bedste handel. Nej, hans durkdrevenhed gav sig udslag i et fænomenalt og vellystrende snakketøj og en medfødt evne til at prække folk varer på, som de egentlig ikke havde brug for, til en pris, der selvfølgelig ikke lå under, hvad de kostede i butikkerne.

Når Niels Uldhandler alligevel gennem årene har kunnet skabe sig en fast kundekreds og år efter år handle på de samme pladser, skyldes det, at han kun

solgte gode, solide varer, fremstillet af hjemmestrikkerne i Hammerum herred, der dengang – det er i 1885, vor historie foregår – havde eneret til at fremstille uldtøj og lade det forhandle ved omrejsende handelsmænd som husflid.

I 1885 havde Niels Uldhandler handlet på Fyn og Sjælland og handlet godt, da handelen pludselig gik i stå. Der er det mærkelige ved uldhandel, at en by, ja en hel egn, kan blive så handelstræt, at det næsten er umuligt at sælge noget. Når det sker, véd gamle uldhandlere, at da skal man hurtigst mulig søge hen til andre egne af landet.

I Hammerum hørte Niels Uldhandler tale om et stort digearbejde, der skulle udføres ved Thorsminde. Det passede godt i hans kram; han vidste så udmærket, at der kunne laves forretning blandt de halvt hundrede mænd på den øde, ja, næsten mennesketomme sandtange, Thorsminde dengang var.

Thorsminde ligger midt på den smalle sandtange, der går fra Fjaltring over Bøvling Klit til Sdr. Nissum og skiller fjorden fra Vesterhavet. Her havde et engelsk aktieselskab i 1868 fået koncession på at bygge en kammersluse og anlægge en kanal til udtørring af den 7700 ha store Sdr. Nissum Fjord. De følgende år opførtes et 13 km langt dige i forbindelse med udtørringen af Feldsted Kog i den sydøstlige ende af fjorden, hvorved der kunne indvindes ca. 1400 ha land. Hele afvandingsprojektet endte dog som en økonomisk tragedie, idet afvandingsarbejdet ramtes af så mange uheld med stormflod, dæmningsbrud og oversvømmelser, at selskabet nu i 1885 måtte udføre et stort reparationsarbejde, for at havet ikke skulle bortskylle dæmningen.

Da Niels Uldhandler kom til Thorsminde, lignede den et helt lille Klondyke. Store barakker med værksteder, depoter og spisesal var opført ved den store kammersluse, mens mindre træhuse og enkelte telte lå spredt mellem de forblæste sandmiler.

Ville en uldhandler begå sig i Vestjylland, var det en bydende nødvendighed, at han var dygtig til at spille kort, og han måtte også helst være dygtig til at drikke dramme, for dem blev han budt mange af, undertiden op til 100 om dagen, et kvantum, der svarede til tre flasker brændevin.

For Niels Uldhandler var kortspil bleven en del af hans forretning, da mange af hans bedste kunder ligefrem forlangte, at han skulle spille med dem. Og da det som oftest var gamle, drevne spillere, havde han gennem årene erhvervet sig en vis teknisk dygtighed, så han aldrig sagde nej til at spille kort, uanset hvor stor indsatsen var.

En uges tid efter, at Niels Uldhandler var kommet til Thorsminde, hvor han havde lavet glimrende forretning, sad han en aften i et træskur og spillede kort med to af selskabets ingeniører, Gordon og Lundkvist. Der blev spillet mausel på en krone, og spillerne var tvunget med første gang. På bordet stod en klukflaske med brændevin, som de drak af, når én gik bét, eller der blev vendt en særlig stor trumf. Når flasken blev tom, fyldte de den fra en tykmavet fire potters

lerdunk. For hver dram skyllede de efter med øl fra et lerkrus, der gik på omgang mellem spillerne; det var gammel skik og sædvane.

I begyndelsen foregik spillet i tavshed og med en vis forsigtighed. Spillerne ligesom lurede på hverandre. De så deres kort omhyggeligt efter og vogtede nøje på modspillerens mine for deraf måske at beregne, hvor gode kort han havde.

En klokke i et nærliggende værksted slog 11. Gordon tog sig en snaps og bød flasken rundt. Han havde siddet i uheld og var derfor noget knotten over tabene, men kunne alligevel ikke lade være at presse sine kort og tabte derfor endnu mere.

Niels Uldhandler strøg sig med bagen af hånden om munden, samlede så kortene sammen, blandede dem ved at stikke hjørnerne endevís over hverandre, lod Gordon tage af, trak derefter en slidt tegnebog op af lommen og klaskede den hårdt i bordet. – Det her er noget småtteri, der ikke er værd at ofre tid på, sagde han. – Lad os sætte indskuddet op til fem kroner, så kan det enten give eller tage. Det andet er kun tidsspilde.

Gordon sendte Lundkvist et hastigt blik, tøvede et øjeblik, rejste sig og åbnede et pengeskab, der stod ved stuens endevæg, og tog et helt bundt sedler frem.

– Det er lønningsdag i morgen, sagde han med et lille usikkert smil, – og der er vel noget, der hedder forskud. Og så begyndte det spil, der skulle få så afgørende følger for Danmarks største afvandingsprojekt.

I begyndelsen blev der spillet med puljer, der sjældent gik over 40-50 kr. Spillerne skulle ligesom først vænne sig til de store indskud. Det spil kaldes „lydløs mause“, fordi der kun spilledes med pengesedler.

Klukflasken gik flittigt rundt, enhver gjorde sin skyldighed. Dog lod det til, at Niels Uldhandler var mest tørstig, i hvert fald var det ham, der drak oftest og længst af flaske og krus. At han også brugte det virkningsfulde trick at beholde brændevinen i munden og så lade det glide ud i ølkruset, når han skyllede efter, var der ingen af de andre, der opdagede. De drak deres dram og øl med største velbehag og mærkede ikke, at øllet blev stærkere og stærkere.

De mange dramme satte snart fart i spillet. Puljerne blev større, og meldingerne dristigere. Nu åbnede man rask væk på en tier, ja Niels var endda så dristig at åbne på en nier, men da var der rigtig nok kun ti kroner i puljen. Niels vidste nok, hvad han gjorde. De to ingeniører ville nu trumfe spillet igennem, men den slags spil tager som oftest penge, og det varede da heller ikke længe, inden de havde tabt et par tusinde kroner. Det kølnede dog ikke deres mod; der blev stivet kraftigt af med flere dramme, for – som Niels sagde, når han lagde for med flasken – en dram styrker og klarer forstanden.

– Det her går for langsomt, udbrød Gordon pludselig og smed en hundredkroneseddel i puljen. – Jeg giver på hundrede kroner og åbner med dækket trumf. Vil I med?

Det var højt spil, højere end Niels før havde spillet, men han havde jo vundet og var heller ikke den mand, der holdt sig tilbage. For ingeniørernes vedkom-

mende var det nu knald eller fald. Sandheden var den, at pengene, de sad og spillede bort, var firmaets og skulle bruges til lønudbetaling næste dag.

Et par timer senere havde Niels vundet 15.000 kr. Rolig og nøgtern spillede han sine kort, indlod sig ikke på hasarderede tilfældigheder og vandt derfor de fleste gange. Da klokken slog 5, havde Niels vundet 33.000 kr. Han lagde sig tilbage i stolen, snød næsen med fingrene og så undersøgende over på de to ingeniører, der nu var blevet noget roligere. Det store tab havde næsten gjort dem ædru, men deres forsvirede træk talte om vrede og en grænseløs ulykke.

– Klokken er mange, sagde Niels. – Skal vi ikke holde op, så kan I få revanche en anden gang. – Nej, råbte Gordon ophidset, vi bliver ved. Tro endelig ikke, du sådan skal stikke af med pengene. Dem skal vi have tilbage igen.

Niels Uldhandler var en god menneskekender. Han kunne let sætte sig ind i de to ingeniørers tanker. Gordons hadske blik. Lundkvists knurren og de øjekast, de sendte hinanden, talte deres tydelige sprog. Han var klar over, at han ikke fik lov at gå med de mange penge. De ville overfalde ham, slå ham ned og smide ham og hans pakke ud i klitterne, det var tydeligt nok. Meldte han dem for overfaldet, skulle han få vanskeligt ved at bevise, at det var dem, der havde gjort det. De var to om én og ville nægte alt. Det var ikke så sjældent, at en uldhandler blev overfaldet. Folk vidste, at de ofte gik med mange penge på sig. Nej, han måtte se at dreje dem en knap, det var på høje tid at komme af sted nu, men hvordan skulle han komme forbi de to ingeniører, der sad mellem ham og døren.

Niels samlede kortene sammen, blandede dem, fik taget af og gav rundt, smed så en femhundredekroneseddelt ind i puljen, talte 4.000 kr. op i en dyng og stak resten af gevinsten i lommen.

– Godt, sagde han, – så spiller vi en time til, men så vil jeg foreslå, at vi spiller højeste stik om et halvt tusinde kroner. Det går hurtigt, og der har I måske mere held. Han så over på de to ingeniører, der nikkede samtykkende. Så spillede han ud.

– Bi lidt, sagde han og lagde kortene på bordet, – jeg skal udenfor et øjeblik for, som soldaten sagde, at træde af på naturens vegne.

Han rejste sig og begyndte at knappe jakken op, gik så hurtig hen til døren og var i næste nu forsvundet ud i mørket, efterladende sig næsten 5.000 kr., en uldpakke og to forbløffede mænd, der ikke et øjeblik havde skænket det en tanke, at en uldhandler kunne være så rævelumsk at efterlade så mange penge bare for at gøre dem trygge.

Den nats dramatiske kortspil blev, selv om det langtfra var det største spil, der var spillet i Vestjylland, dog det mest skæbnesvangre, idet tabet af de knap 30.000 kroner i forbindelse med andre alvorlige uheld, der gennem årene havde ramt selskabet, blev den direkte årsag til, at selskabet opgav udtørringen, og Sdr. Nissum Fjord ligger stadig den dag i dag med sine 7700 ha ubenyttet jord.

For Niels Uldhandler blev det et vendepunkt. Pengene brugte han til at starte

en kreaturkesportforretning, der gennem årene ved flid og dygtighed gav ham en betydelig formue.

Interessen for kortspil blev med årene ikke mindre, særlig når det drejede sig om store beløb. Ved spillebordet på hotellet i Lemvig, hvor stamgæsterne samledes, var han en sikker gæst, og der yndede han ikke at forstyrres. Det fortælles således, at da Gudum kirke i 1928 skulle restaureres, ville man også gerne have et nyt kirketårn. Et medlem af menighedsrådet kom til Matstrup, der netop sad ved stambordet i et godt lag.

Om han ville give et tilskud?

– Ja, nok, sagde Matstrup uden at afbryde spillet. – Skriv mig for 5.000 kr. Det er til bygning af tårnet, restaureringen kan I selv betale.

Matstrup døde i 1929, 71 år gammel; han ligger begravet på Lemvig kirkegård.
Sign. *Cbr. Ramsgaard.*

Matstrup havde nu sat uldposen overstyr, og han tog den heller aldrig op mere, men til gengæld havde han, efter den tids økonomiske forhold, erhvervet sig en betydelig driftskapital, og hvorledes han forvaltede den, har fhv. gårdejer og handelsmand Kristian Karstoft, f. 14. maj 1889 i Houe, nu boende på „Solgården“ i Lemvig, fortalt mig, og hvordan han lærte Matstrup at kende allerede, da han var dreng, da Matstrup kom ud på gårdene og foretog sine indkøb. Han havde da etableret sig i Lemvig og begyndt en eksportforretning.

Han kørte i en gig, og den var forspændt en lille brun hest, og han opsøgte landbrugerne i hele egnen omkring Lemvig og endda et stykke udenfor Skodborg-Vandfuld herreder og opkøbte deres produktion af fedekreaturer. Han handlede kun med fedekreaturer, han ville ikke handle med avlsdyr.

Han opkøbte partier på ca. 50 til 100 stk. ad gangen, og alt gik til eksport til Tyskland, og transporten foregik udelukkende med jernbane. Når han havde afsluttet en handel med en landbruger, d. v. s. givet håndslag på prisen, fik pågældende besked på leveringsdato og sted, det var som regel nærmeste jernbanestation, hvor dyrene blev vejjet og afregnet og derefter anbragt i jernbanevogn.

Afregningen var altid efter vægt – pund – og det var tillært rutine for en opkøber at kunne bedømme et kreaturs levende vægt, og dermed var Matstrup særlig kyndig; det var en af de genskaber, der særlig kom ham til nytte i hans forretning.

For sådan handel med kreaturer gjaldt den uskrevne lov, at kreaturerne, umiddelbart før levering, ikke måtte være fodret, men der fandtes personer, som altid overfodrede dyrene med roer eller kartofler lige inden leveringen, men dem lærte Matstrup hurtigt at kende, og så handlede han derefter. På sådanne kreaturer blev der et så stort uberegneligt svind, at det kunne tage mere end fortjenesten.

Kreaturerne blev sendt direkte til Tyskland, hvor de skulle sælges på marked i Hamborg, men forinden skulle de opstaldes i en karantænetid på 10 dage i

*Niels Mattrup,
f. 11. januar 1858
i „Hvistendal“ i Gudum.
Død 15. oktober 1929
i Lemvig*

Flensborg inden videresendelse til Hamborg. Her havde Mattrup yderligere en stor økonomisk støtte for sin forretning derved, at han selv ejede karantænestalde i Flensborg, og den nødvendige betjening dertil samt foder. Andre handelsmænd skulle leje stalde og hjælpere og købe foder til kreaturerne under karantænetiden.

Der var både dansk og tysk marked i Hamborg, men Mattrup solgte alle sine dyr på det danske marked, og han var altid selv til stede og sælge. Fedekvier og fedestude blev solgt til slagtebrug i Hamborg, medens slagtekøer, der var af en ringere kvalitet, blev solgt til opkøbere fra Rheinlandet.

Under krigen 1914–18 havde Mattrup fuldstændig indstillet sin forretning, men han havde også inden krigen indtjent sig en så betydelig formue, at han let kunne leve de ca. 4 år uden at foretage sig noget særligt.

Da krigen var sluttet, begyndte han så småt igen at handle, men nu var helbredet ikke så godt, og han måtte søge læge. Det blev læge Kr. Nørby, Vestergade, Lemvig, der gav ham følgende råd: „Giv dig til at handle igen, for du har alt for mange penge, og dem kan du lige så godt handle bort!“ Dette råd fulgte Mattrup, men han tabte nu ikke, han øgede tværtimod sin formue ret betydelig, så han blev en meget velhavende mand.

Det var omkring 1919, og Karstoft var da ca. 30 år. Han kom nu til at handle sammen med Mattrup, men det var sideløbende; de havde hver sin forretning. Det skete dog i enkelte tilfælde, at de gik i samhandel, navnlig når det drejede sig om opkøb af store partier fedekreaturer på de store gårde som f. eks. Engbjerggård o. a., da var deres forretning fælles.

Det område, Mattrup drev sin forretning i, bestod i første række af hele egnen omkring Lemvig, og i anden række foretog han også i nogle tilfælde ret store opkøb af græskreaturer længere borte, f. eks. købte han et efterår 200 stk. fedestude fra marsken i Sønderjylland af handelsmand Theodor Sørensen, Bækmarksbro.

Mattrup var en god handelsmand for leverandørerne, og han betalte gode priser for dyrene, og han var kontant med betalingen; derfor havde han erhvervet sig stor popularitet og en udstrakt tillid hos landbrugerne, og han kunne altid lave en handel, når han kom igen. Han havde meget sit ophold på Jespersens Hotel, derfra førte han også sin forretning i betydeligt omfang, idet landbrugerne om lørdagen – der dengang var torvedag – opsøgte ham dér og falbød deres dyr, og der var ingen vanskelighed dermed, da Mattrup kendte både sælgerne og den kvalitet af dyr, som de leverede.

En vis påholdenhed var han i besiddelse af. Når om lørdagen de første tre-fire landbrugere havde indfundet sig på hotellet, ville Mattrup give en kaffepunch, og det gjorde han, men han gav heller ikke flere, selv om der i løbet af eftermiddagen blev en større forsamling; så var det dem, der måtte give puncherne resten af dagen.

Om aftenen spillede han kort på hotellet; han havde sine faste medspillere, og det var whist, de spillede, og deri ville han ikke forstyrres.

De eneste, Mattrup havde vanskelighed med, var byrådet i Lemvig om de årlige skatter, og det resulterede i, at han en tid, ca. 1 år, tog bopæl på Kirkegaard i Nr. Lem hos Poul Kirk og dennes husbestyrerinde, frk. Mehl, for at undgå det pres, som byrådet lagde på ham i økonomisk henseende, og sognerådet i den lille kommune – Nr. Lem – tog imod ham med „åbne arme“.

Mattrup beboede selv den store villa, og han levede al sin tid ugift, men han holdt husbestyrerinde. De sidste år svækkedes han af sygdom, og hele det sidste år, han levede, lå han syg i hjemmet, og der døde han.

Da hans dødsbo blev endelig opgjort, skete det ved landsoverskatteretten, hvor bl. a. forannævnte Theodor Sørensen var indkaldt som vidne; det var med henblik

på handelen med de 200 stude, men Th. Sørensen kunne kun bevidne, at Mattrup havde købt studene og betalt dem kontant.

Såvidt Kristian Karstofts erindringer.

Teglværksejer Magnus Villemoes, 82 år gl., Teglgården i Lemvig, har fortalt, at han er født på „Vejrumgård“, Vejrum sogn, og der fik hans fader engang besøg af Mattrup, der på én eller anden måde var kommet til Struer, og der havde han lejet sig en gig og en hest, og han var så kørt ud på Vejrumgård, hvor han vidste, at der stod en stor besætning af fedestude (50 i alt), og dem ville han købe af Villemoes' fader, men han var en noget ejendommelig handelsmand, han gik bare rækken igennem og besigtigede dyrene, og så nævnte han en pris, de kunne koste, og endvidere, at de skulle leveres på Struer station, men nogen egentlig handel blev der ikke afsluttet.

En ca. 14 dages tid efter havde Mattrup „sendt bud“, at studene skulle leveres på Struer station en nærmere bestemt tid, og derefter måtte Villemoes til at drive studene til Struer; de blev ikke trukket, men drevet i flok, og Magnus Villemoes har selv som dreng flere gange været med til en sådan studedrift.

Studene blev læsset i jernbanevogn og videresendt direkte til marked i Tyskland. Sådanne partier havde Mattrup flere gange købt på Vejrumgaard.

Med nedrivningen af „Mattrups villa“ ville hans navn sikkert med tiden være gået i glemme, hvis ikke Lemvig by havde haft tradition for at forevige navnene på sine gode og ansete mænd i de nye gader, som bliver anlagt nede i byen og i de nye villakvarterer på bakkerne ovenfor: Andrupsgade, Thøger Larsensvej, Mads Kjærvej, Mattrupsvej, Anders Tuborgsvej m. fl.

Småstykker

MINDE FOR LÆRER ESBERN JESPERSEN

Et mindesmærke for en mand kan jo godt rejses i hans levende live, og det skete søndag den 3. september 1972 for lærer Esbern Jespersen, Vinding, på den smukke høj „Resdal Bavne“ i Vinding sogn. Her var der mange år tidligere opstillet en stor sten, som havde ligget på marken siden istidens dage, men som i 1935 af egnens unge – med Jespersen som primus motor – var blevet slæbt flere kilometer og anbragt på højens top, hvor den så stod som et symbol på naturens og ungdommens kræfter (inskriftion: „Af Bræen lagt paa Løger Mark, af Vinding Ungdom rejst paa Resdal Bavne. 1935“).

Da lærer Jespersen i afvigte forår fyldte 80 år, lod en kreds af egnens folk foretage en listetegning til indhugning af et relief af ham og en indskrift om hans virke – på stenens modsatte side. Over 500 ydede bidrag så at sige fra hele landet, ja nogle endog fra udlandet. Blandt bidragyderne var naturligvis også Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Arbejdet blev udført af billedhugger Ejgil Westergaard, Lemvig, og under relieffet står (med ene store bogstaver, majuskler):

Lærer og forfatter
ESBERN JESPERSEN

*Her mellem Vind og Vinding høje
 i nidkært virke med åbent øje
 med flid du søgte de gamle spor
 og svundne tider tog form i ord.
 Mod nye tider – nye navne
 vil lærken stige fra Resdal Bavn.*

1972

Forfatteren af verset er lærerinde Agnes Grønbæk, Herning, født i Vinding.

Desuden findes med mindre skrift på en sideflade til hovedsiden følgende ord fra Salomons ordsprog:

Børnebørn er de gamles krone og børnenes pryd deres fædre,

hvilke ord i sin tid var blevet anbragt på stenen efter lærer Jespersens ønske som et udtryk for sammenhængen mellem de skiftende slægter.

Ved sammenkomsten bød Trehøje kommunes borgmester, gdr. Richard Saugaard, forsamlingen, der talte over 200, velkommen, og afsløringen foretoges derpå af gdr. Jens Andersen, Vinding, der i hjertelige ord hyldede lærer Jespersen for langvarig og fortjenstfuld virksomhed og kulturindsats, specielt som lokalhistoriker. Formanden for Historisk Samfund, amtmand A. Bach, Ringkøbing, udtalte på Samfundets vegne en smuk og hjertelig anerkendelse af lærer Jespersen som en af de betydeligste fortællere og forfattere i amtet af sognebøger og artikler, bl. a. til Samfundets årbøger, der er en skatkiste for alle, der ønsker at trænge ind i hjemstavns historie, og som nu til dags er blevet afløseren af tidligere tiders fortælleform direkte fra den ældre til den yngre generation, noget der ikke har så gode vilkår i vore travle tider. Lærer Jespersen har bl. a. i hen ved et kvart århundrede stået som Historisk Samfunds sekretær og kasserer samt redaktør af Hardsyssels Årbog.

Der blev derefter sunget nogle af lærer Jespersen tidligere forfattede sange, og til sidst takkede han på sin humoristiske måde for alt det, man gjorde ud af ham. „Virkelig tak“, sagde han.

N. C. S.

Alfred Kaae

Lærer Alfred Kaae fyldte 80 år den 11. oktober 1972. I dagens anledning var slægt, venner og bekendte indbudt til en festlig sammenkomst i Staby sognegård.

Fru Thyra Kaae bød den store forsamling velkommen og gennemgik ganske kort sin mands lokalhistoriske indsats, fra bogen om Torsted sogn udkom, frem til i dag, hvor bogen om Staby sogn er på trapperne.

Højskolesangbogen var delt rundt og blev flittigt og rigtigt brugt under festmiddagen. De mange sange, den store sangglæde og de mange taler skabte en rar og god feststemning. Lærer Alfred Kaae blev hyldet for sin store indsats for den egn, hvori han har haft sit virke i de sidste 50 år.

Den lange talerække blev indledt af formanden for Historisk Samfund, amtmand A. Bach, som udtalte:

„Historiens sten“ ved Kronhede skole i Torsted sogn blev i 1938 skænket til beboerne i skolekredsen. Denne sten med de mange begivenhedsrige årstal, som beretter om lyse og mørke år i Danmarks historie, er skabt af billedhuggeren Alfred Kaae. Ved siden af denne sten kunne man egentlig godt rejse en anden sten, som skulle bære andre årstal. Det første kunne være 1892. Det næste 1921, hvor Kronhede skole fik en ny førstelærer ved navn Alfred Kaae. Så 1945, hvor bogen om hedesognet Torsted udkom. 1947 skulle stå for Alfred Kaaes indtræden i Historisk Samfunds styrelse. 1948 for bogen om Alfred Kaaes fødesogn, Låsby. 1950 for Alfred Kaaes indtræden i redaktionen af „Hardsyssels Årbog“. 1952 og 1956 for det store to-bindsværk om Ulfborg sogn. 1962 for endnu et skår af mosaikken Danmark, nemlig bogen om Lem sogn. 1967 at nu kom turen til Hover sogn. Og sidst 1972, hvor bogen om Staby sogn forhåbentlig ser dagens lys.

Der kunne stå mange flere årstal på denne sten, årstal for store artikler i „Hardsyssels Årbog“, som blandt andet sidste år bragte den store afhandling om „Fæster og husbonde i Hammerum herred“.

Året 1962 skulle også berette om, at det år blev Alfred Kaae tildelt Dansk Historisk Fællesforenings årbogspris for afhandlingen om Lundenæs len, som stod i „Hardsyssels Årbog 1959“.

Alfred Kaaes vej gennem livet er brolagt med disse store sognebøger, der er blevet til ved ihærdige studier, dels på stedet, dels i arkiver, for her hviler intet på tilfældigheder, alt er undersøgt og dokumenteret.

Men ikke nok med det, det er så heldigt, at lokalhistorikeren Alfred Kaae har formået at få tegneren Alfred Kaae til at illustrere sine bøger. Tegneren Alfred Kaae kender den vestjyske natur, og han kan fastholde denne natur i en meget fin og personlig streg. Disse tegninger er med til at give de store sognebøger en ganske særlig værdi. Godt, dette makkerskab kom i stand.

Men vi må heller ikke glemme geologen Alfred Kaae, som har undersøgt og beskrevet indsanderne ved Torsted og Klausie, og arkæologen Alfred Kaae, som har udgravet stenaldergrave og jættestuer i Torsted sogn og også beskrevet disse udgravninger.

Historisk Samfund vil gerne rette en stor tak til lokalhistorikeren, til tegneren, til geologen, til arkæologen Alfred Kaae – tak for alle disse vægtige bidrag til Ringkøbing amts historie.

Og tillige tak for det arbejde, som der blev tid til at gøre for Historisk Samfund. Alfred Kaae blev medlem af styrelsen i 1947, af redaktionen af „Hardsyssels Årbog“ i 1950, og tillige næstformand i 1961. I 1967 bad Alfred Kaae sig fritaget for genvalg på grund af alder.

Amtmand A. Bach sluttede med på Historisk Samfunds vegne at overrække Alfred Kaae en boggave.

Der blev holdt mange andre taler, og hver tale gav sit bidrag til et portræt af det mangesidige menneske Alfred Kaae. Her skal kun nævnes, at der også fra

„Hardsyssels Årbog“s redaktion blev rettet en tak til Alfred Kaae. En tak for godt samarbejde og for gode råd.

Alfred Kaae takkede for de mange taler, for de mere officielle og for de mere personlige. I sin takketale kom Alfred Kaae ind på sine lokalhistoriske studier, som var udsprunget af interesse og kærlighed for den egn, som han gjorde til sin. Langvarige biblioteks- og arkivstudier havde været nødvendige, men selv om de meterlange rækker af arkivalier ser nok så tørre og støvede ud, så træffer man i dem på levende mennesker. Og det var disse levende mennesker, som inspirerede én til at fortsætte arbejdet. Men også andre levende mennesker har sin del af æren, det er de mennesker, man lever sammen med – og her i første række – „éns kone skal give én lov“.

Kr. Bjerregård

Steffen Steffensen, Nustrup, Vojens, har venligst sendt os en lille samling smådigte, for – som han skriver: „det er jo i Hardsyssel, dialekten bedst forstås“. Vi giver med stor fornøjelse plads for følgende fire:

Hwa æ hjatt er fuld aw!

En flok soe om djer radio:
en mand, di kjæend, war innd å tåål.
– De war så sjælden, Byssens folk
slop ind meld den slaws stowwer kåål!

Hans emne war en stower problem,
– alvorlig, ja, å aktuel!
De war wor hejile ungdomsfolk,
wor fremtidshov, der stu o spel!

Da han war færdig mæ å tåål,
bløw der en pawws, å den war stower.
– Der er alvorlig ting, som folk
ett ka gi udtryk for i ower!

Æ tanker di ku gja'n blyw tånng,
for ves håj da æ tååler ret!
– Den føøst, der sååj nåj, war Per Towt:
„Demm hunder kroner tjennt han let!“

Ve en bryllup

„Ja, kjære brujfolk, Jens å Mett!
Sårn flydend tåler er a ett,
men da de er en daw så stower,
vil a no sæjj jer en par ower!

Føst vil a ønnsk jer held å løkk
å fri for ålt, hwa der ka trøkk.
Ja, sundhejt, frej å gowwe daww
de er wal nok den største gaww!

Næer bryllupsfest å glans er henn,
gid så, te lykkens sowel mo skjenn
å lyyt å warrm jer, hwer for sæ,
som den hår skjænd o Niels å mæ!“

— — —
Niels hører, hurdan hans kowwen ku snakk;
så reest han lisså stell hans nakk
å sååj, da hinne tåål war ænd:
„Så blywwer I ett møj sowwelbrænd!“

Gywttermoel

„Ja, vi hår goen som kæel å piig
i øwer trøjje oer!
Båer no Per Kjaer han skjønner oe,
hwa arber vi hår gjoer!

For de war no slet ett så råer,
om han fond oe å skywwt wos.
– Du tøwes, Mads, den sag er klåer,
te vi sku ta å gywwt wos!

Ka væær, te de er o si plads,
fa'r ålderdom vil ta wos.
– Men sæj mæ no alvorlig, Mads:
Hwem trower du, der vil ha wos?“

O æ apotek!

Hun stu å ekspedejrer
å rejnt er uer så nyww.
Å fa'r han gik, betalld han
en kroon å fem å tyww!

Men hun råvt op: „Den er jo falsk
den kroon, a nylle fæk!“
Hun gjoor alarm å talld dem te;
men hwa – æ mand war væk!

– Æ apoteker stu lidt.
Sårrn smæk, dem mott en ta:
„Vi har dog tyve øre
i fortjeneste endda“.

LYNG OG ASK SOM VEJRPROFETER

Af V. J. Brøndegaard, Pueblo Cómpeeta, Malaga

Til jyske dagblades faste stof i august-september hører det såkaldte lyngvarsel: Blomstrer lyngen tidligt og helt ud i grenspidserne – „oven ud“ – kan ventes en tidlig og streng vinter, fornedet: en sen og mild vinter. „Blomstrer lyngen højt i top, får vi stor vinter i galop“, „blomstrer lyngen til Sankt Pals (18/8), skal man gå i sne til *æ bals*“.

Det ældste nævn af lyngvarslet, jeg har kunnet finde, er i Simon Paullis urtebog, Flora Danica 1648: „Bønderne i Mecklenburg og Nedre-Sachsen (må vel også ske andre steder) dømmet således om denne urts blomster: Når som helst denne vækst blomstrer vel ud i toppen om sommeren eller høsten, da må man forvente den næst efterfølgende vinter bliver stærk og streng. Men hvis blomsterne ej kommer ud så højt oppe i toppen, da skal man let erfare, at vinteren, som kommer efter, ikke bliver så streng, men langt mildere“.

Hedelyngen (*Calluna vulgaris*) gror kun i Europa, og af dens blomstring, der ingen steder falder senere end september, har man draget varsler om vinteren i Danmark (med Grønland), Norge, Sverige, Finland, Tyskland, Østrig og Schweiz, mens der savnes oplysninger fra plantens vestligste område.

Varslet nævnes ikke i oldtidens og middelalderens skrifter, ej heller i vore bondepraktika og almanakker, som ellers gennem oversættelser har „importeret“ så mange folkelige vejregler. Der må altså være tale om enten en mundtlig traditionsvandring, eller praktisk taget samme formulering er spontant opstået i de enkelte lande. En lille gruppe regler, hvor de samme botaniske kendetegn gælder vintersædens udsæd og trivsel, kendes kun fra de østlige Østersø-områder (Preussen, Estland, Finland).

Nogle danske avisnotitser:

„Aldrig har lyngen blomstret skønnere, aldrig var den tættere behængt med rosenrøde klokker til de yderste spidser, end i sommeren 1928, der fulgtes af en

sibirisk vinter“ (13/4 1936). Før de strenge vintre 1941–42 og 1946 blomstrede lyngen helt ud i spidsen, og „folk på egne, hvor der gror lyng, siger, at lyngblomsterne ikke lyver; på dem kan man se, om det bliver en streng eller mild vinter“ (6/8 1947). Eftersommeren 1958 blomstrede lyngen ikke helt ud i spidserne, og spådommen om en mild vinter holdt stik (3/8 1959). „Sidste år (1965) blomstrede lyngen helt ud i spidserne, og vi fik en meget streng vinter. Forrige år gik blomsterne ikke helt til tops, og da blev vinteren mild“ (8/8 1966).

Er det blot sådan, at denne vejregel helt automatisk gentages fra år til år? Eller ligger en praktisk erfaring til grund for den?

Lyngen kom her til landet kort efter sidste istid (yngre dryastid) og må forlængst være akklimatiseret, d. v. s., den har indrettet sin livsrytme efter vort gennemsnitlige klima. Man vægrer sig ved at godtage den biologiske forklaring, at planten skulle kunne „ane“, om vinteren kommer tidligt eller sent, bliver streng eller mild. Som alle andre vækster må lyngen tværtimod være et produkt af de foregående vejrlig. Selv om planten sikkert disponerer på længere sigt, kan den umuligt være under påvirkning af de meteorologiske faktorer, der bestemmer vinterens karakter; denne skulle i så fald være „planlagt“ og gøre sig biologisk allerede et halvt år forinden.

Man kunne tænke sig den mulighed, at lyngen, som ofte må økonomisere med vandeserverne, i år med rigeligt nedbør får et overskud af kraft og anlægger den som et reservefond med det resultat, at blomstring og frøsætning bliver desto kraftigere. Eller lyngen blomstrer „oven ud“ efter et meget tørt år; den sparede på kræfterne for næste år at kunne blomstre mere yppigt og indhente handicappet.

En regnfuld forsommer eller et særlig tørt år skulle i så fald almindeligvis blive fulgt af en streng vinter. Desværre foreligger ingen statistik, som bekræfter (eller afkræfter) lyngvarslet. På forespørgsel oplyser direktør Karl Andersen og statsmeteorolog Ingolf Sestoft på Meteorologisk Institut, at der dem bekendt ikke her i landet er gjort „systematiske undersøgelser af sådanne fænologiske iagttagelsers egnethed til sæsonvarsler (i betydningen årstidsforudsigelser som f. eks. den kommende vinters karakter)“. Man har dog lejlighedsvis studeret den folkelige vejrvissdoms regler og fundet visse positive bekræftelser, bl. a. netop vedrørende lyngblomstringen.

Man må have et meget stort og ensartet materiale for at kunne udarbejde en nogenlunde sikker statistik. Og hvis det overhovedet lader sig gøre, er det afgjort lettere at udlede den kommende vinters karakter af de klimafunktioner i vækstperioden, der sandsynligvis påvirker lyngblomstringen. Her må den eneste tænkelige årsagssammenhæng ligge gemt. Planternes biologiske cyklus kan påvirkes af helt andre faktorer end dem, der bestemmer den klimatiske udviklings gang fra forår og sommer gennem efterår til den efterfølgende vinter.

Meteorologer og klimaforskere har uden held forsøgt at finde en kausal sammenhæng mellem årstidernes klima. Det er ikke lykkedes at påvise nogen afgø-

rende forbindelse mellem vinterens hovedtype og vejrudviklingen i de tre foregående årstider.

Sagkundskaben understreger, at den folkelige meteorologi beror på en ofte meget kortfristet hukommelse, og at de fleste af dens regler er indkommet litterært fra andre klimater. Selv om lyngvarslet er gammelt og geografisk vidt udbredt, har dette i sig selv ingen bevisværdi. Troen på månefaserne som vejrbebudere er også meget gammel og udbredt, og den kan rangeres over i fablernes verden.

Det samme gælder et andet populært årstidsvarsel: Springer eg før ask, giver sommeren vask; springer ask før eg, bliver sommeren bleg – eller mere dramatisk: springer egen før asken, går hele sommeren i vasken!

Ganske tilsvarende remser er optegnet i Norge, Sverige, England og Tyskland. Den tyske version, kendt på tryk siden 1784, ligner vor hjemlige så meget, at der næppe kan råde tvivl om, at der er tale om en oversættelse. Reglen gælder altså ret beset ikke vort klima, men længere sydpå.

Som gennemsnit i en lang årrække står egen helt udsprunget den 29. maj og asken den 1. juni, mens afstanden mellem de to træers fulde løvspring i Sydtyskland ofte er en hel uge. Det kan hos os være svært at afgøre, hvem der vandt kapløbet; ifølge statistikken kommer egen først, de fleste somre skulle altså være fugtige – og det vil næppe mange danskere protestere imod.

Men også her gælder det, at træerne er produkter af de foregående og ikke de kommende vejrlig. Løvspringet blev forberedt allerede året i forvejen, og kun fordi eg og ask som de sidste af alle hjemlige træer folder løvet ud, lagde man særligt mærke til *dem*.

Asken har groet hos os siden hedenold (jfr. myten om Yggdrasil). Nært beslægtet med Sydeuropas oliventræ havde den sværere end egen ved at akklimatisere sig. De små blomster er meget kuldkæde, og træet må vente – man siger i Tyskland, at når asken blomstrer, kommer ikke mere senfrost. Knopperne brister først, når mildt og fugtigt vejr følges af en periode med solskin. Sprang asken først ud, havde vejret altså kort forinden været forholdsvis varmt og tørt – og så regnede man i gamle dage optimistisk med, at det nok fortsatte et stykke tid endnu.

Egen derimod indrettede sig forlængst på vort barske klima. Dens løvspring falder på nogenlunde samme tid, hvad enten foråret er råkoldt eller lunt og tørt. Og kom egen først, forlængede man uden videre den kolde og fugtige periode til at gælde hele sommeren.

Remsens „bleg“ tolkes nu derhen, at sommeren bliver tør. Men oprindeligt skyldtes det, at husmoderen bredte sit hjemmenvævede hørlærred ud til blegning (ordet lever videre i stednavne som Blegen og Blegdammen). Hun ønskede selvfølgelig en sommer med ofte stærkt og varigt solskin. Ordet „vask“ betyder regn, men hentyder nok også til, at lærredets hvidhed krævede både vask og blegning – vand og sol.

FRA FYN TIL VESTJYLLAND

LIDT OM ET AF DANMARKS ÆLDSTE SLÆGTSNAVNE

Af Dora Bang, Dommerby, Skive

Jeg vil her berette om, hvorledes det gik til, at en gren af den på Fyn meget udbredte slægt Bang, hvis stamfader er borgmester og skultus Jens Bang i Assens, f. ca. 1470, d. 1529, blev vestjyder. Jeg vil dog først i korthed ride linien op:

Jens Bang, borgmester og skultus i Assens, f. c. 1470, d. 1529.

Jørgen Bang, rådmand i Assens, f. 1514, d. 1579.

Jens Jørgensen Bang, rådmand, tolder og accisemester i Assens, d. eft. 1618.

Jørgen Jensen Bang, borgmester i Assens, f. c. 1593, d. 1666.

Jørgen Jørgensen Bang, sognepræst i Sandager-Holevad, f. 1628, d. 1676.

Hans Jørgensen Bang, sognepræst i Skibet, f. c. 1663, d. 1706.

Mette Hansdatter Bang, f. 1695, d. eft. 1773 g. m.

Bendix Mortensen, selvejer i Jelling, f. c. 1704, d. 1743.

Morten Bendixen, selvejer i Tenning (Tanning), Dejbjerg s., f. i Jelling c. 1730, d. 1783.

Bendix Mortensen, gårdmand i Stampen, Dejbjerg s., f. 1774, d. 1844.

Jens Bang Bennedsen, gårdmand i Tarm, f. 1808, d. 1886.

Benned Jensen Bang, købmand i Lønborg, f. 1840, d. 1919.

Dette korte rids af slægtleddene viser, hvorledes en slægts „skæbne“ bestemmes af dens vilkår. – Ændringerne i livsvilkårene kan fremkomme ved giftermål, sygdom, død etc., viljestyrke og karakter er meget væsentlige egenskaber for overhovedet at klare sig igennem, når vanskeligheder og sorger melder sig. Dengang var det på ingen måde lettere at stå alene med umyndige børn, end det er i dag, selv om man kun krævede et eksistensminimum; selv dette kunne give problemer.

I de følgende tre generationer dør faderen, inden børnene bliver voksne. Til Vejledalen drog tre af sønnerne fra præstehjemmet i Sandager på Fyn, nemlig Jørgen Jørgensen Bang, der blev præst i Vorbasse, Hans Jørgensen Bang, der blev præst i Skibet, og halvbroderen Jens Hansen Sandager, der blev præst i Højen (han blev for øvrigt gift med en Bang, en kusine til halvbrødrene, datter af sognepræst i Højen Oluf Jørgensen Bang). En broder til de øvrige blev på Fyn som sognepræst i Skydebjerg-Orte.

Præsten i Skibet dør tidligt, 1706. – Der er tre børn: Jørgen, 14 år gl., Povl, 12 år gl., og Mette, 11 år gl. – Brødrene måtte der tænkes på, de skulle følge i forslægtens spor, og der blev gjort udvej for, at de kunne studere. Jørgen kom i hjemmet hos faderens halvbroder, præsten i Højen, Povl blev optaget i hjemmet hos farbroderen i Vorbasse. (Fra J. J. Bang, Vorbasse-præsten udgår bl. a. Grundtvig, Henr. Steffens, Herman Bang for at nævne de mest kendte). Jørgen blev præst først i Bredsten, senere i Dejbjerg, og Povl blev herredsskriver i Ulfborg.

Mette var en pige, hendes fremtid blev der ikke tænkt på, vi ved ikke, hvor hun har opholdt sig sammen med moderen. – Således har det været langt, langt tilbage i tiden og helt op til vor tid, at pigerne ikke behøvede at få nogen uddannelse – det kan godt give stof til oprør, dengang var der mere brug for rødstrømper end i dag, skønt der endnu nok kan findes levn fra ældre tider; det er svært at udrydde et så gammelt syn på kvinden. I det hele taget er det vanskeligt at ændre de gamle sæder og skikke, de har ligesom vundet hævd; der findes dog også nogle, som absolut gerne skulle overleve, trods tidens grænseløse lyst til at kaste alt det bestående over bord.

Tilbage til Mette Bang. Af den lille arv, der kunne blive fra et forholdsvis ungt præstehjem, fik Mette kun halvt så meget som brødrene, og hun måtte, når hun nåede skelsår og alder, selv tjene til sit brød, således omtrent anført i skiftet. Hun gifter sig med Bendix Mortensen, selvejer i Jelling, søn af Morten Rytter, sst. – Imidlertid dør Bendix Mortensen 1743, og Mette Bang står alene med tre børn, Mette, 15 år gl., Morten, 13 år gl., og Kirsten, 11 år gl. Som født væрге får de morbroderen, sognepræsten Jørgen Hansen Bang, Bredsten (senere Dejbjerg-Hanning).

Så er deres videre skæbne „mørkelagt“, indtil vi finder Morten som selvejer i Dejbjerg.

Jørgen H. Bang, der var sognepræst for Bredsten, senere provst i Tørrild h., blev 3. januar 1755 kaldet til sognepræst for Dejbjerg-Hanning, hvor han døde som jubellærer 11. august 1781. – Her er vi så nået til den direkte årsag til, at en gren af slægten blev vestjyder. Man må antage, at Morten følger morbroderen ud til Vestjylland og hjælper med præstegårdens avlsbrug, er blevet gift med Else Giødesdatter, formentlig en datter fra Vognbjerg, Dejbjerg s., har fået sit eget hjem derude – så blev efterslægten rodfæstet derude i denne egn, igennem giftermål med kvinder fra disse egne igennem tre generationer.

Mortens moder, Mette Bang, har vi desværre tabt „af syne“, vi møder blot hendes navn 30 år efter, at hun er blevet enke, hun er da 78 år og nævnes i et pantebrev, som hun får til sikkerhed for et lån, som hun yder sin niece, præstehenken Margrethe Cathrine Buchholtz, f. Bang, der nævnes hun: min kjære faster Mette Bang, Dejbjerg – dog kan vi intet finde i Dejbjerg kirkebog, hun har ikke stået fadder nogensinde derude, ej heller har vi endnu kunnet finde noget om, hvordan hun er død. Det er jo efter 1773.

Morten Bendixen dør, da hans søn, Bendix Mortensen, kun er 8 år gl.; han får slægtningen, præsten Jens Bang, Dejbjerg, som væрге, og man formoder – især da denne er barnløs – at han har været som en plejefar for ham, thi vi ser, at B. M. opkalder sin søn efter denne sin væрге og slægtning og giver ham navnet Jens Bang Bennedsen. Det latiniserede „Bendixen“ lader det til, man derude kun bruger en gang imellem.

Bendix Mortensen, f. 1774, d. 1844 g. m. Else Nielsdatter, f. 1775, d. 1815,

datter af gårdmand Niels Andersen (Votkjær), Votkjær og Kirsten Nielsdatter.

Jens Bang Bennedsen får en lille gård i Tarm, og hans eneste søn får navnet Benned Jensen Bang. Moderen er Karen Johanne Pedersdatter, f. 1813, d. 1887, datter af Peder Andersen, gårdmand i Kirkegård, Hover, og Inger Marie Jensdatter. Jens Bang Bennedsen, f. 1808, d. 1886. – Benned Jensen Bang blev købmand i Lønborg.

Så er navnet Bang for denne efterslægt atter blevet slægtsnavn efter at have været på spindesiden i de nævnte generationer. – Ejendommeligt nok er det, at der kun fødes én søn i alle de nævnte fire generationer, indtil vi kommer til Benned J. Bang. – Man må ofte undres over skæbnetrådenes mønster, som det af ovennævnte ses, blev de store ændringer i denne slægtsgren, at en 11-årig lille pige mister sin far, at hendes børn igen i en tidlig alder bliver faderløse, og at sønnen rykkes op fra hjemegnen i Jelling, fra Vejle-egnens skønhed, hvor slægten, siden den drog fra Fyn, havde bosat sig, til det sikkert dengang barske Vestjylland, fæster rod dér, og i flere generationer hører til dér. – Hvem fik gården matr. nr. 1 af Jelling by og sogn? Det er et spørgsmål, jeg meget gerne så opklaret. Om pigerens skæbne kender jeg desværre intet, Jelling er fattig på arkivalier, meget er sikkert gået til ved ildsvåde, de kirkebøger, der findes, begynder temmelig sent, først op imod 1800-tallet.

Bag denne lille skitse og de heri anførte oplysninger ligger der mange flere detaljerede oplysninger (jeg har mange generationer tilbage af de indgiftede slægter, især i de ældre led), som ikke er medtaget, idet jeg blot synes, det kunne være ganske interessant at belyse en enkelt slægtsgrens skæbne, netop fordi den fik en hel anden retning, end det syntes forud givet. – I bøgerne af Hundrup, udg. 1875, og af J. W. Hanssen, udg. 1940, over Bang-slægten er denne ovenomtalte linie ikke ført længere end til Mette Hansdatter Bang g. m. Bendix Mortensen af Jelling.

KØBMAND SIMON CHRISTENSEN ANDRUP'S

TILKNYTNING TIL LEMVIG

Af revisor Viggo E. Noer, Skive

Når Simon Christensen Andrup, der var født i Nykøbing M. i 1723, valgte at slå sig ned i Lemvig, var det ikke rent tilfældigt, men en følge af familiemæssig tilknytning og af særlige hændelser indenfor familie kredsen.

Simon Andrups far, Christen Jensen Andrup, må stamme fra det Andrup, der er beliggende sammen med Erslev, Tødsø og Galtrup på Mors, og han var købmand i Nykøbing.

Christen Jensen Andrup var første gang gift med enken Kirsten Nielsdatter Erslev, som forud havde været gift med afdøde købmand Jacob Mortensen Quist,

Nykøbing, og da det var hendes andet ægteskab, har der sikkert været tale om slægtskab mellem Kirsten Nielsdatter Erslev og Christen Jensen Andrup, hvilket også kan antages efter deres navne på de to nabobyer Erslev og Andrup.

Kirsten Nielsdatter Erslev, der døde 1720 efter 3½ års ægteskab med Christen Jensen Andrup, havde forud været gift med Jacob Mortensen Quist, Nykøbing, og hun er datter af Niels Nielsen Erslev og Anna Jacobsdatter, Nykøbing M., efter hvem kendes børnene: a) Oluf Nielsen, købmand i Nykøbing, gift 1714 med Johanne Jacobsdatter, der var datter af købmand Jacob Madsen, også foged på Damgård i Ferring, Lemvig, og Karen Nielsdatter Erslev, og således søster til købmand Niels Jacobsen, Lemvig. De havde kgl. bevilling til ægteskabet, b) Jacob Nielsen, sognepræst i Alsted-Bjergby 1694/1730, gift med Anne Marie Larsdatter Guldager, c) Karen Nielsdatter, gift 1° med sognepræst Thomas Mikkelsen, Nykøbing, i Tødsø-Erslev 1673/79 og 2° med foged på Damgård i Ferring, sid. købmand i Lemvig, Jacob Madsen, samt d) nævnte Kirsten Nielsdatter, gift 1° med Jacob Mortensen Quist og 2° med Christen Jensen Andrup.

Kirsten Nielsdatter havde ingen børn med Christen Jensen Andrup, idet dennes børn alle var med hans anden hustru, Ellen Margrethe Clausdatter Bang af Ringkøbing, som forud havde været gift med borger i Varde, Simon Lassen Tarm, efter hvem Siemon Andrup opkaldtes, men to døtre af hendes første ægteskab med Jacob Mortensen Quist, nemlig Karen Jacobsdatter Quist, der i 1730 blev gift i Lemvig med byskriver Johan Krag, Lemvig, siden Varde, og Anne Jacobsdatter Quist, der i 1729 blev gift i Lemvig med Jacob Jacobsen, må antages at være komne til mosteren, Karen Nielsdatter Erslev i Lemvig og hendes mand, Jacob Madsen.

Simon Andrups ældre søster, Christine Magdalene Christensdatter Andrup blev i 1745 gift i Nykøbing med Jacob Olesen (Olufsen), søn af købmand Oluf Nielsen, uden bevilling, da de jo ikke var direkte beslægtede, og Andrups yngre søster blev gift med en mand i Varde, hvortil familien jo også havde tilknytning.

Karen Nielsdatter Erslevs første mand, sognepræst Thomas Mikkelsen, Nykøbing, var søn af borger i Nykøbing, Mikkell Lauridsen og Anna Christiansdatter. Mikkell Lauridsen var søn af sognepræst Laurids Pedersen Juel, Galtrup 1555/95, som igen var søn af Peder Pedersen Harre, rektor i Nykøbing og siden sognepræst i Tødsø-Erslev 1553/1605, og som stammede fra Juel-slægten i Movstgård i Gimsing og Hvide-slægten i Borberg.

Fogden sid. købmand i Lemvig, Jacob Madsen, var broder til købmand Peder Madsen, Lemvig, og til Anna Marie Madsdatter, som var gift 1° med Jens Lauridsen Wandborg, „Kongenshus“, Nr. Nissum, og 2° med sin brodersøn, kammerråd, købmand Mathias Pedersen.

Datter af Anna Marie Madsdatter og hendes første mand, Jens Lauridsen Wandborg, Anna Marie Jensdatter Wandborg, var Niels Jacobsens anden hustru. Niels Jacobsen var søn af købmand Jacob Madsen og Karen Nielsdatter Erslev,

og navnet på hans første hustru kendes ikke, men han havde med hende i hvert fald én søn, Peder Nielsen, født 1710 i Sodborg, konfirm. i Lemvig og gift i Lemvig 1737 med Johanne Jensdatter, og det må sikkert være en søn af denne Peder Nielsen, den Jens Pedersen ved kirken i Lemvig, hvem Simon Andrup efterfølger i 1749, da han er død, og han er da muligt af et tidligere ægteskab. Niels Jacobsen er på det tidspunkt gift anden gang med Anna Marie Jensdatter Wandborg og havde overtaget gården Kabbel, så det må have passet ham bedst at få en anden til at overtage forretningen.

En søster til kammerråd Mathias Pedersen, Kongenshus, Maren Pedersdatter, som altså også var datter af købmand Peder Madsen og Anna Sofie Lassen, Lemvig, var 1° gift med sognepræst i Ejsing 1707/24 Hans Schousboe, der forud havde været gift med Mette Cathrine Pedersdatter Bering, og 2° 1725 med sognepræst i Lemvig-Nr. Lem 1722/53 Hans Frantsen Rosenberg.

Hans Frantsen Rosenberg var søn af forgængeren i embedet, sognepræst Frants Hansen Rosenberg og Margrethe Lauridsdatter Borch, der var datter af sognepræsten i Lomborg 1669/1706 Laurids Clausen Borch og Anna Kristensdatter.

To af Laurids Clausen Borch's søstre, nemlig Mette Clausdatter Borch, gift med rådmænd, hospitalsforstander Jep Pedersen Trans, Lemvig, og Kirsten Clausdatter Borch, gift med købmand Ole Andersen (Rytter), Kabbel, Lemvig 1629/98, blev stammødre til kendte Lemvig-slægter, nemlig Trans og den såkaldte jyske Borch-slægt, som antog navnet efter hende.

Hans Frantsen Rosenberg var åbenbart meget stilig og fornem, idet han fyldte kirkebogen med til dels latinske tekster, og at det antagelig skyldes ham, at svogeren, Mathias Pedersen blev kammerråd, og at stedsønnen, Christian Hansen Schousboe, blev adlet under navnet Gyldenfeldt, og Niels Jacobsens og Anna Marie Jensdatter Wandborgs søn, Jens Wandborg Jacobsen, blev adlet under navnet de Stjernhjem.

En datter af købmand Oluf Nielsen, Karen Olesdatter (Olufsdatter) blev gift 1° med sognepræst i Bøvling 1724/41 Peder Pedersen Bhie og 2° med eftermanden, sognepræst i Bøvling 1741/87 Jens Nicolaj Jespersen Schousboe, og går man videre ud i slægtsskaberne, viser det sig, at der yderligere er flere indgifter i og bekendtskaber med slægterne Juel, Bhie, Bjerregaard, Hvide m. fl. i Hardsyssel, så der har været al mulig grund for Simon Andrup til at vælge Lemvig.

LIDT OM EN GAMMEL SLÆGT, SOM I MANGE AR HAR HAFT TILKNYTNING TIL LEMVIG- OG HOLSTEBRO-EGNEN

Af Vinkel Sidelmann, Lemvig

I året 1800, mens pastor Saxo Ascanius var sognepræst i Gudum-Fabjerg, fik han en hjælpepræst ved navn *Peder Sterkemærk Sidelmann*, hvis far var præst i Alle-

rup. Han var i Gudum i tre år, blev forlovet med en datter af proprietær Iver Olsen og hustru Anna Nislev, Gudumkloster, og fik siden embede i Guldager ved Varde. Hvad brylluppet har kostet, findes i familiearkivet, proprietærens datter blev ordentlig gift og sendt fra hjemmet. Pastor Sidelmann var kun 43 år, da han døde. Enken flyttede hjem til sine forældre på Gudumkloster. Hendes moder stammede fra Neslaugård ved Otterup, hvorfra Nislev-navnet stammer. Pastor Sidelmann og hustru havde 8 børn: *Ane*, senere gift med Nielsen Koldkjærgård, *Hansine*, gift med Arrøe, Holstebro, en ugift datter og to, der døde tidligt, samt tre sønner:

1) *Lauge*, gift med en datter fra Hauskou i Gudum, købte Øster Rammeskov i Ramme 1837, og den har siden været i familiens eje. De havde 4 børn:

- 1) *Peder*, som fik Rammeskov, gift med en Agger fra Vodskegård i Tørring.
- 2) *Kristian*, gift med M. Kousgaard Søe i Gørding, købte Nygaard i Gimsing.
- 3) *Ane Marie*, gift med Jens Hjortkjær i Ramme.
- 4) *Kresten*, som i fem år var avlskarl hos sin morbroder i Hauskou, var tiltænkt gården, men da han ikke ville gifte sig med den pige, de gamle havde udset til ham, fik han den ikke, giftede sig med en datter fra Snd. Bredal i Gudum og købte Ørveje i Fabjerg.

II-III) *Iver* og *Laurids*, pastor Sidelmanns to andre sønner forpagtede i fællesskab Aaberg i Vedersø, som var på 500 tdr. land, senere købte Iver Lindterp i Asp, som var på 600 tdr. land, blev gift med en datter fra Vandborg Vestergård; men da Laurids døde ret tidligt, ugift, solgte Iver Lindterp og overtog forpagtningen af Aaberg. Efter forpagtningens udløb købte han Møllegaard i Hygum, senere Enevoldsgaard i Fjaltring. Iver og Ane havde 6 børn, hvoraf:

- 1) en datter blev gift med Bertil Jensen Vesterbjerg i Hygum. Deres datter igen blev senere gift med tømmerhandler Nielsen i Gørding.
- 2) *Peder* fik Enevoldsgaard efter sin fader.
- 3) *Ane Marie*, gift med Mathias Chrestensen i Fjaltring.
- 4) *Thomas*, gift med A. M. Andreasen Pugholm i Dybe, læste til lærer, fik embede i Naur og købte senere Bjerregaard i Naur, som en svigersøn, Kr. Borup, fik.

For at have lidt samling på familien afholdes hvert 3. eller 4. år slægtsstævner forskellige steder, og der udgives hvert år et slægtsblad med de sidste nyheder indenfor familien. Afdøde Peder Hjortkjær udtalte engang, at det så ud til, at det var de gejstlige, som fra slægtens begyndelse i 1500-tallet havde været i flertal, men han håbede, at også fremtidens slægt ville gøre sig gældende.

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt

(d. v. s. de museer og arkiver, der har taget imod vort tilbud i denne rubrik. Den står åben for alle, men ikke alle synes at være interesseret i at benytte sig af den).

HERNING MUSEUM

(ved Grete Lillelund)

Den 10. februar 1972 vedtoges vedtægterne for museumsrådet i Ringkøbing amt, bestående af de statsanerkendte, kulturhistoriske museer i amtet. Andre museer i amtet vil kunne optages som associerede medlemmer. Museumsrådet er et rådgivende organ, hvis opgave det er at formidle samarbejde mellem amtets museer og fremkomme med forslag vedrørende fællesanliggender og arbejdsprogrammer. Desuden kan rådet være forhandlende organ over for beviligende myndigheder.

Den 19. januar 1972 foretog amtets økonomiudvalg og amtets undervisnings- og kulturudvalg samt repræsentanter for museerne en rundtur til de pågældende museer i Herning, Holstebro, Lemvig, Ringkøbing og Skjern. Som et resultat af en ansøgning til amtet om økonomisk støtte til museernes drift gives der nu 150.000 kr. til dette formål. Det har resulteret i en særdeles ønskelig og glædelig udvikling for museerne i amtet.

For Herning Museum er der sket glædelige ting. Vort byggeri nærmer sig den endelige færdiggørelse. I juli 1971 kunne vi åbne for publikum, og lidt efter lidt er vi ved at indrette os under de nye forhold.

Den 28. september 1971 erhvervede vi med kommunens støtte ejendommen Vejlevej 4, et areal på 1300 m² som stader direkte op til frilandsmuseet, og som vil være løsningen på museets parkeringsproblem.

Til genstandssamlingen har vi i det forløbne år modtaget 201 genstande. En ting, som sjældent kommer i museumseje, er den trillebør, som i en årrække udgjorde Svend Aage Andersens, også kaldet Tarzan, eneste bohøve. Han døde på gaden i Herning, og såvel hans medaljebehængte klæder som hans vogn findes nu på Herning Museum, hvilket for os er en helt naturlig fortsættelse af H. P. Hansens arbejde med at belyse og beskrive det, han kaldte løjerlige folk. Som fineste genstand i vores udstilling om bøm ses i forhallen et dukkehus, lavet af sadelmager Niels Bech i Kibæk, ligeledes skænket til museet.

Ingrid Løn har afsluttet registreringen af museets samling af genstande fra nyere tid, og i vinterens løb har Hans Rostholm gennemgået den forhistoriske samling for at få overblik over, hvilke oplysninger der foreligger om de enkelte genstande. Dette arbejde er nu afsluttet, og montererne vil i løbet af sommeren blive indrettet således, at samlingen kan bringes på plads til vinter. I sommermånederne må vi bruge tiden til at følge nogle af vinterens besigtigelser op.

Hans Rastholm har haft 17 besigtigelser og registrering af løsfund. Foreløbig skal 5 steder senere udgraves, nemlig en overpløjet høj ved Aulum, en udsmltningsplads ved Barde, en yngre jernalderboplads ved Gjellerup, en overpløjet høj ved Kibæk og stendyngegrave med flintøkser fra yngre stenalder ved Ejstrup.

Yderligere har vi gennemført 12 mindre undersøgelser, hvoraf 2 mere omfattende. Tre steder skal udgravning fortsættes, nemlig Mariesminde ved Ringkøbing, en ældre jernalderboplads, en overpløjet høj ved Fastrup og et offerfund med tyndnakkede økser fra yngre stenalder ved Dejbjerg. Gravnin-

gerne udenfor museets område sker naturligvis i forståelse med de derliggende museer, som modtager eventuelle fund.

Den gamle fabriksbygning hos Jensen og Stampe har fremdeles museets bevågenhed. Sidst har vi fotograferet den, før den gamle stamme i systuen blev fjernet, og inden længe går vi i gang med en detaljeret opmåling af bygningen.

Udstillingen om brændevin, som Lilli Friis lavede til Handelsbanken, kører fremdeles rundt i landet. Til sammen slutter den i København.

Til amtets skoler kører vi med vandreudstillingerne om Danmarks stenalder og jydapotter. En ny vandreudstilling om belysning er udarbejdet og til den et lærerhæfte og en elevmappe til brug for arbejdet med udstillingen. Yderligere har vi til brug for skolerne lavet en række mini-museer, ting fra gamle dage. Det er kasser med samlinger af gamle ting, til hvilke Lilli Friis har indtalt en halv times foredrag.

I den ny udstillingshal findes fremdeles udstillingen „Gemme, stille, lægge, putte“, hvortil Lilli Friis har udarbejdet katalog og elevopgaver. Denne udstilling vil stå sommeren over og vil blive afløst af en udstilling om hedelandskabet, som vi for tiden arbejder med at samle materiale til. I landbrugsmuseet er vi færdige med reparationer og gulvbælgning, og en omfattende ny opstilling forestår.

I ovenlyssalen har vi afholdt en udstilling om lertøj fra 23. okt. 1971 til 2. januar 1972 og fra 28. januar til 5. marts 1972 en udstilling om smykker. Fra den 15. maj 1972 findes der en udstilling af børneportrætter, som skal ses i forbindelse med de udstillinger om børn, som man vil finde overalt i museet sommeren over. Ideen er i stedet for at lave en samlet udstilling så at vise, hvad de forskellige samlinger indholder om det pågældende emne.

Om Ane Maries hus har vi udgivet en folder, og en kortfattet oversigt over museets bygninger og samlinger på dansk, tysk og engelsk er under udarbejdelse.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HERNING

(ved C. E. Bundesen)

Den 15. juni 1971 kunne arkivet slå dørene op til sine tre nye lokaler i centralbibliotekets østfløj. De er velbeliggende for publikum og dertil særdeles egnede som opbevarings-, arbejds- og udstillingsrum.

Indsamlingsvirksomheden har været langt bedre end på noget tidligere tidspunkt. De mange gaver har omfattet forhandlingsprotokoller, foreningsvedtægter, enkelte regnskaber, jubilæumsskrifter, bøger, laugsskiltte, soldaterbøger, festsange, billeder, skøder, udskiftningsdokumenter m. m. Den ubetinget mest værdifulde enkeltgave stammer fra boet efter tidl. museumsforstander H. P. Hansen, der blev æresdoktor ved Århus universitet for sit store historiske forfatterskab. Samlingen, der blev skænket af fru Karen Leth, Herning, er endnu ikke gjort op i enkeltheder.

Optagelser på bånd af ældre menneskers beretninger foretages fortsat på initiativ af Chr. Kjeldgaard og Johs. Rolsted, begge tidligere lærere med et godt kendskab til egens befolkning.

Fotografering af Herning by og omegn er fortsat ved fru pastor Goll, Herning, Svend Aage Nielsen, Årnborg, og Louis Lund, Tjørring. Der er megen grund til at takke for den venlige modtagelse af arkivets medarbejdere ude omkring, dog skal én klage fremføres: Hvorfor løber I allesammen, når vi vil fotografere jer ved jeres gård, på jeres værksted, ved jeres arbejde? Skal eftertiden tro, at ingen bestilte noget i 1971 og 1972?

Folketællingslister er anskaffet i fotokopi fra Rigsarkivet. De omfatter alle sogne i Hammerum herred for årene 1787, 1801 og 1845. Fru pastor Goll har omskrevet dem til nutidig skriftform, så at de er lettilgængelige for publikum. Den personalhistoriske samling ved Sv. Aa. Nielsen omfattede pr. 31. marts 1972 ca. 5700 stk.

Et grundigt og dygtigt gennemsyn af den hidtil stærkt sammenpakkede materialesamling er i gang ved Sv. G. Albertus, Herning. Adskillige fortrinlige gamle negativer er derved bragt for dagens lys.

Det registrerede besøgstal fra 15. juni 1971 til 31. marts 1972 har været godt 2800.

En særlig intensiv dækning af den sydlige og østlige del af Herning kommune sker ved Rind-Årnborg Egnarkiv og ved Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn under ledelse af henholdsvis Chr. Isen og Aksel P. Frøbert.

Desværre er det ikke lykkedes arkivet i Herning på forsvarlig måde at dække de nordlige dele af Herning kommune. Måske ville en lokalhistorisk samling i f. eks. Sunds-området under interesserede menneskers ledelse være en overvejelse værd.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

(ved Jørgen Østergaard)

Slægtshistorisk Forening, Herning, holder nu – altid tredje mandag hver måned året rundt – sine møder på Lokalhistorisk Arkiv på Centralbiblioteket i Herning, hvor man har fortrinlige lokaleforhold. Foreningen har det sidste år haft 14 arrangementer, alle med god tilslutning, op til 70 deltagere. I februar 1971 lykkedes det at få rigsarkivar Johan Hvidtfeldt som taler i foreningen. Som øverste leder af hele landets arkivvæsen og kyndig historiker gav han en god oversigt over arkivforhold og historisk forenings midler.

I maj var foreningen godt repræsenteret ved en sammenkomst på Fyn, hvor foreningen dér havde indbudt de fire slægtshistoriske foreninger; man så bl. a. frilandsmuseet Den fynske Landsby. De fire foreninger er i øvrigt gået med i et samarbejde med Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie om publikationen *Hvem forsker hvad*, som er et fortrinligt kontaktoorgan mellem folk, som arbejder med samme emner og slægter.

Interesserede medlemmer har begyndt en gennemgang af personal- og lokalhistoriske værker indenfor Hammerum herred for at lave et alfabetisk navneregister. Der er allerede udskrevet adskillige tusinde kartotekskort; det vil blive et uvurderligt hjælpemiddel for alle, som søger oplysninger om slægter og hændelser på egnen.

Rækken af mapper med udklip om slægts-, lokal- og kulturhistoriske emner, anmeldelser af bøger herom m. m. vokser støt og har for længst passeret 2000 udklip.

I vinterprogrammet for 1972-73 er som hidtil søgt taget tilbørligt hensyn til såvel det forskningsmæssige som til lokal- og kulturhistorie, til begyndere som mere drevne. Sæsonen indledtes med et foredrag af registrator Bjørn Fabricius fra Rigsarkivet, som fortalte om dette arkivs mange registraturer og om lægdsrullerne som historisk materiale, og blandt forårets talere er landsarkivar Jens Holmgaard, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. Han er en yderst kyndig landbohistoriker og vil bl. a. fortælle om udskiftningen af landsbyerne m. m.

HOLSTEBRO BYHISTORISKE ARKIV

(ved Bent Torben Holm)

I det forløbne år har arkivet i en artikelserie i avisen belyst omegnen omkring Holstebro, suppleret med gamle fotografier, ligesom en række gadenavne er blevet belyst.

Arkiverne imellem er der udvekslet historisk materiale; her har Holstebro byhistoriske Arkiv sendt arkivalier til Herning, Silkeborg, Esbjerg, Ribe, København, Heddinge, Viborg, Nykøbing Falster, Skive, Hjørring, Løkken, Nyborg, Hobro, Vejen og Ålborg.

Den største aflevering til arkivet kom fra fotograf Egon Sørensen, Eg-Sø Foto. Her modtog arkivet 20.000 negativer fra det gamle Holstebro. Egso havde overtaget Ester Nielsens atelier i Danmarks-gade, og hun havde overtaget atelieret efter hhv. fotograf Poul Kjær og I. Rasmussen. Der er fotografier tilbage til 1923, og alle 20.000 er katalogiseret; hovedparten er portrætter.

I Holstebro-Hallens foyer har der i juli og august været afholdt en udstilling med titlen „Teatret i går og i dag“. Udstillingen var i samarbejde med Holstebro Museum og Teatermuseet i København.

HOLSTEBRO MUSEUM

(ved E. Godtfred Pedersen)

Den 15. april afholdtes ordinær generalforsamling i „Laden“. I sin beretning omtalte formanden de aktiviteter, der havde fundet sted i årets løb, og den glæde, hvormed man så hen til den dag, da en faguddannet museumsinspektør kunne ansættes.

På valg til bestyrelsen var Henry Bailum, Gunnar Hallum og Ejner G. Pedersen. Af revisorerne var lrs. N. C. Skouvig på valg. Alle genvalgte.

Regnskabet, der balancerede med ca. 66.000 kr. og budgetforslaget med ca. 107.000 kr., blev gennemgået af kassereren, Jørgen Kristensen.

Derefter holdt museumsinspektør, mag. art. Thorkild Ramskou, København, foredrag om „Hår og skæg i Danmarks oldtid“. Det aktuelle foredrag i vor skægrige tid blev på udmærket vis illustreret

af lysbilleder, og forsamlingen fik et godt indblik i, hvad mode, gode manerer – og måske kult – foreskrev i oldtiden.

Efterårsarrangementet fandt ligeledes sted i „Laden“ og bestod i år af lysbilledforedrag af Her­ning museums nyansatte museumsinspektør, mag. art. Hans Rostholm. Hans emne var „Bronzealderens helleristninger“, et emne, som han på saglig og inciterende måde levedegjorde for forsamlingen. At han er en af vore få eksperter på området, lodes man ikke i tvivl om.

I efterårsferien havde Torben Skov arrangeret en særudstilling af museets samling af sølvskeer. Pædagogisk set var det vel ikke helt rigtigt at udstille så mange numre på én gang, men da interessen for at se de mange skeer var stor, fandt bestyrelsen det rigtigt at udstille dem alle på én gang.

Som sædvanlig er museets samlinger øget betydeligt i årets løb. Den største nyerhvervelse er uden tvivl Ingemann Nielsens sølvskesamling fra Californien. Et stort problem opstod, da vi selv skulle drage omsorg for, at den kom til byen, og da vi ikke kendte dens værdi – hverken rent pengemæssigt eller musealt – var det vanskeligt at tage stilling til dens hjembringelse. Imidlertid tilbød Ingemann Nielsens broder, gdr. Alfred Nielsen, Annexgården, Måbjerg, at bringe samlingen hjem for egen regning. Ville museet så overtage den, skulle det betale rejsen for ham og frue. Efter at to af eksperterne på området, museumsinspektørerne P. Halkjær Kristensen og Holger Rasmussen, Nationalmuseet, havde gennemgået den, besluttede vi os til at overtage den.

Foreløbig er den anbragt i bankboks, og det er så tanken at tage enkelte skeer eller enkelte serier af skeer frem og udstille dem ved aktuelle lejligheder. Eksempelvis var juleskeerne udstillet i et pengeinstitut i juletiden, og ved kong Frederiks død var de kongelige erindringskeer udstillet samme sted.

Det er jo en kendt sag, at de gamle håndværk dør ud, og med dem er det slut med en lang og rig tidsalder, der vil blive set tilbage på med respekt. Derfor er det vigtigt, at museerne bevarer så mange genstande og så meget værktøj som muligt af de erhverv, de gamle mestre, der ikke skelnede mellem kunst og håndværk, stod for. Allerede for år tilbage sikrede museet sig et guldsmedeværksted. Dertil er senere føjet en smedje med landsbysmedens selvgjorte værktøj samt betydelige dele af karetmagerens brugsgenstande, og for tiden står vi over for at kunne overtage et bogtrykkeri og en møbelsnedkers værksted.

Ifølge sagens natur er det en umulig opgave for et museum at bevare og opbevare alle de gamle ting, som efterhånden går ud af brug, og når først tingene er revet ud af deres sammenhæng, har de mistet den atmosfære af liv, der var om dem, da de var i brug. For at indfange og om muligt fastholde lidt af denne atmosfære er vore medarbejdere draget ud på de gamle værksteder, forsynet med fotoudstyr og båndoptager.

Sluttelig skal det nævnes, at vore forskellige arrangementer og vort arbejde i by såvel som på land overalt er blevet mødt med en levende interesse. Et vidnesbyrd om, at der er en stor og frugtbar grobund for museumsarbejdet på vor egen.

Sammenlignet med de mange kulturelle aktiviteter, der i de senere år har set dagens lys i vor by, er vi kommet sent i gang. Men vi håber, vi kan indhente det forsømte og være med til at gøre Holstebro til en god by at bo i.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

(ved Aa. Koch-Jensen)

Dragon- og Frihedsmuseet har i 1971 haft et besøgstal på 1837 betalende gæster samt et betydeligt antal besøgende, der er medlemmer af støttekredsen „Dragonmuseets Venner“.

Museet har i året fået en del nyt materiale, især billedsamlingen og uniformsamlingen er udvidet betydeligt.

Museet har et stort behov for nye montre til museets fortsatte udbygning, og nogen omforandring til bedring af genstandenes opbevaring finder sted i indeværende år.

Åbningstid er fortsat tirsdag, torsdag, lørdag og søndag kl. 14–16 samt efter aftale – telefon (07) 42 31 77, lokal 204.

LEMVIG MUSEUM

(ved Ellen Damgaard)

Behovet for arbejdskraft ved Lemvig Museum har gennem årene været stigende i en grad, der næppe ret meget længere kunne have været dækket med det frivillige arbejde, som medlemmer af bestyrel-

sen hidtil har udført. Da der åbnede sig muligheder for en forbedret økonomi ved de nye amts-tilskud og ved kommunens øgede bidrag, besluttede man at søge ansat en daglig leder. Det skete den 1. august 1972, da mag. art Ellen Damgaard tiltrådte stillingen som museumsinspektør. Desværre er der siden lagt en dæmper på de lyse fremtidsudsigter, idet museets forventede statstilskud for i år og næste år er blevet mere end halveret – en situation, som Lemvig Museum deler med landets andre museer.

Kort tid efter museumsinspektørens tiltrædelse blev personalet forøget med en civil værnepligtig, og der er nu god gang i ordning af magasin og værkstedsrum og i registreringer. Vi har valgt at fortsætte med indføring i hovedprotokol og på et for Lemvig Museum eget kortformat (20×12,5 cm), mens vi venter på et udspil fra registreringsudvalget under statens lokalmuseumstilsyn.

Fra museets arbejde kan det nævnes, at sagen vedrørende „Flyvholm“ redningsbåd nu er foreløbig afsluttet. Efter et møde mellem Lemvig Museum, fredningsplanudvalget for Ringkøbing amt og Thyborøn-Harboøre kommune besluttede man, at båden indtil videre skal blive stående i redningshuset i Langerhuse. Her vil man så forsøgsvis åbne for turister og andre interesserede.

Amøllens restaurering vil kunne fortsættes, efter at mølleudvalget fra Ringkøbing amt og Lemvig kommune har fået bevilget penge til formålet. Der er desuden nu en fredningsdeklaration på området omkring møllen.

I efteråret 1972 har museet hjemtaget en del fast inventar fra en 1700-tals købmandsgård i Lemvig, „Andrupsgården“. Det skete, efter at fredningskendelsen var opløst, og kort før husets nedrivning. Gården blev opmålt på foranledning af det særlige bygningssyn, og museet lod udarbejde en rapport, således at der er grundlag for en videre bygningshistorisk analyse.

På arkæologiens område blev årets fund gjort på Vinkelhage, hvor der fandtes talrige knogler af bl. a. urøkke, kronhjort, vildsvin, sæler og småhvaler samt enkelte stenøksker med rester af skæft. Selve bygningen har undergået et par mindre ændringer, idet der nu er indlagt centralvarme også i kustodebølgen samt indrettet et nyt kontor for enden af Niels Bjerre-salen.

LEMVIGEGNENS HISTORISKE ARKIV

(ved bibliotekar Inger Persson)

Arkivet har i det forløbne år skiftet daglig leder, idet fhv. overbibliotekar, frk. Ketty Lorentzen er flyttet fra byen og afløst af bibliotekar Inger Persson. Registreringen af arkivalierne fortsætter, omend ikke helt i det tempo, man kunne ønske sig.

Arkivet kan i øvrigt glæde sig over en stigende interesse fra egnens befolkning. Vi har haft mange besøg og har modtaget en del materiale.

Vi har i Landsarkivet i Viborg fået fremstillet xeroxkopi af Lemvig og Nr. Leims ældste kirkebøger, hvilket bl. a. vil være til gavn for vore slægtsforskere.

Arkivet modtager gerne papirer, fotos m. m. af lokalhistorisk art. Materialet kan afleveres i biblioteket, Vasen 8, Lemvig.

ULFBORG-VEMB KOMMUNES HISTORISKE STUDIESAMLING

(ved Rudolf Borgen Uhre, Staby)

Vi har ikke herfra tidligere indgivet årsberetning for noget, der reelt kun eksisterer som resultat af et frivilligt udvalgs arbejde, men dog også får et beskedent kommunalt tilskud og også i kommunalbestyrelsen menes at have overvejende velvilje, idet det forventes, at man til endelig etablering ved førstkommande lejlighed anviser de nødvendige lokaler.

Denne beretning kommer til at dække over de sidste to år, idet vi ikke i det sidste år har virket udadtil; men netop for et år siden afsluttedes en række forsøgsudstillinger, der bekræftede vor eksistens og formål: Primært at udnytte tingene som hjælp til at lukke op for og levendegøre dele af historien for de skoleøgende børn i vor kommune, sekundært at fungere som museum i gængs forstand. Hvis man vil vide mere om sigtet for vort arbejde, kan jeg henvisse til Dansk Historielærereforenings tidsskrift „Historie og Samtidsorientering“, der er udkommet i 4 hæfter i 1972, til min artikel i samme, nr. 1, årgang 1971, og „Pædagogisk Orientering“ nr. 1 1972. Det sidste tidsskrift beskæftiger sig med ansættelse af museums-pædagoger eller historiekonsulenter, som man hører om det fra nogle amter og kommuner.

Samlingerne, der både omfatter arkivalier og ting, er i øjeblikket dels opmagasineret i en lade i Staby og dels i Staby centralskole, hvor vi derfor også har glæden af at kunne udnytte effekterne. I modsætning til museerne er vi ikke først og fremmest interesserede i specielle og meget sjældne ting,

idet sådanne jo ikke kan fortælle børnene noget om almindelige menneskers tilværelse på det historiske trin, hvor sjældenheden så dagens lys. Selvfølgelig findes undtagelser herfra, f. eks. oldtidsmenneskenes almindelige redskaber, der nu er sjældne at finde. Om vore samlings værdi kan ansættes til 50- eller 100.000, er ikke afgørende for os, idet børnene får lov til at „slide“ på tingene, netop ud fra den betragtning, at den opvoksende slægts pietetsfølelse i videst mulige betydning sikkert fremmes, jo nærmere den kommer tingene. Betydningen af en nær forståelse af tidligere samfunds og slægtslede reelle forhold for netop vore generations opvoksende unge kan ikke vurderes, vejes og måles; men hvis museer og historik har nogen som helst betydning og formål, så er den antydning i ovenstående sætning.

Forsøgsudstillingerne blev dels beset og dels studeret af mange af skolebørnene fra kommunens 8 skoler. At forsøgene lykkedes pædagogisk set, er der ingen tvivl om, og man kunne ønske, at man oftere som der, hvor eleverne var aktive gæster i deres eget museum, kunne give dem virkelige oplevelser i historietimerne; men om det er lykkedes at finde en rigtig form for organisation, så kommunen kan få det til at virke i det daglige skolebillede, er vi meget spændt på, om finder en afklaring. At gentage eller lave andre udstillinger uden faste bygninger virker helt uoverkommeligt, og som andre steder, hvor man har noget lignende, må der stilles pædagogisk arbejdskraft til rådighed for opstilling og planlægning, hvortil man udmærket kan tænke sig, at det rene museumstekniske stadig klares på frivillig basis.

På udvalgets vegne må jeg her have lov at overbringe en tak for gaver gennem tre år. Nu, mens vi ikke viser ansigt, kommer der ikke så meget, men jeg sidder her med en morsom havekatekismus fra 1787 af I. L. Mansa og en huspostil med manglende forsider (måske Jesper Brochmand), begge fra Ulfborg Kirkeby; en af vore venner er ved at restaurere en stor væv fra Madum, og fra Staby har vi fået et stort, gammelt dejtrug, hvori vi glæder os til at slå nok en gang dej op. I Staby bliver årets begivenhed bogen om vort sogn, som vores grand old man, Alfred Kaae i Ulfborg, i foråret lagde sidste hånd på efter flere års arbejde, og som kommunalbestyrelsen giver os mulighed for at erhverve. Det sidste sogneråd i Staby tog initiativet, men vor nye kommunalbestyrelse har hjulpet bravt til. En stor tak skal lyde til dem, der gjorde det muligt; en større tak til forfatteren, kunstneren, vist landets fineste lokalhistoriker. Det er ikke en lærebog om historie, vi får stukket ud, men en levende bog om det liv, der levedes; så kan man ikke komme nærmere.

VINDERUPEGNENS SAMLERFORENING

(ved Leif Novrup)

Efter en lang sommerferie genoptoges hjemmemøderne den 26. august 1971 hos Gustav Nørgaard, Hasselholt. Vi så på fundne sager og beundrede revisor Frederiksens plastiske kort over egnen. Det giver et godt overblik over egnens bakker og dale, som er rart at have ved hånden. Der blev nu uddelt formularer til medlemmerne, som i udfyldt stand skal rapportere om „alt vedrørende egnen af interesse for kommende generationer, og som er på vej til at forsvinde i fortidens mørke“.

Den 18. november 1971 afholdtes ordinær generalforsamling hos formanden, Harald Holm, Djelbæk, Ryde. Genvalgt blev Harald Holm, revisor Frederiksen og gdr. Gunnar Thomsen. Nyvalgt blev gdr. Anders Mølgaard og lærer Leif Novrup. Formanden, Harald Holm, ønskede at trække sig tilbage fra formandsposten, og ny formand blev lærer Novrup. Der skal her lyde en stor tak til Harald Holm, fordi han fik Samlerforeningen etableret og som formand fik den til at fungere, så den i dag består af omkring 30 trofaste medlemmer.

Medlemskarens vækst forårsagede, at man måtte se sig om efter andre mødelokaliteter, og vi søgte derfor kommunen om at få et lokale stillet til rådighed på Vinderup kommuneskole én gang om måneden. Dette blev bevilget, og vi mødes nu den første onsdag i hver måned.

Vi havde vort første møde her den 2. februar 1972, hvor Holstebros nye museumsinspektør, mag. art. Torben Skov, vældig instruktivt fortalte os om jættestuetiden og Gudenå-kulturen.

Vor største succes havde vi på det følgende møde, den 1. marts, da kunstmaler Henry Bailum fortalte og læste op om Rakkerne. Mødet var lige ved at sprænge alle rammer, idet der mødte over 60 interesserede.

Den 5. april holdt vi hyggeaften, hvor vi læste medbragte rapporter. Her skal fhv. malermester Hølmkjær roses, idet han kom med langt de fleste – et halvt hundrede stykker. Denne aften blev der nedsat forskellige arbejdsgrupper – bl. a. en om Rakkerne.

Den 3. maj mødtes vi på Rydhave Slot, hvor lærer Aksel Najbjerg fortalte og viste rundt. En interessant aften.

Vi sluttede sæsonen med en dejlig aftentur på Vinderup og Landting volde, hvor pens. lærer A. C. Nielsen på sin romantiske måde fortalte om voldene, så elverpigerne dansede for os i skæret fra tusinde stjerner.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Foreningsmeddelelser 1972

Årsmødet i Hvide Sande søndag den 27. februar 1972 havde samlet ca. 125 deltagere. Næstformanden, landsretssagfører N. C. Skouvig, åbnede mødet med at mindes afdøde lærer J. Søndergaard Jacobsen, som fra 1944 til 1967 var medlem af Historisk Samfunds styrelse, fra 1952 til 1967 tillige medlem af redaktionen af „Hardsyssels Årbog“, det sidste år som redaktør.

Beretningen, som blev aflagt af sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerrergård, gentog sidste årsmødes opfordring til alle egnhistoriske foreninger indenfor amtet om at indsende kortfattede årsberetninger til optagelse i „Hardsyssels Årbog“.

Under omtalen af „Hardsyssels Årbog 1971“ blev det beklaget, at denne først kom medlemmerne i hænde i februar 1972. Tekniske vanskeligheder var skyld i forsinkelsen, men disse skulle nu være overvundet. Redaktionen ligger inde med stof til næste års årbog, men derfor er man alligevel glad for at høre fra medlemmer, som ligger inde med noget, som kan interessere andre.

Takket være et tilskud på 17.000 kr. fra Hammerum Herreds Spare- og Lånkasses jubilæumsfond kunne Historisk Samfund foruden årbogen også tilsende alle medlemmer Alfred Kaas bog om „Fæster og husbonde i Hammerum herred“. Manuskriptet til denne bog har i et par år ligget hos redaktionen, som var ked af at lade den glide ind som en artikel i årbogen, da den i så fald ville have fyldt næsten hele årbogen, og dele den i to årgange var heller ikke tilfredsstillende. Men hjælpen kom, og vi vil gerne endnu en gang takke Hammerum Herreds Spare- og Lånkasses jubilæumsfond for det store tilskud.

Historisk Samfund fik i 1971 94 nye medlemmer. En tak blev rettet til alle, som havde agiteret for Historisk Samfund, og alle medlemmer fik opfordring til at gøre en indsats blandt familie og venner. Vi skal have mange flere medlemmer i Historisk Samfund.

Kontingentet for 1971 er 15,00 kr., men stiger fra 1972 til 20,00 kr. En beskedent stigning, når man tænker på, at selv 20,00 kr. ikke engang kan dække årbogens fremstillingspris, og siden da er forsendelsesomkostningerne steget. Derfor er det livsnødvendigt for Historisk Samfund at modtage tilskud fra amt, kommuner og pengeinstitutter, og vi håber, at de nævnte institutioner tilskud må følge den normale prisudvikling.

Historisk Samfund blev på Sammenlutningen af Lokalhistoriske Foreningers årsmøde den 2.-5. september 1971 i Århus repræsenteret af landsretssagfører N. C. Skouvig.

Kassereren, bogtrykker Gadgaard Nielsen, aflagde regnskabet for 1971. Regnskabet og en fortegnelse over tilskudsgivende kommuner og pengeinstitutter findes bag i denne årbog.

Til styrelsen genvalgte bibliotekar Kr. Bjerrergård, fru Rigmor Lillelund og gårdejer Bent Raunkjær. Som revisor genvalgte politiassessor Kn. Engby Larsen.

Styrelsen havde ved sit sidste møde været inde på spørgsmålet om Historisk Samfunds møderække. Der var flere ting, der talte for, at vi måske skulle indskrænke vore møder til kun ét møde om året. Dels syntes vi at kunne spore en vis mødetræthed hos vore medlemmer, som måske kunne skyldes den daglige stopforing via radio og fjernsyn, dels er det meget svært at fremskaffe foredragsholdere.

Man enedes derfor om at opsænde en prøveballon på generalforsamlingen, men da forslaget ikke faldt i god jord, blev det straks trukket tilbage, og vi vil fortsat arrangere to årlige møder og så håbe på, at vi også kan skaffe de rigtige foredragsholdere. Kan økonomien ikke bære mødeprogrammet, må man eventuelt skride til yderligere kontingentforhøjelse.

Efter generalforsamlingen talte driftsingeniør Folmer Hofdahl om „Vandbygningsvæsenet og den jyske vestkyst“. Et lærerigt og fornøjeligt foredrag om det store arbejde, der daglig udføres langs den jyske vestkyst for at holde vor utrættelige nabo i ave. Efter foredraget blev der stillet flere spørgsmål.

Sommermødet på Thyholm søndag den 11. juni 1972 var en stor succes. Vore møder plejer at blive annonceret to gange i de lokale blade, men vi prøvede denne gang kun én annoncering. I stedet for den anden annoncering sendte vi alle vore medlemmer en skriftlig indbydelse. Prisen var den samme, men resultatet overvældende. Godt 200 deltagere mødte frem, så nogle af vore medlemmer måtte nøjes med ståpladser.

Arkivar Finn H. Lauridsen holdt et meget interessant foredrag om „Handelsforhold i Thy i det 19. århundrede“.

Efter fælleskaffebordet stiledede deltagerne mod Hvidbjerg kirke, hvor pastor G. N. Mundbjerg orienterede om kirken og de personer, som har haft tilknytning til den.

Næste årsmøde afholdes i Ringkøbing søndag den 25. februar 1973 på hotel Fjordgården. Læge Peder Svendsen, Tim, vil fortælle om „Den praktiserende læge før, nu og i fremtiden“. Nærmere program vil blive tilsendt medlemmerne, ligesom det også vil blive bekendtgjort i dagspressen.

Hardsyssels Årbog. Bind 66 foreligger hermed som anden række bind 6. Som nævnt andet steds modtager årbogens redaktion gerne stof til årbogen. Ligger De inde med noget, som De mener kan interessere andre – gerne fra vort århundrede – gerne om de erhverv, som forsvinder, fordi de ikke kan klare sig i vor tids konkurrence – gerne noget fra vore større eller mindre bysamfund – så kontakt venligst årbogens redaktion.

Forfatterhonoraret er 25,00 kr. pr. årbogsside + 25 særtryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Prisen for medlemmer 5,00 kr. pr. årgang af 1. række (hvoraf endnu følgende kan leveres – enkelte haves dog kun i ganske få eksemplarer: 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1942, 1943, 1945, 1946, 1951, 1953, 1954, 1955, 1958, 1960) og 15,00 kr. pr. årgang af 2. række (hvoraf endnu følgende kan leveres: 1967, 1969, 1970).

Poul Mathias Nødskov's „Beskrivelse af Thingård og Thim sogn“ (1787), som blev genoptrykt i Hardsyssels Årbog 1968 med kommentarer af Alfred Kaae, kan endnu fås. Medlemspris: 12,00 kr.

Alfred Kaae's „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971) kan også stadig leveres. Medlemspris: 12,00 kr.

Byttecentralen, A. C. Madsens Boghandel, Storegade 7, 6880 Tarm, eksisterer stadig. Vil De sælge, bytte eller købe gamle, udsolgte årgange af Hardsyssels Årbog, så forsøg en henvendelse. Desværre er udbudet ikke så stort. De ældre årgange kom ikke i store oplag, og mange årbøger får en sørgelig skæbne. Ved et huskøb for nylig fandt køberen en komplet række af Hardsyssels Årbog henkastet i brændelskælderen; køberen var lykkelig. Hvis De hører om lignende tilfælde, så anbefal en henvendelse til byttecentralen i Tarm; årbøgerne er for dyre til brændsel.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 20,00 kr. Kontingentet bedes betalt straks ved årbogens modtagelse – skal De rykkes for betalingen, skal vi bruge penge, som kunne være brugt til noget bedre.

Indmeldelse kan ske hos samtlige styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren; de i årbogen indlagte indmeldelsesblanketter kan bruges. Er Deres nabo medlem, ellers giv ham indmeldelsesblanketten, og De er med til at støtte en god sag.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Hvis udmeldelse sker efter årbogens modtagelse, må årbogen enten betales eller returneres til Historisk Samfunds sekretær eller kasserer.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1966, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Bogtrykker Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.

Indvalgt 1962.

Seminarielektor C. W. Lebahn, Nissum Seminarieby, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1968, medlem af redaktionen fra 1968.

Fru Rigmor Lillelund, Nygård, Naur, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1967, medlem af redaktionen fra 1967.

Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.

Indvalgt 1966.

Lektor Gunnar Sandfeld, Hjernvej 39, 7600 Struer.

Indvalgt 1967, årbogens redaktør fra 1968.

Landsretssagfører N. C. Skouvig, Østerbrogade 26, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1951, næstformand fra 1967.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ringkøbing Amt, amtets kommuner og de pengeinstitter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

Andersen, Ane Kirstine (Fjederholt) 32-34

Andrup. Slægten 134-136

Arkiver:

Holstebro byhistoriske Arkiv 140

Lemvigegnens historiske Arkiv 142

Det lokalhistoriske Arkiv i Herning 139

Ask som vejrprofet 131

Aviser:

Herning Folkeblad 46, 53

Vejle Amts Folkeblad 44-46

Bang. Slægten 132-134

Benson, P. E. (forfatteren) 15-16

Bertelsen, Erik (forfatteren) 5-9, 12-13, 21

Berthelsen, Jens Christian (sognepræst, Harboøre) 17

Bibeler 55-61, B 56

Birk. Skolehistorie 42-45, 48

Blicher, St. St. (digteren) 75-77

Brændsel. Tørv 65

Brøndsted, Sophus (engvandingsingeniør) 87

Christensen, Jens (smed i Folager) 58

Christensen, Peder Christen (Nør Vejen) 28-30

Christensen Sandal, Christen (Hee) 57

Claudi, Christopher Berent (redningsbestyrer, justitsråd, Vandborg) 110

Dagblade:

Herning Folkeblad 46, 53

Vejle Amts Folkeblad 44-46

Dalgas, Christian (førstmand) 87-89

Dalgas, Enrico (Hedeselskabet) 78-84, 87-89

Det danske Hedeselskab 80-90

Digte. Jyske digte 127-129

Dethlephsen, Viktor (læge, Lemvig) 110-111

Dragon- og frihedsmuseet, Holstebro 141

Earle, Thomas (civilingeniør) 110

Èg som vejrprofet 131

Egnshistoriske samlinger:

Ulfborg-Vemb kommunes historiske studie-samling 142-143

Vinderupegnens Samlerforening 143

Engvanding 75-90

Feddersen, W. (engmester) 78

Fibiger, C. C. E. (civilingeniør, Lemvig) 110-111

Folketinget 48-50

Friis, Achton (maleren) 14

Fæstegods overgang til selveje. Lov 48-49

Hald Jespersen, Dagmar (Vinding) 91-96

Hammerum Højskole 45, 52

Handel:

Kreaturhandel 118-121

Købmandshandel 91-96

Hansen, H. P. (museumsforstander, Herning) 53

Harboøreboere 5-21

Harboøre-sangbogen 5-21

Hedelyng som vejrprofet 129-131

Hedeselskabet 80-90

Hee 55-61

Hee kirke 56-61

Herning. Skoler 46, 52

Herning Folkeblad 46, 53

Herning Museum 138-139

Herning Realskole 46, 52

„Historiens sten“ (Torsted) 126

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 144-145

Holstebro byhistoriske Arkiv 140

Holstebro Museum 140-141

- Hostrup, C. J. (digteren) 42
 Husflid 65–66
 Husgerning 66
 Højbjerging 98–99
 Højer, J. B. (sognepræst, Hee) 58, 61
 Højskoler. Hammerum Højskole 45, 52
 Høstarbejde 65
- Ildebrændsel. Tørv 65
- Jagt 97–107
 Jelling Seminarium 39–41
 Jensen, Niels Christen (Fjederholt) 32–34
 Jernbaner. Fredericia–Esbjerg 49–50
 Jespersen, Dagmar Hald (Vinding) 91–96
 Jespersen, Esbern (lærer, Vinding) 123–124
 Jyske digte 127–129
 Jægerliv 97–107
 Jørgensen, Jørgen (Vibholm) 64
- Kartoffeloptagning 65
- Kirker:
   Hee kirke 56–61
   Rind kirke 23
 Kirkgaard Laugesen, Niels Christian
   (tømrer, Harbøre) 9–12, 14, 19
 Kornhøst 65
 Kostudgifter 71
 Krag, Otto (Voldbjerg) 56–57
 Krarup, Hans Helmuth (justitsråd, Herning)
   78, 82–83, 87–88
 Kreaturhandel 118–121
 Krigen 1848–50 23–30
 Krigen 1864 30–35
 Kristensen, Evald Tang (folkemindesamleren)
   52
 Købmandshandel 91–96
 Kaae, Alfred (lærer, Torsted) 125–127
- Landbrug. Historie 63–73
 Landbrugsregnskaber 67–73
 Landhandel 91–96
 Landstinget 50–51
 Laugesen, Niels Christian Kirkgaard (tømrer,
   Harbøre) 9–12, 14, 19
 Laumann, Jens (organist, Hillerød) 12
 Lauridsdatter, Anc Kirstine (Malmkjær)
   24–27
 Lemvig 109–121
 Lemvig Museum 141–142
- Lemvigegnens historiske Arkiv 142
 Levevis på landet 66–67
 Det lokalhistoriske Arkiv i Herning 139
 Lyng som vejprofet 129–131
- Mad 66, 71
 Madsen, Børge (gårdmand, Houe) 17–19
 Madum. Vibholm 63–73
 Markeder. Ulfborg 65
 Mattrup, Niels (kreaturhandler, Lemvig)
   111, 113–121, B 119
 Mejeribrug 64–65
 Moe, Carl (sognepræst, Harbøre)
   5, 7, 9, 13–16
 Museer:
   Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 141
   Herning Museum 138–139
   Holstebro Museum 140–141
   Lemvig Museum 141–142
 Måltider 66
- Nielsen, Jens (Koustrup) 27–28
 Nielsen, Ole (Skarrild) 79
 Nielsen, Thomas (politikeren) 37–53
- Olesen, Thomas (Malmkjær) 24–27
- Pedersen, Jens (smed, Hee) 58
 Pedersen, Nicolaj (Skoldborg) 34–35
 Pedersen, Peder (Gunnerup) 30–32
 Politisk virksomhed 42–51
 Politiske møder 46–47
 Provisorietiden 50–51
- Regnskaber. Landbrug 67–73
 Resdal Bavne (Vinding) 123–124, B 123
 Rind kirke. Mindetavler 23
 Ringkøbing Amts Engvandingsselskab 78
- Sandal, Christen Christensen (Hee) 57
 Sangbøger. Harbøre-sangbogen 5–21
 Seminarier. Jelling Seminarium 39–41
 Sidelmann. Slægten 136–137
 Skjernåkanalen 75–90, B 83
 Skolehistorie:
   Birk 42–45, 48
   Herning 46, 52
   Øster Bording 41–42
 Skrædderhåndværk 66

- Slægtshistorisk Forening, Herning 140
 Stoulund, Jens (Vallersbæk) 75-76
 Strandbygaard, Christen (Vibholm) 63-64
 Strømhjul 78-79
 Sønder Bork. Tipperne og Værnengene 97-107
 Sørvad. Handel 91-96
- Tang Kristensen, Evald (folkemindesamleren)
 52
- Thuborg, Karen (Harboøre) 7, 21
 Tillisch, F. F. (indenrigsminister) 82
 Tipperne 97-107
 Trøstrup, J. A. (museumsforstander, Herning)
 52
- Tørvegravning 65
- Ulfborg marked 65
 Ulfborg-Vemb kommunes historiske Studie-
 samling 142-143
 Ulfbjerg, Marthinus (Sørvad) 95
- Vanding. Engvanding 75-90
 Vandløftningshjul 78-79
 Vedel, L. B. (sognepræst, Hee) 60-61
 Vejle Amts Folkeblad 44-46
 Vejrspådomme 129-131
 Westerlund, N. (tandlæge, Kolding) 97-107
 Vestjyske digte 127-129
 Vibholm (Madum) 63-73
 Vinderupegnens Samlerforening 143
 Værnengene (Sønder Bork) 97-107
- Ørts, Ole Peder (ejendomsmægler, Lemvig)
 110, 112-113
 Øster Bording. Skolehistorie 41-42
- Aakjær, Jeppe (digteren) 15-16
 Ålefiskeri 98

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

22. februar 1971 -- 26. februar 1972

Indtægter

Indestående i bank og giro ved start	9.625,73	
Medlemskontingent	12.805,30	
Salg af årbøger	1.599,50	
Tilskud fra staten	2.400,00	
Tilskud fra Ringkøbing Amt	1.000,00	
Tilskud fra kommuner: Thyborøn kommune, Aaskov kommune, Struer kommune, Thyholm kommune, Holmsland kommune, Brande kommune, Vinderup kommune, Videbæk kommune, Aulum-Haderup kommune, Ikast kommune, Herning kommune, Ringkøbing kommune, Skjern kommune, Trehøje kommune, Egvad kommune, Holstebro kommune, Ulfborg kommune, Lemvig kommune	3.275,00	
Tilskud fra pengeinstitutter: Hammerum Herreds Sparekasse, Videbæk Bank, Lemvig Folkebank, Midtbank, Herning, Ringkøbing Bank, Holstebro Bank's Ulfborg afd., Sparekassen Lemvig, Holstebro Sparekasse, Skjern Sparekasse, Ringkøbing Sparekasse, Ulfborg Sparekasse, Lemvig Bank, Holstebro Landmandsbank, Ringkøbing Landbobank	2.850,00	
Hammerum Herreds Sparekasse	17.000,00	
Renter	133,00	
		<u>Kr. 50.688,53</u>

Udgifter

Arbogens trykning og udsendelse	37.795,20	
÷ skyldige omkostninger	10.199,20	27.596,00
Honorarer og diæter vedr. årbogen	5.905,90	
Porto, køb af årbøger og andre udgifter	2.017,79	
Annoncer, møder og foredrag	4.211,44	
Kontingenter til andre foreninger	486,00	
Indestående på bank og giro	14.472,40	
÷ udskrevne checks, der ikke er hævet	4.001,00	10.471,40
		<u>Kr. 50.688,53</u>

Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.

Bilag og bankbøger forevist.

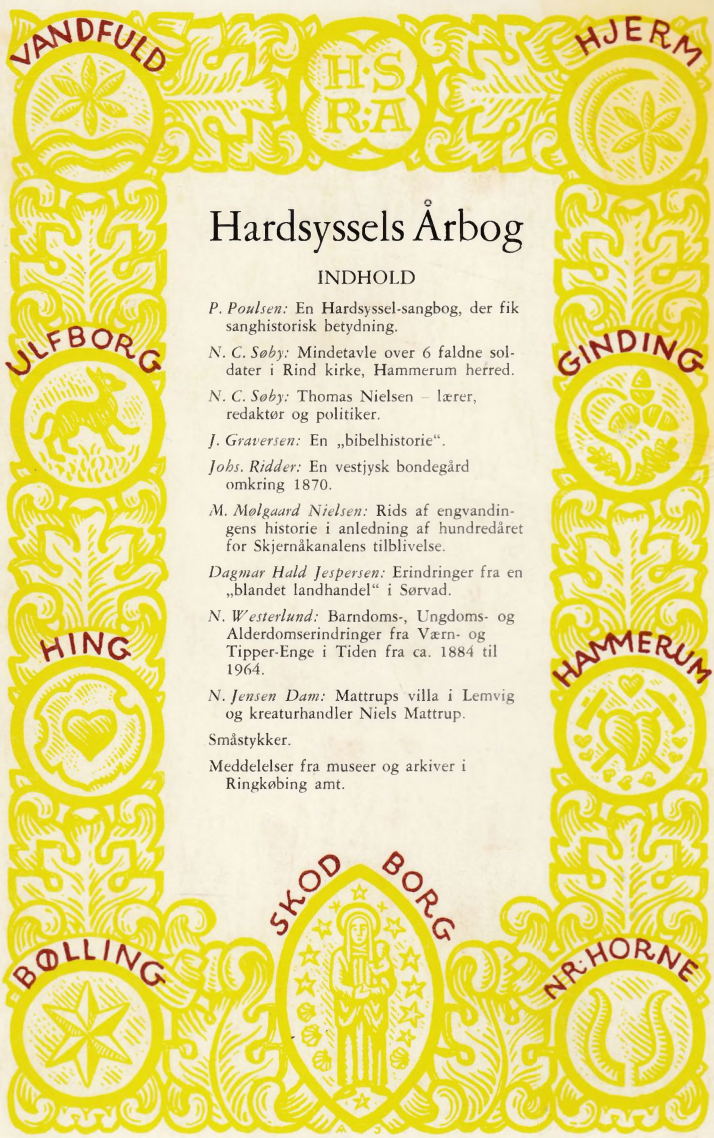
Lemvig, den 26. februar 1972

Børge Nielsen

sign.

Knud Engby-Larsen

sign.

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

P. Poulsen: En Hardsyssel-sangbog, der fik sanghistorisk betydning.

N. C. Søby: Mindetavle over 6 faldne soldater i Rind kirke, Hammerum herred.

N. C. Søby: Thomas Nielsen – lærer, redaktør og politiker.

J. Graversen: En „bibelhistorie“.

Jobs. Ridder: En vestjysk bondegård omkring 1870.

M. Mølgaard Nielsen: Rids af engvandingens historie i anledning af hundredåret for Skjernåkanalens tilblivelse.

Dagmar Hald Jespersen: Erindringer fra en „blandet landhandel“ i Sørvad.

N. Westerlund: Barndoms-, Ungdoms- og Alderdomserindringer fra Værn- og Tipper-Enge i Tiden fra ca. 1884 til 1964.

N. Jensen Dam: Matrups villa i Lemvig og kreaturhandler Niels Mattrup.

Småstykker.

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt.